FORSKERFORUM
5–2026 | ÅRGANG 58

F

Noen forskere elsker å stå på scenen. Andre vil helst slippe å møte folk. Vi personlighetstestet fem av dem.

SIDE 14–23

SURREHUER OG SUPERMENNESKER

Nordea
Medlemstilbud på billån fra Nordea
Som medlem av Forskerforbundet får du et av Norges beste billån, med rente fra 6,35 %
Søk lån til bil, MC og caravan på
nordea.no/billån
150.000 kr o/5 år. Flytende nom 6,35 % / eff. 8,36 %, egenkapital 78.081 kr, kostnad 31.937 kr totalt 181.937 kr

INNHOLD

NR 5/2026

2 **Leder**

4 **Omsorg for forskning**
Forskerliv og småbarn? Ja, det kan akkurat gå sammen.

8 **Teorier mot krig**
Opprustning og krigsfare: Fredsforskere vil ha en stemme.

12 **Kommentar**

14 **Litt av en personlighet**
Hvordan går personligheten sammen med jobben? Hør på Inga Strümke og fire andre forskere.

24 **Samtalen: Praktikernes røst**
Tømrer Ole Thorstensen er beviset på at «taus kunnskap» ikke trenger å være taus i det hele tatt.

34 **Essay**
Undervisere må finne ut hvordan de møter KI. «Ein kan snu ryggen til og gå», skriver professor Frode Olav Haara.

42 **Hastlege**
I tv-serien LIS skal unge leger bli spesialister. Men det blir lite tid til veiledning, mener utdanningsekspert.

47 **Varmtvann**
De tre siste årene har vært rekordvarme globalt. Forsker Lingling Suo undersøker havets rolle i klimaet.

68 **Inkvissisjonen**
25 spørsmål skriker etter svar i Forskerforums kviss.

70 **Tilbakeblikk**

72 **Eksperten svarer**
Hvordan kan du håndtere konflikter på jobben?

74 **Kronikk**
Beredskap kan ikke alene definere hva som er relevant å forske på, mener førstelektor Zerihun Abebe Woldeselassie.

76 **Gjesteskribenten**
Den nye søknadsportalen til Forskningsrådet, skal den til slutt få skryt? Ikke av Helga Eggebø.

BOKANMELDELSER

54 **Tonje Vold**
Norsk verdenslitteratur etter 22. juli

56 **Katharina Vestre**
Cellenes hemmelige liv. Historien om alt som lever og hva vi er laget av.

58 **Morten Goodwin**
Håndbok i kunstig intelligens. For studenter og ansatte i høyere utdanning

59 **Knut Anton Mork**
Fra dogmer til vitenskap. Refleksjoner etter 50 år som økonom.

60 **Cecilie Basberg Neumann og Iver B. Neumann (red.)**
Klær. Påkledningens sosiale liv fra bronsealder til Barne-TV

62 **Tarald Rasmussen**
En kort introduksjon til Frans av Assisi

64 **Ellen Viste**
Temperatur. En historie om kuldesjokk, varmedød og arten som stiller klodens termostat

66 **Jan Grue**
Vi var en tid i solen

FORSKERFORUM

Ansvarlig redaktør:
Kjetil A. Brottveit, kjetil.brottveit@forskerforum.no
Redaksjonssekretær:
Julia Loge, julia.loge@forskerforum.no
Journalister:
Lina Christensen, lina.christensen@forskerforum.no
Ida Eritsland, ida.eritsland@forskerforum.no
Asle Olav Rønning, asle.olav.ronning@forskerforum.no

Utgiver:
Forskerforbundet, Postboks 1025 Sentrum, 0104 Oslo. 21 02 34 00
Kontakt redaksjonen:
redaksjonen@forskerforum.no
Annonser: Salgsfabrikken v/Wenche Huser Sund, annonser@forskerforum.no. 906 16 307
Design: Concorde | Dimitri Solvang-Kayiambakis
Trykk: Ålgård Offset. Opplag: 21 295
ISSN: 0800-1715

Ved uteblitt blad, kontakt kundesenter@fagpressen.no.

Forskerforum arbeider etter Vær Varsom-plakatens regler for god presseskikk. Den som mener seg rammet av urettmessig publisering, oppfordres til å ta kontakt med redaktøren. Pressens Faglige Utvalg (PFU) er et klageorgan oppnevnt av Norsk Presseforbund som behandler klager mot mediene i presseetiske spørsmål opp mot Vær Varsom-plakaten.
Norsk Presseforbund: pfu@presse.no.
Forskerforum er medlem av Fagpressen.

Kjetil A. Brottveit
Redaktør i Forskerforum

Den vesle budsjett-taparen

Tek du den, tek du den òg.

«Det vert tydelegare styring, men mindre i detalj.» Sitatet frå Eileen Fugelsnes, ny minister for forsking og høgare utdanning, står i eit intervju på Forskerforum.no. Formuleringa får meg til å tenkje på to ting. For det fyrste: Ein slåande likskap med denne: «Vi skal styre i det store og ikkje i det små». Opphavsmann? Ein tilsynelatande politisk konkurrent, nemleg Henrik Asheim (H), som hadde same statsrådspost under Erna Solberg i 2020–2021. For det andre: Kor dekkjande er bodskapen for framlegget til statsbudsjett, som kom kort tid etter intervjuet?

Den aktuelle diskusjonen om styring av universitet og høgskular har eit nøkkelord. Hint: Begrepet reduserer oss – slik i forbifarten – fyrst til kva vi kan, og så til kva vi kostar. Eg siktar til nyskapningen *kompetansebudsjettet*, som ifølgje Kunnskapsdepartementet skal bidra til å sikre kompetansen Noreg treng. Regjeringa vil prioritere utdanningane det er størst behov for gjennom langsiktig planlegging, budsjett og arbeidsdeling mellom institusjonane.

Tankegangen er ikkje ny, og eg vil atter trekkje linene tilbake til Solbergs regjeringstid. Torbjørn Røe Isaksen (kunnskapsminister 2013–2018) øyremerkte til dømes studieplassar til IKT og realfag. Han var oppteken av *arbeidslivsrelevans* som eit mål for høgare utdanning. Begrepet har iallfall to sider: nærare kontakt med praksis under utdanninga og å satse på utdanningar som arbeidslivet treng. Då Asheim var statsråd i 2021, kom «styringsmeldinga». Ifølgje denne skulle institusjonane ha hovudansvaret for studietilbodet, men departementets styringsdialog og utviklingsavtalar var viktige verktøy for å puffe institusjonane i politisk ynskt retning.

Spørsmålet om i kva grad, og på kva grunnlag, politikarane skal styre tilbodet i høgare utdanning, har vore tema for ei rekkje utval. Her er eit par: Hatlen-utvalet leverte i 2022 ei melding om finansieringssystemet for universitet og høgskular. Utvalet åtvara mot å dimensjonere utdanningane etter dagens arbeidsmarknad og ville ikkje ha premiering av studieplassar som gav jobb etterpå. Men utvalet opna for meir strategisk styring: å møte framtidas behov gjennom budsjett og dialog mellom departement og institusjonar.

At det er vanskeleg å føreseie framtida og framskrive kompetansebehov, er eit poeng i regjeringas utsynsmelding frå 2023. Like fullt varsla regjeringa der ei meir aktiv prioritering av utdanningane, og at institusjonane sjølve måtte omdisponere ressursar frå andre fag for å auke kapasiteten på prioriterte område.

Om vi ikkje no er ved vegs ende, er vi iallfall framme ved statsbudsjettet for 2027. For regjeringa la nøgd fram dette talet: Universiteta og høgskulane får ein auke i rammeløyvinga på om lag 290 millionar, utover justeringa for prisvekst. Auken er reell og betimeleg. Som i fjor er budsjettet prega av løyvingar til særskilte satsingar ved utvalde universitet og høgskular. Det gjeld blant anna fleire studieplassar innanfor helse. Realfag, teknologi og romforsking skal styrkast. Universitetet i Oslo, Universitetet i Bergen og Høgskulen på Vestlandet får størst auke. Men kostnaden til særskilte satsingar må dekkast inn, både frå

Kva sit lærestadene att med? Fridomen til å kutte sjølv.

andre delar av dei tilgodesette institusjonane og frå andre. 20 av 36 statlege og private institusjonar får *redusert* rammeløyving.

Forskerforbundet har rekna ut at løyvingane til forsking og utvikling utgjer 3,37 prosent av statsbudsjettet, den lågaste prosentdelen av budsjettet sidan 2005. Steinar A. Sæther, leiar i Forskerforbundet, meinte at problemet ikkje berre var den nye nedgangen, men den akkumulerte effekten av å vere ein liten budsjett-tapar gong på gong. Eg vil leggje til at ei slik endring i det store – løyvingane totalt – slår smertefullt ned i mange ikkje nemnde detaljar, mellom anna fagmiljøa som no må «skaffe inndekning». Dersom det store er éin ting, som kan delast opp ein million detaljar, kan det ligge det *meir* styring i å endre den store – totalløyvinga – enn å endre fem tusen små.

Styring i det store verkar tilforlateleg. Med alle dei spesifikke postane knytt til særskilte satsingar ved enkelt-universitet og -høgskular, kan ein diskutere om det er treffande. Kor pengane skal hentast frå, er i liten grad detaljstyrt, og med det slepp statsråden den politiske kostnaden ved upopulære kutt. Men kva fridom sit lærestadene att med? Fridomen til å kutte sjølv. F

– Vi har ei hovudoppgåve: å syte for nok arbeidskraft med rett kompetanse frem i tid, sa den nye statsråden Eileen Fugelsnes til Forskerforum.

FOTO: IDA ERITSLAND

– JEG SYNS DET ER VERDENS BESTE JOBB

Omsorgsansvar og forskerkarriere kan være krevende, viser en ny undersøkelse. Andrea Chanell Jønsberg har opplevd både kaos og drømmejobben.

Tekst og foto: Julia Loge

Jeg kan ikke se for meg hva slags annen jobb jeg kunne hatt med det livet jeg lever, sier Andrea Chanell Jønsberg.

Denne dagen begynte med vanlig morgenkaos, slik en kan forvente når tre barn mellom ett og seks år skal ut av huset, men Jønsberg rakk å følge sønnen inn på skolen rett før det ringte inn.

Jønsberg er spesialpedagog og stipendiat ved Universitetet i Oslo. 31-åringen er midt i målgruppen for en fersk undersøkelse om unge forskere (se faktaboks side 6). Ifølge undersøkelsen opplever 9 prosent av unge forskere at det er «svært krevende» å kombinere familieliv og forskning. 44 prosent opplever det som «tidvis vanskelig», og 48 prosent mener det er en god kombinasjon. Kvinner med foreldreansvar opplever mer enn tre ganger så ofte som menn at det er «for krevende» å kombinere forskerjobb og foreldreliv.

I løpet av doktorgradsarbeidet har Jønsberg vært gjennom alle disse fasene, men nå skinner solen, også billedlig.

– Det er likheten mellom å ha små barn og å ta doktorgrad: Det som er dritt, det går over. Det å ikke sove, det går over. Og det å stå fast i et eller annet, det kommer også til å gå over.

Datainnsamling i drittens dal

Det ble lyst ut en stipendiatstilling innenfor Jønsbergs felt akkurat da hun leverte masteroppgaven, og veilederen mente hun måtte søke. Samtidig var hun gravid, og da hun fikk jobbtilbudet, hadde hun en to måneder gammel baby. Da hun begynte, var det pandemi-nedstenging, pappapermisjon, hjemmekontor og en baby som ropte «mamma, mamma» mens hun skulle jobbe.

Det var først etter korona, da hun fikk jobbe på Blindern, at hun skjønte hvor krevende den første tiden hadde vært. Nå er babyen hennes blitt skolebarn, og fra skolen går turen til Jønsbergs fristed: kontoret. Der forsker hun på språkutvikling for barn med hørselstap. Oppstarten var krevende, etterfulgt av en «svært krevende» periode.

– Datainnsamlingen var en skikkelig kraftanstrengelse. Midtveis er man i en «valley of shit». Ingenting blir som man tenkte når man begynte.

Da var Jønsberg nettopp kommet tilbake etter foreldrepermisjon med barn nummer to. Hun fikk teknisk trøbbel, og det var vanskelig å skaffe informanter.

– Alt raknet, alt – skjønner du? Alle planer, alt man forestiller seg, må man gjøre om på, forteller hun.

Et dødsfall i nær familie la seg på toppen.

– Det var overveldende og mye å gjøre. Det var det mest kaotiske halvåret. Det var en perfekt storm hvor ting bare kokte, forteller Jønsberg.

Gode veilederrelasjoner

Det er fortsatt stille i gangene på Senter for forskning på likhet i utdanning, men kaffen er nybrygget. I heisen prater Jønsberg med en annen fra senteret. Nå har hun vært her lenge nok til å

Stipendiat Andrea Chanell Jønsberg har tre barn. Her har hun levert eldstemann på skolen, mens mannen har levert de to yngste i barnehagen.

kapre vindusplassen og til å se andre stipendiater både begynne og gjøre seg ferdig.

Det kaotiske halvåret ble etter hvert en nyttig erfaring, for heldigvis har Jønsberg en god relasjon til veilederne sine. Hun møtte dem hver uke og fikk forståelse for all frustrasjonen.

– De har opplevd mye lignende. Det er en første erfaring med forskerhåndverket.

Ifølge undersøkelsen har 78 prosent av de unge forskerne hatt arbeidsrelaterte psykososiale helseplager, og dårlig forhold til veilederen eller manglende veiledning er den største enkeltårsaken. I kommentarene om arbeidsmiljø og arbeidsbelastning nevner nesten halvparten manglende oppfølging fra arbeidsgiver eller veileder.

– Det er et lagarbeid. Jeg har vært kjempeheldig med veilederne mine og med at jeg deler ansvaret for alle disse barna med noen som også har en veldig fleksibel jobb.

Og hun har lært at hun ikke alltid må imponere veilederne.

– Å tørre å sende noe fra seg før det føles helt klart, er med på å skape framdrift. Det er en sårbar øvelse å tenke at jeg kan bedre, men det betyr ikke at jeg ikke må gjøre det, for det tar for lang tid.

Luft og skriving i Tennessee

At partneren til Jønsberg også har en særlig uavhengig stilling i akademia, kom godt med flere ganger.

«SÅNN ER DET Å JOBBE SOM FORSKER»
– En kartlegging av arbeidsvilkår og karriereutsikter blant unge forskere i Norge

- Av: Akademiet for yngre forskere (AYF) og Forskerforbundet
- Rapportforfatter: Christian Thue Bjørndal
- Datainnsamling: vinteren 2025–2026
- Antall respondenter: 898, fordelt på 31 % stipendiater, 17 % postdoktorer, 52 % seniorforskere / fast vitenskapelig ansatte

Undersøkelsen er den tredje i sitt slag og bygger videre på kartlegginger fra AYF (2018) og Forskerforbundet (2022).

– Det er på kontoret jeg får gjort ting. Når jeg kommer hjem, rekker jeg ikke å tenke en tanke. Det blir en tvungen pause. Det er sunt for meg, sier stipendiat og trebarnsmor Andrea Chanell Jønsberg.

Ifølge rapporten opplever 57 prosent av forskerne med foreldreansvar at krav til utenlandsopphold og forskningsreiser er problematisk. Mobilitetsidealet beskrives av mange som uforenlig med partnerens karriere og familiehverdagen. Men Jønsbergs mann ville bruke deler av pappapermisjonen på hennes utenlandsopphold.

– Så vi reiste og bodde tre måneder i en bitte liten by i Tennessee, hvor jeg var på jobb hver dag og han dro på lekeplassen. Jeg følte at jeg fikk litt luft rundt meg. Ingen møter og ingen e-poster, for alle i Norge sov når jeg var på jobb. Jeg fikk masse tid til å skrive. Det var et skifte, og jeg tenkte: «Å, nå er det gøy.»

Ett år etter USA-oppholdet kom barn nummer tre, og nå måtte de vente et ekstra halvår på barnehageplass. Jønsberg sjonglerte forskning, undervisning og tre barn under sju år, og en gang måtte hun ha seminarundervisning med en våken baby på ryggen.

– Det gjør jeg aldri igjen, ler Jønsberg.

Men det var heldigvis unntaket. Én kunne stå opp tidlig og jobbe, mens den andre fikk de to eldste ut døren og tok hånd om minstemann fram til sovetid. Da fikk begge jobbet, og den som hadde jobbet om morgenen, overtok etter søvnen.

– Huset vårt bar nok preg av at alt vi gjorde, var å jobbe og være foreldre, innrømmer Jønsberg.

Permisjon fikk være permisjon

I undersøkelsen forteller stipendiater om kollegaer som har vært tilbake på jobb bare dager etter fødselen. Første gang følte Jønsberg at mye måtte gjøres før og i permisjonen.

– Jeg hadde en tanke om at jeg skulle svare på e-post og gjøre så mye jeg kunne. Men det skjedde ikke, og jeg tror det var veldig bra at jeg bare var i permisjon, spiste kanelboller og sov når jeg kunne.

Da hun kom tilbake, var prosjektet fortsatt der. Neste gang siktet hun mer mot å gjøre det hun rakk før permisjonen, men uten å «brekke nakken».

– Det var en helt annen følelse. Jeg visste at jeg kom til å ha det samme kontoret når jeg kom tilbake, og tid til å fortsette med de samme tingene.

I undersøkelsens fritekstsvar fortelles det om eksternfinansierte prosjekter og risikoen for å bli stående utenfor etter permisjonen. Men for Jønsberg er det bare hun som jobber med akkurat hennes prosjekt. Uten en stor forskningsgruppe som er nødt til å ha framdrift, kan hun planlegge dagene selv. I starten var Jønsberg opptatt av alt som måtte gjøres ferdig før hun kunne gå hjem.

– Men jeg har lært at i morgen er jeg tilbake og hopper inn i det samme. Man kan gjøre mye på kort tid hvis det er den tiden man har. Jeg tror ikke jeg jobber best under press, men jeg jobber mest under press, ler hun.

– Verdens beste

Nær 70 prosent av de unge forskerne i rapporten vurderer forskerkarrieren som attraktiv på grunn av faglig nysgjerrighet, mening og autonomi. Rapporten viser imidlertid at selv om motivasjonen er høy, gjør de strukturelle rammene, som midlertidighet og stor arbeidsbelastning, at bare 29 prosent vil anbefale karrieren til unge i dag.

Jønsberg kan ikke snakke om en karriere i forskning ennå, men hun vet mye om å være doktorgradsstipendiat. Nå kan hun ikke se for seg en jobb som er like lett å bygge opp rundt det livet som skjer utenfor kontoret.

– Dette er jo verdens beste jobb å ha mens man har små barn. Det er noen ulemper, men jeg syns fordelene veier opp.

Den fireårige stipendiatstillingen Jønsberg takket ja til, har blitt til seks år, og ennå har hun finansiering igjen i ett år. Foreldrepermisjonene inngår, og det gjør også ammefri. Gjennom tariffavtalen har Jønsberg fått to timer om dagen ammefri i to år, og de timene blir «refundert» på slutten av kontrakten.

På vei inn i sitt sjuende år som stipendiat tenker Jønsberg at det også kan være en fordel at prosjektet har fått modne, og at hun har fått noen luftepauser.

– Jeg nærmer meg en slutt. Det føles bra. Nå er jeg på et sted hvor jeg kan se for meg hva som gjenstår, hva som må til.

Resten av dagen skal Jønsberg forberede veiledning for noen studenter og jobbe med utkastet til den siste artikkelen før morgendagens dedikerte skriveøkt sammen med andre stipendiater.

– Og når klokken nærmer seg tre–halv fire, skal jeg hente i barnehagen og lage middag. F

FORSKING MOT KRIG

Noreg rustar opp, men kan forsking hjelpe oss å unngå krig? Vi treng teoriutvikling, meiner fredsforskar Kristoffer Lidén.

Av Kjerstin Gjengedal

Korleis kan fredsforsking sjå ut i ei tid der Noreg etter alt å døme førebur seg på krig? I eit stort intervju i Forskerforum nr. 4/26 peika tidlegare forskar og diplomat Henrik Thune på at når trugsmål om krig kjennest nærare og meir direkte, aukar den tryggingspolitiske konsensusen, også i forskingsmiljøa, og viktige kritiske stemmer uteblir. Det same frykta jusprofessor ved Universitetet i Oslo, Kristin Bergtora Sandvik, då vi snakka med henne i vår. Ho ønskte seg meir kritisk og forskingsbasert debatt om kva visjonar vi har for ei fredeleg framtid i Noreg.

↘
Denne mannen minner oss stadig på at 2026 er Totalforsvarsåret. Kunnskapssektoren er også omfatta av dette, til dømes har Forskingsrådet fått ein ny portefølje for forsvar og beredskap.

Fredsforskingas mange andlet

Skal fredsforsking vere eit bidrag eller eit alternativ til forsvars- og beredskapstankegangen? Det er spørsmål Kristoffer Lidén, forskingsleiar ved Institutt for fredsforskning (PRIO) lenge har bala med. Han fortel at fredsforsking har lent seg i ulike retningar gjennom åra: I mellomkrigstida handla det om å unngå krig ved å bygge opp internasjonal rett og institusjonar, noko som vart endra til ein normativ, men vitskapleg fredsforskingsagenda med utgangspunkt i pasifisme etter krigen. Seinare vart nedrusting og utviklingspolitikk viktigare, og dei siste tiåra har mange fredsforskarar studert borgarkrigar og konfliktløysing i ikkje-vestlege land.

– Fredsforsking, i alle fall slik det blir utøvd hos PRIO, har vore gjennom ei avpolitisering. Det normative prosjektet for pasifisme og produksjon av

FOTO: SKJERMDUMP/FORSVARET.NO

kunnskap som skulle kunne brukast av aktivistar som alternativ til militære løysingar, er ikkje like sterkt lenger, seier Lidén.

Ifølgje Lidén oppstod den pasifisme-inspirerte fredsforskinga som eit korrektiv til mellomkrigstidas, tilsynelatande mislukka, satsing på å bygge fredsbevarande internasjonale institusjonar (eit spor som er blitt viktig igjen i nyare tid). Slik problematisering av tryggleikspolitikken vart vidareført under «krigen mot terror», men no med nemninga kritiske tryggleiksstudiar, altså utan «fred» i namnet.

– Slik forsking har utvikla kunnskap om korleis tryggleikspolitikken påverkar samfunnet, til dømes ved å tenke kritisk rundt teknologi, på måtar som også er relevante for militær teknologi og teknologiens rolle i opprusting, seier han.

Nye spørsmål for fredsforskarar

– Kritiske tryggleiksstudiar inneber ikkje nødvendigvis ein negativ dom over retninga i tryggleikspolitikken, men set søkelys på blindflekkar for betre å forstå kva som skjer, og problematisere grunnlaget.

I dag trengst det igjen ei nyorientering, trur Lidén.

– Eg meiner det er stort behov for teoriutvikling på den globale tryggleikssituasjonen vi har i dag, seier han.

– Og så er det heilt sentrale spørsmål som må takast opp: Kva er risikoen for ein tredje verdskrig, for atomkrig, og kva kan vi gjere for å unngå det? Her må ein jobbe med teoriutvikling i lys av kva som har skjedd innanfor dei ulike fagfelta – som statsvitskap, sosiologi og økonomi – som fredsforsking er i dialog med.

Saknar kritisk blikk på media

Vektlegginga av forsvar og beredskap kjem til uttrykk gjennom forskingsprioriteringar og framfor alt gjennom media. I 2026 kan den jamne nyhendelesaren fort oppfatte situasjonen som at krig med Russland er uunngåeleg og stadig rykker nærare, styrt av krefter ingen er herre over.

– Det er ikkje rart om den kjensla oppstår sidan dei fleste nyhendemedium stadig formidlar aukande krigsfare og leiande politikarar og militære tek del i koret som kjelder og meiningstolkarar, seier medieforskar og tidlegare redaktør i Klassekampen, Sigurd Allern.

– Forskarar må sjå kritisk på politikkutvikling i Noreg utan at det går ut over merksemda på den dramatiske auken i det globale konfliktnivået, seier Kristoffer Lidén.

FOTO: PRIO

– Maktkritisk medieforsking avheng av forskarar som kan utrette ting utanfor dei store prosjektløyvingane, seier Sigurd Allern.

FOTO: UIO

Det er samfunnsforskinga si oppgåve å rette eit kritisk søkelys mot dei diskursane som offisielle styresmakter lanserer, og undersøke påstandane som blir lagde fram. Allern peikar på at det til dømes finst openberre motsetningar i medienarrativet om konflikten mellom Russland og Vesten, der det blir hevda at Russland ikkje er i stand til å vinne krigen mot Ukraina, men likevel førebur ein stor militær operasjon mot ei rekke Nato-land. Men medieforskarar bør vere særleg merksame på visse velkjende mediedynamikkar, meiner han.

– Når du har kriser der det av naturlege grunnar er mykje uvisse og frykt hos folk, vil ofte dei normale journalistiske krava til mangfald, nyansar og

kjeldekritikk bli sette til side. Det er ein farleg situasjon, for då stenger vi rommet for debatt, og søkelyset som alltid må rettast mot styresmakter og makthavarar, kan bli for smått, seier han.

Speglar politisk semje

I medieforsking finst fleire teoriar som kan brukast til å forklare kva for idear og politiske standpunkt det er akseptabelt å uttrykke i ein gitt situasjon, og kva standpunkt som blir mistenkeleggjorde eller avviste.

– I Noreg har vi ein litt spesiell situasjon no, sidan forsvarsforliket inneber at det er konsensus på Stortinget om mange spørsmål som gjeld opprusting og forsvar. Når det ikkje finst nokon synleg opposisjon som stiller spørsmål, vil det også bli avspegla i media, seier han.

Medieforskarar kunne til dømes kartleggje kjeldebruk og kva sektorinteresser kjeldene i saker om forsvar og beredskap representerer.

– Sjølv har eg peika på at ei av hovudkjeldene på dette feltet, både internasjonalt og i Noreg, er amerikanske Institute for the Study of War, ein tenketank som i stor grad er finansiert av våpenindustrien i USA. Eg meiner det er oppsiktsvekkande at ei slik sektorinteresse ukritisk blir brukt som kjelde, seier Allern.

Freden i journalistikken

– Eg har tru på å revitalisere fredsjournalistikken i tradisjonen etter Johan Galtung, seier Kristin Skare Orgeret.

Desse mennene er tilknytt Revolusjonsgarden. USAs krig mot Iran har fått omfattande konsekvensar langt utanfor regionen der åtaka skjer. Fredsforsking kan bidra til å forstå slike samanvovne konfliktar, meiner Kristoffer Lidén.

FOTO: AP

– I ei tid som kan kjennast som eit forstadium til krig, bør medieforsking sjå på korleis journalistikk medverkar til å skape og normalisere fiendebilete, seier Kristin Skare Orgeret.

FOTO: SONJA BALCI/OSLOMET

Ho er professor i journalistikk og mediefag ved Oslomet og forskar og underviser om medium i krig og konflikt. Ho leier også Oslomets tverrfaglege forskingssatsing «Eit slitesterkt demokrati».

Fredsjournalistikk tek utgangspunkt i forsking og går mellom anna ut på å få fleire kjelder i tale, unngå førestillingar om «oss» og «dei», vinnarar og taparar, og aktivt opne rom for ulike moglege løysingar på konfliktar.

– Dei fleste menneske ønskjer jo ikkje krig, det er nokre leiarar og våpenprofitørar som gjer det. Når ein hugsar at det berre er taparar i krig, blir også dekninga annleis. Forskarar må minne om at det er viktig å unngå språk som demoniserer motparten eller framstiller krig som uunngåeleg, seier Orgeret.

Samstundes må fredsjournalistikken oppdaterast for tidsalderen til dei digitale sosiale media, peikar ho på.

– I sosiale medium veit vi at sterke kjensler og hat spreier seg mykje raskare, også over landegrenser, og det er tydeleg at vi må sjå på kva for teknologiske og institusjonelle føringar som ligg bakom mediedekninga.

Mykje journalistikk om krig og konflikt tek utgangspunkt i at konflikten er tydeleg, men Orgeret kjenner seg att i det medieskapte inntrykket av at vi no er i ein førkrigstilstand: Enno ikkje krig, men heller ikkje fred.

– Medieforsking bør undersøke det. Kva for alternative førestillingar forsvinn når ein vel eit slikt narrativ? Det ville vore kjempespennande å sjå på.

Løftar blikket

Det trengst også meir kunnskap om korleis ulike kriser heng saman. Den britiske medieforskaren Simon Cottle har lansert omgrepet «world-in-crisis», som viser til at dagens kriser – frå militære konfliktar og migrasjon til klima- og miljøkrise og økonomiske kriser – er tett forbundne og vekselverkar med kvarandre.

– Cottle tek til orde for at journalistikk om fred og konflikt må forståast i lys av desse samansette krisene, seier Orgeret.

Krisenes samansette natur er også tema for Kristoffer Lidéns forskingsprosjekt ved PRIO. Han bruker etikk som innfallsvinkel til å sjå på korleis norsk beredskapspolitikk prioriterer mellom ulike former for risiko, ikkje berre militære.

– Det gjeld å utvikle heilskapleg tenking rundt det, så ein ikkje legg uforholdsmessig mykje ressursar i å førebu seg på visse scenario, til dømes risikoen for invasjon, som i praksis kan vise seg å vere mindre sannsynleg enn det vi veit om komande klimarelaterte katastrofar, illustrerer han.

Lidén ser ein fare for at slike perspektiv ikkje kjem fram når forskingsmidlar blir meir retta inn mot norsk forsvar og beredskap med tanke på konflikt mellom Russland og Europa. Dessutan viser til dømes Iran-krigen at ustabilitet og konflikt i andre delar av verda heng direkte i hop med norske og europeiske interesser og tryggleikspolitikk, hevdar han.

– Det gjev grunn til å styrke, snarare enn bygge ned, det ein har bygd opp av kompetanse på tryggleik utanfor Europa dei siste tiåra. Her trengst ein balanse mellom å ha søkelys på dei beste tilnærmingane til norsk tryggleik, og moglege problem med det, og samtidig ikkje sleppe fokus på det som trass alt er minst like viktig, nemleg global tryggleik, seier Lidén. F

Feil tall om UiB

I en artikkel i Forskerforum 4/26 om årets lønnsoppgjør og stipendiatene brukte vi feil tall for minste startlønn for stipendiater ved Universitetet i Bergen (UiB). Det riktige beløpet skal være 593 700 kroner. Minste startlønn ved UiB justeres hvert år med virkning fra 1. mai. Tallet som sto i artikkelen, var beløpet fra året før. Se også Forskerforum 2/26 om hvordan ordningen fungerer. *Red.*

SKAL VI LA DET SKURE OG GÅ LITT TIL?

Politikerne hadde en gang et mål om å få flere til å ta doktorgrad. Så hadde de det ikke lenger.

Asle Olav Rønning
Journalist i Forskerforum

Laissez-faire er fransk og betyr vi lar det skure og gå, og det ordner seg sikkert til slutt. Dessuten er det best å unngå å styre for mye. Det samme prinsippet har ligget til grunn for finansiering av utdanning av doktorgradskandidater i Norge siden 2023, og resultatene har ikke latt vente på seg.

Som Forskerforum.no har omtalt i flere artikler, har ett av sju stipendiatårsverk blitt borte på tre år. Enda mer dramatisk er det at antallet nye kandidater i 2024 var det laveste på ti år. Snart kommer tallene for 2025, og lite tyder på at trenden har snudd.

Sigrun Aasland avløste Oddmund Hoel som statsråd for forskning og høyere utdanning i 2025. At Ap overtok denne posten fra Sp, medførte ingen endring i regjeringens politikk for finansiering av doktorgradsutdanning.

FOTO: JAVAD PARSA / NTB

Laissez-faire forbindes gjerne med økonomisk liberalisme og er historisk sett forankret på høyre side av det politiske spekteret. I Norge er det imidlertid Senterpartiet og Arbeiderpartiet som står for denne innfallsvinkelen når det gjelder en så sentral del av forskningspolitikken som rekruttering av nye forskere. Det har riktignok ikke vært noen protester fra andre partier på Stortinget, verken til høyre eller venstre.

Lenge var det offisiell norsk politikk å styrke doktorgradsutdanningen. I den borgerlige Solberg-regjeringens første langtidsplan for forskning og høyere utdanning var målet å øke antall kandidater med 500. Målet ble overoppfylt.

I åra som fulgte, plusset regjeringen fortsatt på med øremerkede midler til stipendiatstillinger ved universiteter og høgskoler. Resultatet ble en sterk økning i antall stipendiater, med en topp i 2022.Økningen var fordelt på tvers av al le fagområder og kom ikke minst innen prioriterte områder som medisin/helseforskning og naturvitenskap/teknologi.

I statsbudsjettet for 2023 foreslo forsknings- og høyere utdanningsminister Ola Borten Moe at øremerkingen skulle falle bort. Universiteter og høgskoler skulle nå stå fritt til å disponere pengene som tidligere var avsatt til dette. Forslaget ble ikke omtalt som et liberalistisk frislipp, men i stedet som en del av det ganske tøyelige begrepet tillitsreform. Det ble vedtatt og har siden vært rådende politikk.

Det var ingen forutgående utredning eller debatt om forslaget. Politikken ble videreført uten nærmere omtale da Ap og Sigrun Aasland tok over statsrådposten, to Sp-statsråder seinere.

I en situasjon med strammere rammer for universitetene og forskningsbevilgninger på stedet hvil var resultatet en kraftig nedgang i rekruttering til forskning. Fra universitetenes og høgskolenes side var det mye lettere å la være å ansette en ny stipendiat eller to enn å flytte på eller si opp fast ansatte når budsjettene ble strammet til.

Det interessante er at ingen ledende politikere har villet si at det i åra med oppbygging ble for mange stipendiater i Norge. Der det før var ansett som en nasjonal oppgave å øke antallet innen doktorgradsutdanningene, er det nå uttalt politikk ikke å ha noen mening om det er for få, for mange eller omtrent passe mange mennesker i Norge med doktorgrad.

Det kan være gode grunner til ikke å utdanne så mange. Det er dyrt, og ikke alle fullfører. Noen reiser til utlandet etterpå, og da har Norge kastet bort investeringen. Staten vil heller bruke penger på andre ting. Arbeidsgiverne i sektoren vil unngå vanskelige valg som berører fast ansatte.

Samtidig er spørsmålet hva vi går glipp av. Færre stipendiater betyr at vi som samfunn ikke lenger kan dra nytte av like mange av dem som helt frivillig vil ofre tårer og svette på en slik karrierevei. Stipendiatene står for en vesentlig del av forskningen, og uten dem blir det færre på labene og mindre publisert forskning. Færre med doktorgrad i næringslivet gjør det vanskeligere å øke norske bedrifters investering i forskning og utvikling.

Norge ligger bak land som USA, Storbritannia, Tyskland, Sverige og Danmark målt etter andel av den yrkesaktive befolkningen som har doktorgrad. Det er ingen som har hevdet at Norge lider av doktorgradssyke.

Dette kunne man hatt en debatt om dersom en eller flere av politikerne som har stått for politikkendringen, ville sagt at ja, jeg mener faktisk at vi nå utdanner for mange stipendiater i Norge. Det er det ingen som har gjort.

Den forrige statsråden, Sigrun Aasland, satte tidligere i år ned en ekspertgruppe som skal gi råd om framtidas doktorgradsutdanning. Deres råd ender på bordet til den nye statsråden, Eileen Fugelsnes. Det er uklart om denne gruppa i tillegg til å se på innholdet i utdanningen også skal vurdere dimensjonering og finansiering. Gjør den det, kan det fort bli som å låse stalldøra når hestene for lengst har galoppert av gårde.F

Du skal være nysgjerrig og kreativ, tåle avslag og gjerne være god på en scene. Slik navigerer forskere mellom egen personlighet og akademias krav.

Tekst: Lina Christensen og Ida Eritsland
Illustrasjoner: Mathilde Lidvang/Melkeveien designkontor

SÅNN *er* DE

FEMFAKTORMODELLEN
— *The Big Five*

Psykologien har mange ulike tester for å kartlegge personlighet, men femfaktormodellen – ofte kalt The Big Five – er kanskje det mest samlende rammeverket for personlighetspsykologien som fag. I Norge har Harald Eia og Nils Brenna gjort modellen kjent gjennom podkastene «Sånn er du» og «Big 5».

Modellen er arbeidet frem av forskerfellesskapet gjennom nær hundre år, og beskriver hvordan fem overordnede personlighetsfaktorer forklarer personlighetstyper. De fem faktorene har hver sine seks underfasetter.

Femfaktormodellen bygger på en selvrapporteringstest. Testpersonen oppgir i hvilken grad hen er enig i et sett med påstander. Testen analyseres deretter basert på en skala der de fem variablene i personligheten vurderes som til stede i høy eller lav grad.

De fem faktorene med underfasetter:

ÅPENHET
fantasi, kunstneriske interesser, emosjonalitet, eventyrlyst, intellekt, liberale verdier

MEDMENNESKELIGHET
tillit, rettfremhet, altruisme, samarbeidsvilje, beskjedenhet, sympati

EKSTROVERSJON
vennlighet, sosiabilitet, selvhevdelse, aktivitetsnivå, spenningssøken, munterhet

PLANMESSIGHET
mestringstro, orden, plikttroskap, prestasjonsstreben, selvdisiplin, ettertenksomhet

NEVROTISISME
angst, sinne, depresjon, selvbevissthet, impulsivitet, sårbarhet

KILDE: IPIP-NEO-120

↑ **INGA STRÜMKE**
FOTO: ERIK NORRUD

Jeg skjønner at noen med bedre sosiale antenner ser nytten av å pakke budskapet litt inn. Jeg er hundre prosent en bulldoser.

– Jeg kan nok oppleves som ganske udiplomatisk. De fleste som har sett meg på TV, mener at jeg er langt ute på spekteret. De tar sikkert ikke feil.

Ordene tilhører Inga Strümke, forskningsformidleren og hele landets KI-ekspert. Hun som ikke er redd for å ta hardt i når hun debatterer med landets politikere om konsekvensen av uregulert kunstig intelligens. Men hva er det med Strümke som gjør at hun har blitt eksperten som hankes inn og lyttes til?

– Jeg får jo ikke noe igjen for å debattere med politikere på TV og insistere på hvordan teknologien funker. Men bare tanken på at vi skal ta beslutninger på noe annet enn kunnskapsgrunnlaget, slår meg som fullstendig feil. Da gir det jo mening at det ble forskning, sier Strümke, som er førsteamanuensis ved NTNU.

Hvilke personligheter belønnes i dagens akademia? Er det rom for rotete surrehuer? Eller må man være strukturerte supermennesker?

Vi har bedt Strümke og fire andre vitenskapelig ansatte om å teste personligheten sin ut fra femfaktormodellen, ofte kalt The Big Five (se motstående side). Hvordan får de forskerlivet til å passe personligheten? Hva er x-faktoren som har gjort at de lykkes?

Kostnaden med å være synlig

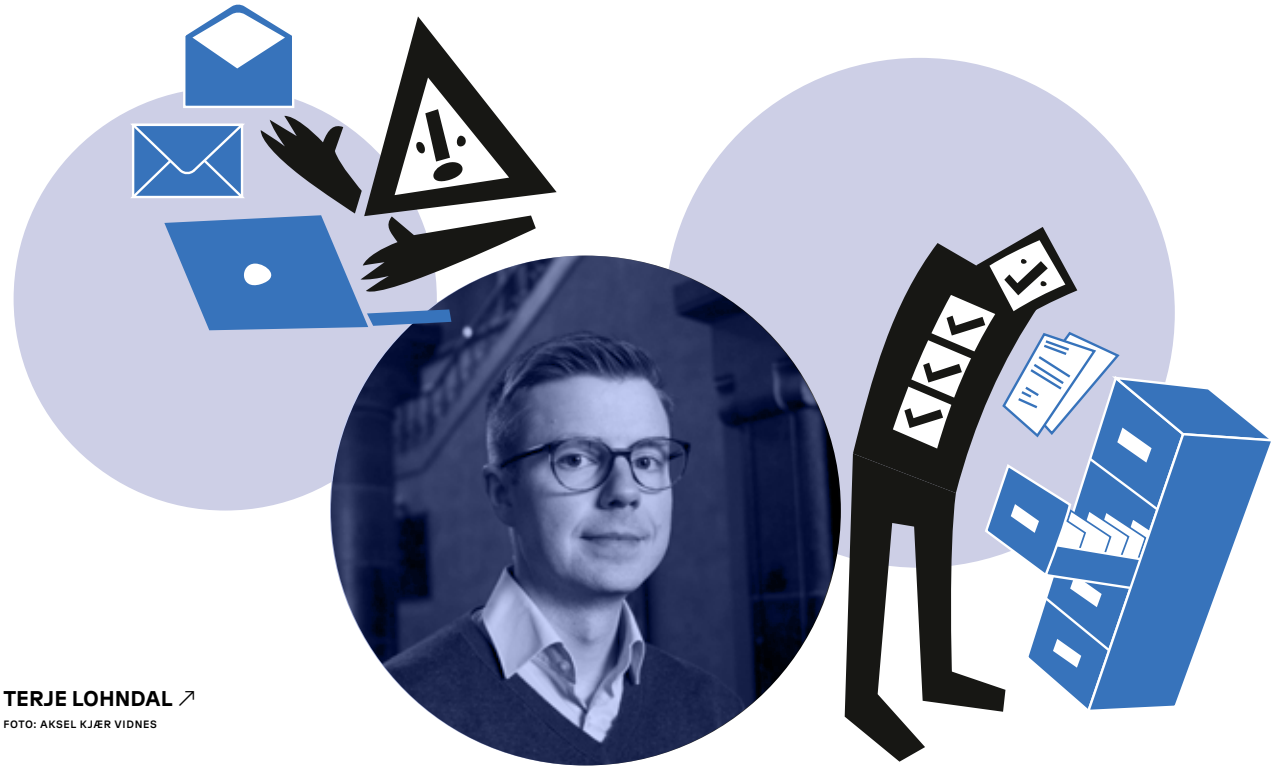
– Skrekken er tanken på at livet skal bli uinteressant, sier Strümke.

For her går det unna. Hun scorer høyt på aktivitet og impulsivitet, er eventyrlysten, rett på sak og skyter fra hofta når hun snakker.

Det fartsfylte livet rammes inn av sansen for orden og struktur. På kontoret har hun håndstøvsuger og antibac-kluter.

– Det vaskes ikke nok på norske universiteter. Jeg viper kontoret en gang i uka. Jeg gidder ikke å bli syk. Det har jeg ikke tid til.

Hennes utførelse av forskergjerningen motiveres av hennes høye score på plikttroskap. Hun ser på det som «ganske dritt» å være en offentlig person. Men målet veier tyngre: at det skal gå bra med kunstig intelligens i Norge.

TERJE LOHNDAL ↗
FOTO: AKSEL KJÆR VIDNES

– Det er veldig mye med KI-utviklingen som bør bekymre oss. På grunn av min kunnskap og innsikt har jeg et ansvar.

– Det koster å være en offentlig person. Jeg liker det ikke, men det muliggjør at jeg kan nå ut med et budskap som er kjempeviktig for landet mitt, sier Strümke.

Åpne og planmessige forskere

Noen personlighetstrekk er en fordel i alle yrker, forteller Eva Langvik, professor i psykologi ved NTNU og ekspert på personlighetstester. Evner du å jobbe strukturert, holde deg til planen og jobbe mot et mål, så skal du klare deg ganske greit i arbeidslivet.

– Men hvis vi ser på akademia, er åpenhet også en fordel. Det henger sammen med bedre prestasjoner.

Åpne personer er nysgjerrige, omfavner nye perspektiver og er ikke fremmede for å gjøre ting på andre måter.

Langvik peker også på forskning som viser at studenter som scorer høyt på åpenhet og planmessighet, presterer bedre på studiene.

– Planmessighet har sterkest sammenheng med prestasjon, sier Langvik og peker på at det handler om mer enn orden og struktur, det handler også om ambisjoner, troen på eget talent og plikttroskap – altså at man grundig og samvittighetsfullt utfører sine oppgaver.

– Stort sett alltid tidlig ute

En som har en veldig planmessig tilnærming til forskergjerningen, er Terje Lohndal, arbeiderklassegutten som ble Norges yngste professor i en alder av 27 år.

– Det gjennomsyrer alt, sier språkforskeren, som scorer skyhøyt på samtlige dimensjoner under planmessighet.

Mor var hjemmeværende, far jobbet på aluminiumsverket. Fast jobb og stødig inntekt var verdsatt høyere enn akademiske meritter. Lohndal har tidligere fortalt at han måtte lære seg alt av koder og uskrevne regler på egen hånd.

Hvordan klarte han det? Et lingvistisk talent, utvilsomt. Men deler av svaret finnes muligens i Lohndals e-postkonto.

– I innboksen har jeg kun de e-postene som jeg ikke har svart på. Målet er hele tiden at den skal være så tom som mulig, og den er stort sett tom. Det gjør at jeg er sikker på at jeg ikke unnlater å

svare på noe, sier Lohndal, som i dag er dekan ved Det humanistiske fakultet på NTNU.

– Det kan jo fremstå litt nevrotisk. Men det funker for meg. Da er jeg sikker på at jeg får gjort alt, og jeg kan slappe bedre av, sier Lohndal, som ifølge testresultatene har et forholdsvis stabilt følelsesliv.

Nærmer søknadsfristen seg? Deadline for konferanseabstrakt? Ikke noe problem for Lohndal.

– Jeg er stort sett alltid tidlig ute. Jeg har aldri gjort noe natta før en frist, sier han.

– Jeg prøver tvert imot å gjøre ting nærmere fristen. Hvis ikke opplever jeg at jeg kanskje må gjøre det to ganger, sier Lohndal, som gir dette eksemplet: Hvis han forbereder seg til en forelesning for lang tid i forveien, kan forberedelsene bli glemt på veien.

– Har det vært en karrieremessig fordel å være så tidlig ute?

– Det har vært alfa og omega. Som student leste jeg meg planmessig gjennom hele bibliotekkatalogen om alt som hadde med språk å gjøre, for eksempel. Det ga meg et fortrinn som jeg ellers ikke ville hatt, sier Lohndal.

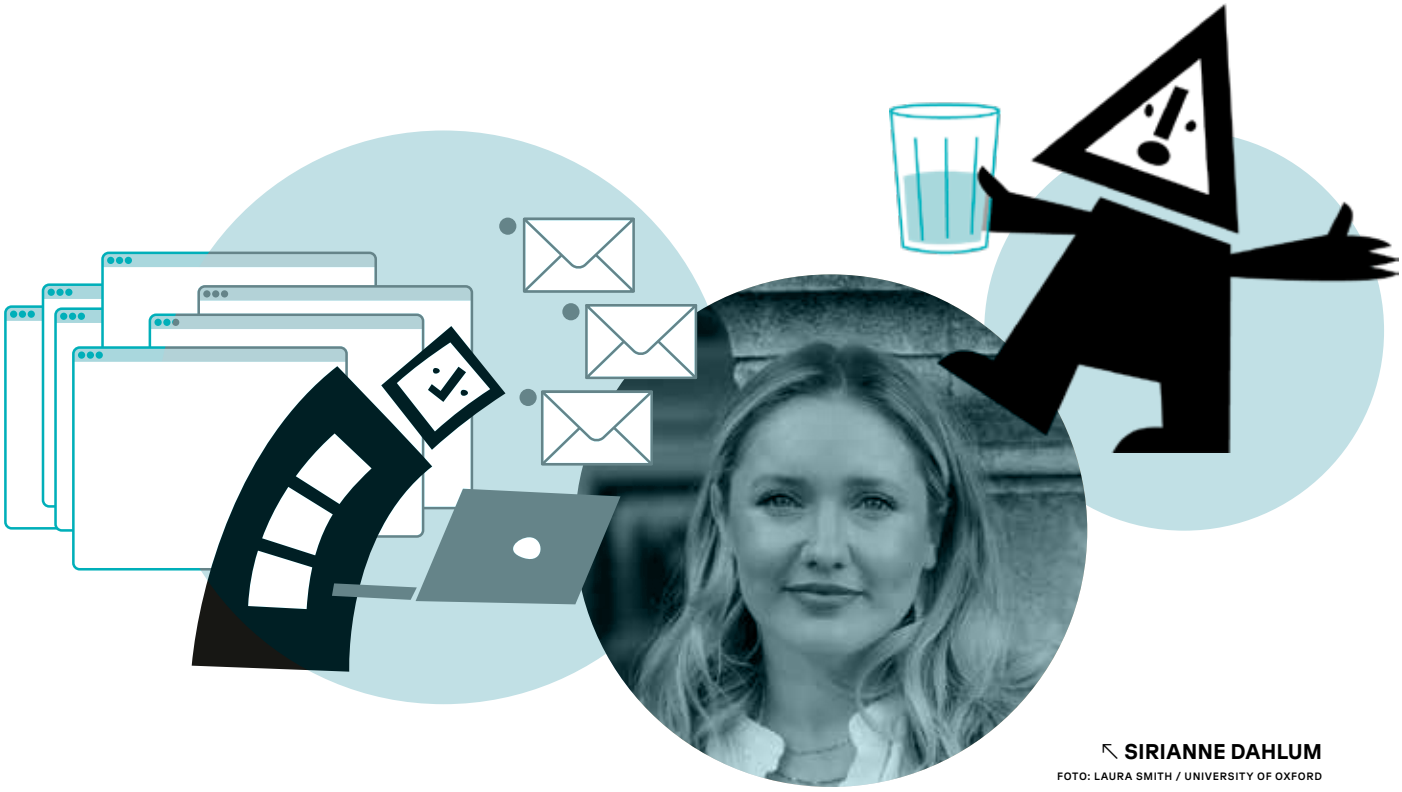
– E-postene bare kommer inn

Er det i det hele tatt mulig å være et rotete surrehue og klare seg i akademia? I aller høyeste grad! Bare spør Sirianne Dahlum, som ble professor som 35-åring, og som i fjor mottok Universitetet i Oslos pris for yngre forskere for sitt sterke bidrag til demokratiforskning.

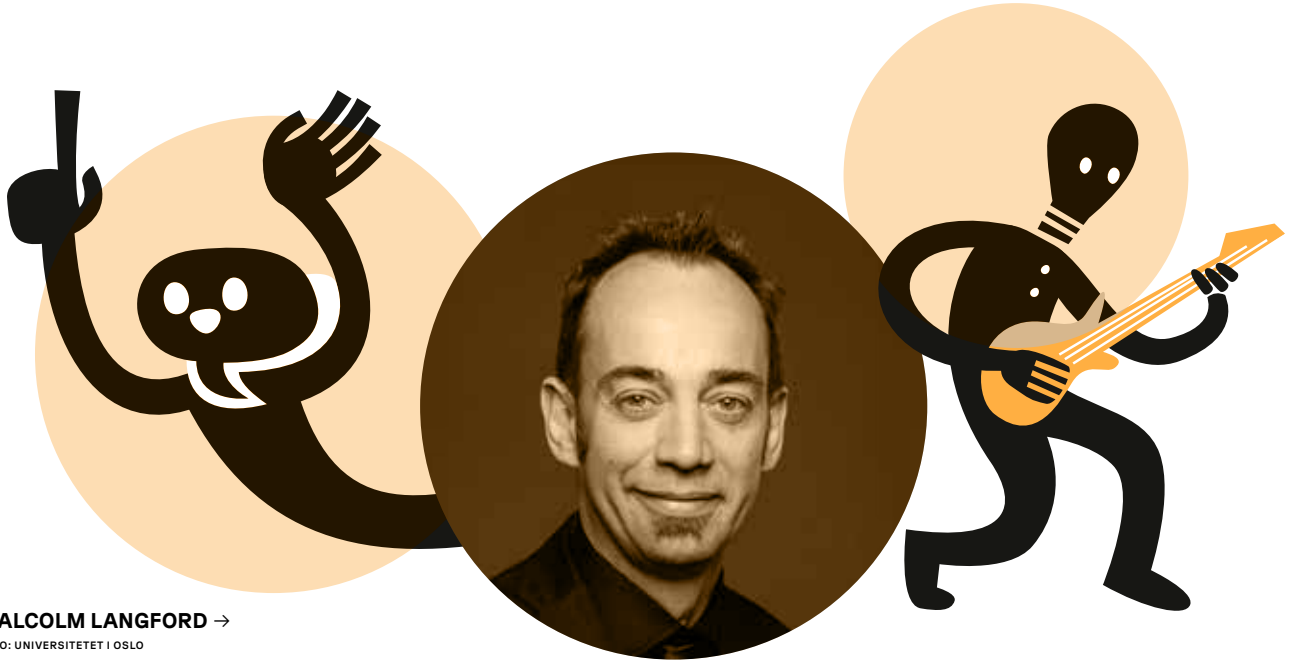
– Kanskje vi kan starte med det verste – få det overstått, sier Dahlum da vi møtes på en kafé på Blindern. Hennes valg av det offentlige rom er ikke tilfeldig. Scoren på orden er på bunn, så kontoret hennes kan vi bare se for oss.

– Jeg mister lommebøker og mobiltelefoner, glemmer e-poster og har hundre faner oppe. Kanskje jeg er en av dem som går rundt med udiagnostisert ADHD, sier Dahlum.

For øyeblikket har hun 34 000 uleste e-poster. En evig kilde til dårlig samvittighet.

↖ **SIRIANNE DAHLUM**
FOTO: LAURA SMITH / UNIVERSITY OF OXFORD

MALCOLM LANGFORD →
FOTO: UNIVERSITETET I OSLO

– E-postene bare kommer inn. Jeg prøver å svare på dem jeg husker, men jeg har ikke noe system, og det hender at noen går i glemmeboka. Man får som regel purringer i akademia, så jeg tar dem da.

– Jeg skammer meg litt. Jeg skjønner at det ikke er helt bra, liksom.

Hvordan er det mulig å kombinere toppforskning med en rotete tilværelse, kan man jo undre på. Men Dahlum er selvfølgelig mer kompleks enn som så: Ifølge personlighetstesten er hun ambisiøs, målrettet, samvittighetsfull og en som tenker nøye gjennom alle valg.

– Jeg er veldig opptatt av å få til ting. Inni meg hersker kaos og struktur. Men siden jeg har denne plikttroskapen og nevrotisismen – angsten for at ting ikke skal gå som jeg ønsker – så er det en slags indre drivkraft som tvinges igjennom.

Hun beskriver seg som en som ser glasset som halvtomt snarere enn halvfullt. Til tross for sine akademiske meritter kan hun kjenne på en uro for at forskningen ikke holder mål.

– Det er nok bedre ikke å være nevrotisk i akademia. Men hvis man først er det, så kan det også være en kraft. Det har det i hvert fall vært for meg. Perfeksjonismen og bekymringen for at ting ikke skal bli bra nok, gjør at jeg jobber ekstra hardt og pusher meg selv, sier Dahlum.

– Mer og mer konformitet

Cato Grønnerød er ekspert i personlighetstesting og professor i psykologi ved Universitetet i Oslo (UiO). Han forteller at femfaktormodellen er en vitenskapelig solid og mye brukt modell, men at den kan være litt smal og lite dyptloddende:

– Jeg tenker at femfaktormodellen er grei, men det er litt begrenset hva du får vite. Den fanger ikke opp så mye sær og unormal atferd, men beskriver mer det normale spekteret, sier professoren.

Selv blir han usikker når vi ber han om å analysere akademikerens egenskaper i konkrete tilfeller:

– Det blir fort følsomt, for det blir personlighetskarakteristikker, mener han. Spesielt hvis det handler om å hevde seg:

– Jeg kan godt tenke at det er en del negative egenskaper som kan være en fordel i akademia. Du skal opp og frem, du skal tro på deg selv, du skal ha stor selvtillit. Det hjelper å blåse opp selvbildet.

Han peker på at akademia er preget av en enorm konkurranse og veldig flinke folk, men advarer mot å glemme «utskuddene»:

– Det å være kreativ er ofte det å være uvanlig. I dagens akademikermiljø er ikke det noen fordel nødvendigvis. Jeg føler at det blir mer og mer konformitet i måten å være på, hva du skal gjøre, og måten du formulerer og utfører prosjekter på, sier Grønnerød.

– Litt som å spille i rockeband

– Jeg planla ikke å bli forsker, sier australske Malcolm Langford, professor i offentlig rett ved UiO, som gjerne kaller seg en «accidental academic».

Planen var å bli politiker, så ble han mennes-

kerettighetsadvokat og spilte i rockeband i Berlin. Eventyrlysten er og var høy: Han jobbet med utviklingen av en ny menneskerettighetsorganisasjon da han plutselig fikk tilbud om sin første forskerjobb for 20 år siden, og så har det ballet på seg for den engasjerte og travle professoren. I år vant han som første jurist UiOs prestisjefylte innovasjonspris og er også nestleder for et av Forskningsrådets nylig finansierte KI-sentre.

– Det jeg har skjønt etter hvert, er at å være akademiker er den mest kreative jobben man kan ha, sier han.

Selv scorer han svært høyt på åpenhet – fantasi, intellekt og eventyrlyst – og mer spesielt på ekstroversjon. Er han en litt utypisk forsker, som setter stor pris på samspill og samarbeid og ikke bare introvert jobbing?

– Akademia er litt som å spille i rockeband. Du har egne instrument og stemmer, du har skrevet nye tekster og har arbeidet mye med dem alene. Samtidig jobber man ofte med andre, skaper nye ting sammen, sier Langford.

– Du trenger noen som liker å samle folk og få dem til å gå fremover. Dette perspektivet hjelper også ved søknadsskriving – å tenke på publikum: Hvis noen skal gi deg 50 millioner kroner til å forske, hvorfor er det viktig? Da skal du skrive for hele fagmiljøet og samfunnet og ha empati med dem som skal lytte og muligens bruke dette.

De siste prosjektene han har initiert, har hatt rundt 200 forskere og over 80 forskningsinstitusjoner og brukerpartnere involvert – mer et symfoniorkester enn et band. Han peker på at disse utadvendte egenskapene er nyttige, men ikke sentrale for alle søknadsprosesser. Søker du en ERC starting grant, er du som individuell forsker viktigst. I en FRIPRO-søknad, som typisk er fellesforskning med et knippe andre, er de utadvendte egenskapene viktigere. Når det kommer til Sentre for fremragende forskning eller KI-sentrene:

– Da skjønte jeg at jeg var blitt heltidsdiplomat, ler han.

Han er bevisst på ikke å hente inn flest som er lik seg selv – selv om vi ofte trekkes mot det.

– Man bør ha med alle personlighetstypene, så i mine forskningsgrupper har vi også sterke introverter. Så spiller vi hverandre gode.

Prøver å sitte på hendene

Med lav selvbevissthet og høy besluttsomhet er det kanskje en typisk ledertype vi har med å gjøre. Født sånn eller blitt sånn?

– Dette handler vel om at man er komfortabel med å ta plass, og det har jeg aldri hatt problemer med, på godt og vondt. Da jeg var student i en forelesningssal med 500 personer, kostet det meg ingenting å rekke opp hånden og spørre om det jeg tenkte på, forteller Langford.

– Men man kan bli for ivrig, ta for mye plass. Så det betyr ikke at jeg alltid gjør det, og jeg har blitt mer og mer bevisst på det.

Han mener strukturer ofte forklarer vel så mye som personlighet:

– Forskning tyder på at hvis en kvinne får stille det første spørsmålet på en akademisk konferanse, er sjansen for at andre kvinner stiller spørsmål, litt større. Man kan tenke seg at det også gjelder for juniorforskere og forskere med en annerledes bakgrunn. Så jeg prøver oftere å sitte på hendene, være nummer tre eller nummer fire.

En skyr på rommet

Evnen til å være fleksibel og ligge midt mellom ekstrovert og introvert kan lønne seg for en forsker, ifølge personlighetsforskeren Eva Langvik. Du må like å sitte alene på kontoret og grave deg ned i den faglige materien, men du må også håndtere forelesningssituasjonen og mingling på konferanser.

– Omgjengelighet henger sammen med gode relasjoner og teamarbeid, et trekk som er viktig for å fungere godt med kollegaer, sier hun.

Inga Strümke var ikke nevneverdig begeistret for å tale foran store forsamlinger for ti år siden, men i dag koster det henne ingenting. Hun liker ikke tanken på at det er noe hun ikke får til, og det man gjør mange ganger, blir man god på. Men å holde på oppmerksomheten til en forsamling på 300 stykker er mye enklere enn gemyttlig konversasjon rundt et middagsbord.

– Ja, hundre prosent. Livet mitt ble bedre etter at jeg skjønte at man ikke trenger å takke ja til konferansemiddag. Fy faen. For noe møkk. Da kan jeg heller springe en tur og kjøpe en skyr på butikken, liksom.

– Hva med en hyggelig aften med kjæresten? Noe god mat og drikke?

– Nei, det går ikke. Da kan vi like gjerne legge oss, sier Strümke.

Ekstrovert introvert

– Jeg er veldig opptatt av rutiner, sier Janne Stigen Drangsholt.

Professoren i engelsk litteratur ved Universitetet i Stavanger har satt av tid i en tettpakket kalender, mellom «en liten krise på instituttet», sin første maraton dagen før og levering av en ny Ingrid Winter-roman, om en ofte noe frustrert professor i litteratur ved et mellomstort norsk universitet.

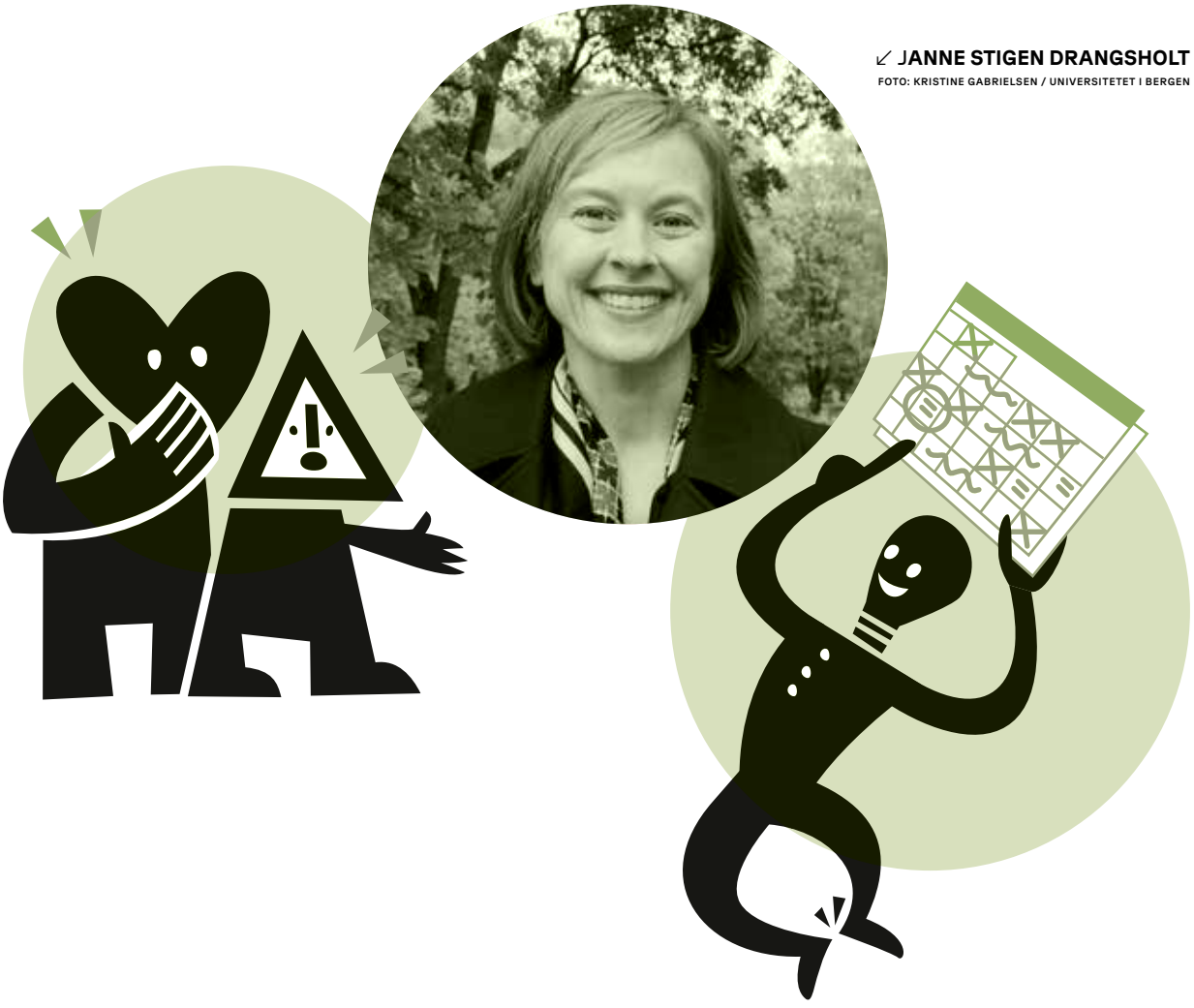
– Jeg ble litt overrasket over at jeg scoret ganske høyt på åpenhet. Så innser jeg jo at jeg er en ganske åpen person, jeg liker at det skjer ting. Jeg er bare veldig engstelig.

Drangsholt scorer nemlig høyt på åpenhetstrekkene kunstnerisk interesse, emosjonalitet, intellekt og fantasi. På den andre siden: en stor dose angst og lite behov for mellommenneskelig kontakt.

– Ja, det er egentlig en daglig kamp for meg. For jeg gjør veldig mye forskjellig, og gruer meg til nesten alt jeg gjør, ler hun.

– Hvis jeg ikke bare skal sitte og jobbe med noe, skrive eller lese, så gruer jeg meg. Men så pusher jeg meg likevel og gjør det. Jeg har akseptert at jeg bare må gjennom den fasen.

Drivkraften er større enn frykten, som spiller en evig runddans i hodet. Som før en forelesning:

↙ JANNE STIGEN DRANGSHOLT
FOTO: KRISTINE GABRIELSEN / UNIVERSITETET I BERGEN

– Det er noe med at en ikke kan kontrollere det, fordi det er veldig mange i auditoriet. Men det er alltid fint når jeg er der, så jeg må bare akseptere det i meg selv.

Drangsholt er utadrettet som fagperson, samtidig som behovet for andres faktiske selskap er veldig lav.

– *Passer det din personlighet godt å være forsker?*

– Ja, hvis jeg får en hel uke uten at jeg har noen avtaler, da er jeg er aller gladest. At du kan våkne og bare sone inn på den ene tingen. Det er vel det som er en typisk nerd, at du blir veldig investert og lidenskapelig opptatt av én ting. I mitt hode er det kanskje det som aller mest karakteriserer en forsker – en person som ikke blir lei av den ene tingen.

Akademisk disiplin

Med tett program, forelesninger, veiledning, artikkelskriving, men også bøker, essays, avisartikler og podkastopptredener, er det ikke mye rom for å dyrke hverken roen eller uroen; den synes heller å virke som et voldsomt driv. Dagene og ukene er stramt strukturert rundt en plan. Hun står opp i sekstiden, og så følger hun den, nesten uten opphold eller unntak.

– Jeg er veldig streng med timeplanen min. Jeg har satt opp timesbolker, sånn at jeg vet hva jeg skal gjøre. Alle dagene er ulike, kanskje jeg jobber med en artikkel, så har jeg kanskje undervisning, og så en podkast. Og så skriver jeg kanskje på en populærvitenskapelig artikkel. Jeg har ingen pauser. Prokrastinering og sånt, det kjenner jeg ikke til.

Hun forteller om Murakami, som i boken *Hva jeg snakker om når jeg snakker om løping* skriver om hvordan han legger opp dagene sånn at de skal passe inn med joggingen. Opp klokka fire, jobbe til tolv, så jogger han, og så er det en ny dag. Så sier kona iblant at «jeg synes det er dumt at vi ikke treffer venner». Drangsholt ler høyt. Hun har selv studert i Japan, elsker japansk køkultur og bretter klær som ryddeguruen Marie Kondo.

– *Er hjemmekontoret viktig for deg? Sparer det mye tid?*

– Ja, det er superviktig fordi jeg må isolere meg. Og det hjelper veldig, for da er jeg i sonen hele tiden, da vet jeg at ingen forstyrrer, og ingen avbryter meg.

– Det er kanskje den lave scoren på menneskelig kontakt. Når jeg hører at noen går i gangen og kjenner igjen skritt, da blir jeg kjempestresset. For da tenker jeg sånn, kommer de inn på kontoret mitt nå?

– *Er strukturen grunnleggende for kreativiteten hos deg?*

– Ja, jeg tror det. I Murakami-boken sidestiller han skriving og løping, for du trenger den samme typen selvdisiplin. Jeg er helt enig i det.

Hun peker på at akademisk skriving kan sammenlignes med en maraton. Etter et visst punkt i løpet sitter det i hodet, og du må bare få en fot foran den andre. Du må ikke tenke kilometer eller hvor langt det er igjen til slutten.

Konfrontasjon – et kjærlighetsspråk

Inga Strümkes hektiske liv er nesten fritt for nevrotiske innslag. Men det finnes ett unntak. Hun lar seg lett terge.

– Lista over ting som ikke irriterer meg, er kortere. Alt som er uhensiktsmessig, er irriterende, sier hun. Folk som er dårlig forberedt, folk som later som de har kontroll når de ikke har det, og folk som ikke tar ansvar. For ikke å snakke om folk som går rundt i grøten, tilslører ting eller ikke sier ting som det er. Skikkelig irriterende!

Tydelig kommunikasjon – da går det på skinner for Strümke.

– Jeg tror det er derfor jeg synes det er så digg å være konfronterende. Jeg har bare lyst til å hoppe rett til løsningen.

– For meg er kritikk og konfrontasjon et kjærlighetsspråk. Hvis noen tripper rundt meg og ikke forteller hvordan ting er – det er en mistillitserklæring. Sabotasje!

Er det ikke slitsomt å gå rundt og irritere seg hele tiden? Strümke ser annerledes på det. Det gjør at hun fort finner ut hvordan hun vil ha det.

– Jeg får i all beskjedenhet gjort jævlig mye. Det er fint at jeg reagerer negativt når noe er halvveis. Det er en emosjonell dytt som får ting på plass. F

Praktisk talt

Det er et demokratisk problem at akademikerne har så mye makt og så lite forståelse av manuell kunnskap, mener Ole Thorstensen.

– I dag hadde jeg nok blitt en ganske ivrig student hvis jeg hadde gått på universitetet.

Tømrer og forfatter Ole Thorstensen[1] ser seg rundt på Blindern, der intervjuet foregår.

Han tok selv noen grunnfag på Universitetet i Bergen på 80-tallet, før han begynte å jobbe på byggeplasser og å bygge om råloft. Nå er han mest kjent for å skrive bøker om det manuelle arbeidet. Debuten *En snekkers dagbok* er oversatt til 16 språk, og oppfølgerne *Bare en jobb* fra 2022 og *Hendenes metode* fra i år fikk sekser-terninger i Dagbladet. Årets bok tar et systematisk oppgjør med det han anser som den stemoderlige behandlingen manuell kunnskap har fått i samfunnet – fra Aristoteles' dager og helt fram til nedbyggingen av sløydundervisningen i den norske grunnskolen, der han mener teoretikerne har fått for mye innflytelse.

– Når du anklager teoretikerne for å ha ødelagt skolen …

– Nå må du ta litt rev i seilene her. Jeg sier at de har ødelagt *den manuelle kunnskapsformidlingen* i skolen. Det er viktig, for det er en del folk som tror at jeg har noe *imot teori*. Det har jeg ikke. Jeg har problemer med at den manuelle kunnskapen ikke behandles ordentlig.

– Ok, du har i alle fall sagt at du ønsker å «starte en samtale» om den manuelle kunnskapen, og jeg lurte på hvordan du tenker at teoretikere kan bidra i den samtalen?

– Det aller viktigste akademikerne må begynne å gjøre, det er å være litt stille et øyeblikk og høre etter. I stedet for å begynne å snakke om arbeidet de selv gjør på hytta.

– Mener du nå i den store samfunnssamtalen, eller ansikt til ansikt med manuelle arbeidere?

– Begge deler. Til og med i den større samfunnssamtalen dukker den jobben på hytta opp – det sier litt om hvor dårlig nivået er, for der er den kunnskapen de har fra vedstablinga, av begrensa nytte. Men også i møte med manuelle kunnskapsarbeidere. Jeg møtte en professor som begynte med å si: «Vi gjør mye av det samme. Min jobb er egentlig lik din.» Det å konstruere og bygge en tekst tenker han på som *håndverk*. For ham er nok det litt spennende å si, men for meg er dette noe jeg har hørt i 20 år. Så da sier jeg: «Å ja,

1 Født i 1965, tømrer med mesterbrev. Han har også grunnfag i historie, litteraturvitenskap og sosiologi fra Universitetet i Bergen. Fra og med publiseringen av essayet «De manuelle» i Morgenbladet i 2014 har han talt den manuelle kunnskapens sak, gjennom tre bøker og mange offentlige opptredener.

– Når akademikere snakker om at «de egentlig kunne tenkt seg å være snekker», da ligger det en oppfatning og vibrerer under om at de som driver med manuelt arbeid, er litt enkle og ukompliserte, mens de som er på Blindern, opererer i et spesielt komplisert landskap, sier Ole Thorstensen.

men bruker du verktøy, da – og da mener jeg faktisk håndverktøy, ikke verktøy i metaforisk forstand?» *Nei*. «Jobber du med materialer?» *Nei*. «Ja, da må jeg beklage, men da er det ikke håndverk, det du driver med.» Og så blir han så *skuffa*, og egentlig ganske irritert òg.

– For han følte kanskje også at han ga deg en liten gave?

– Ja, og det er kanskje litt sånn dårlig stil fra min side.

– Men du mener, så vidt jeg skjønner, at akademikerne har noen blindsoner? Hva er det du ser som de ikke ser, for eksempel her på Blindern?

– Jeg ser at dette er veldig privilegerte mennesker, som får lov til å bruke mange år av livet sitt på å lære og studere og holde på. Men det blir ofte framstilt som om man har ofret noe.

– Det aller viktigste akademikerne må begynne å gjøre, det er å være litt stille et øyeblikk og høre etter.

– Nå tenker du på argumentasjonen om at de må få mer lønn fordi de har lagt ned så mange år?

– Ja, men der jeg har et forslag, og det er at vi gjør studiene *gratis* og fullfinansiert. Men på én betingelse – at ingen lenger får bruke studiene som argument i en lønnsdiskusjon. Da kommer skattebetalerne til å spare masse penger fordi akademikerne må gå ned i lønn sammenlignet med renholderen og tømreren.

Thorstensen vil ikke snakke for mye om lønnsnivå, sier han, men må likevel si én ting til:

– Forventa levealder for en akademiker og en ufaglært – det er ti års forskjell. Så den der ynkeliggjøringa og at man har det så jævla vanskelig når man er akademiker, det provoserer meg litt. For akademikerne har lett godtatt outsourcing av renholdet – renholderne som jobber på det samme universitetet. Det er noe dypt usolidarisk og egoistisk over det der.

Også her har Thorstensen et konkret forslag på lager:

– Å justere pensjonsutbetalinga etter forventet levealder for yrkesgruppen. Hvis renholderen lever kortere enn advokaten, rekker vedkommende jo aldri å få utbetalt pensjonen sin. Det betyr at man kanskje burde få dobbelt så mye utbetalt hvert år for å få en rettferdig pensjonsutbetaling før en kreperer.

– Hvordan tenker du samfunnsdebatten ville tjene på at de manuelle kom mer til orde?

– For å ta et eksempel: Når en diskuterer klima, er det sjelden noen som nevner manuelle kunnskapsarbeidere. Jeg er tømrer og bygger ute, og vet godt at klimaforandringene har kommet – det er mye mer slagregn og vind. Det finnes nok ulike meninger blant tømrere, jordbrukere eller fiskere om hvorvidt klimaendringene er menneskeskapt, men jeg tror du skal lete lenge etter noen i de gruppene som mener at klimaet ikke har endra

←
– Jeg liker meg her. Jeg synes det er et veldig behagelig bygningsmiljø. En sympatisk form for saklighet, sier Ole Thorstensen om Blindern.

seg. Folk som holder på ute, de er kobla på virkeligheten. Og de burde vært med i disse diskusjonene, for å gi argumentene mer troverdighet. Hvis du sitter inne på et kontor her, så har du ikke samme fornemmelse av slagregnet som jeg har. Det er som å diskutere første verdenskrig uten å være interessert i folk som er i skyttergravene.

– Men noen må vel tenke på de store linjene også, som ikke er synlige for de i skyttergravene?

– Det kan godt hende teoretikerne skal få bestemme mye, men det hadde vært en fordel hvis de kunne høre litt etter. For teoretikerne tror de forstår, men teorien er alltid en forenkling. Jeg kaller det en kollektiv Dunning-Kruger-effekt.[2]

Thorstensen mener dette er et demokratisk problem, for akademikerne har mye mer innflytelse på hvordan samfunnet fungerer, enn den ufaglærte delen av befolkninga har.

– Nesten 63 prosent av befolkninga har det som SSB definerer som lav eller ingen utdannelse.[3] De kommer sjelden til orde, for eksempel i debatten om forskjeller i samfunnet. Og det er etter min mening et mye større problem hvis de som har mest innflytelse, ikke forstår de andre, enn det omvendte. Som det heter: «Med stor makt følger stort ansvar.»

Thorstensen har selv undersøkt akademikernes forståelse av det manuelle, og mener det står dårlig til.

– Når akademikere snakker om manuelt arbeid, kan de for eksempel snakke om «taus kunnskap». Men det er lat tenking. Den praktiske, manuelle kunnskapen er ikke taus. Den er bare vanskelig å forklare, og vanskelig å forstå for en som ikke kan det. Hvis jeg sitter med en fysiker og han bruker en uke på å forklare meg hva E = mc2 egentlig betyr, så sitter jeg kanskje der fremdeles som en gapende idiot. Men jeg vil jo ikke komme etterpå og si om fysikere at de har «taus kunnskap». Det er bare at jeg ikke skjønner forklaringen.

– Men det finnes vel taus kunnskap i betydningen ikke-språklig, noe som er lettere å vise fysisk?

– Ja, men det finnes ikke noe mer taus kunnskap i det manuelle enn i teorifagene – der bruker man jo også tabeller og diagrammer for å vise fram ting. Det er selve holdningen jeg reagerer på, at man prøver å gjøre det til noe mystisk, noe som ikke *kan* snakkes om, mens de overhodet ikke tar høyde for at det kan være deres egen forståelse som ikke er dyp nok. For jeg og mine kollegaer klarer jo fint å snakke om denne kunnskapen og dele den oss imellom. Der ligger den intellektuelle latskapen – at de ikke evner å ta høyde for sin egen manglende kompetanse når kunnskapen framstår taus for dem.

– Men det finnes jo akademikere som forsker på manuelt arbeid og håndverk?

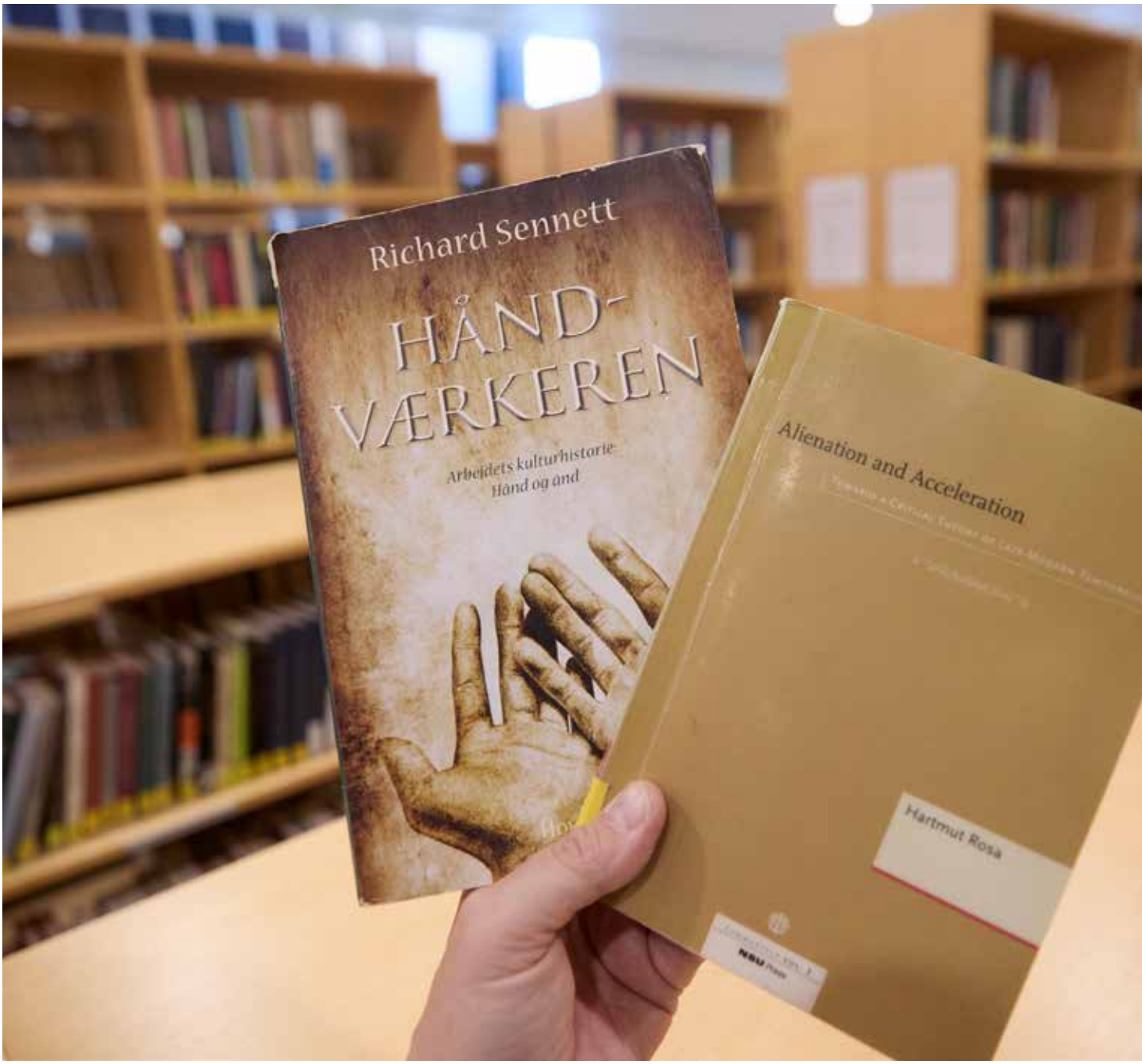
– Tja, ta for eksempel Mihaly Csikszentmihalyi,[4] som har det «flyt»-begrepet. Det elsker de i deler av næringslivet, fordi det kan gjøre opplevelsen av arbeidet til noe individet har ansvaret for. Men det er bare bullshit. Han beskriver flyt som om det er en eksepsjonell, spesiell opp-

← Ole Thorstensen liker selv møbler lagd av furu, selv om tresorten lettere får hakk og sår.
– Jeg synes det er helt fint. I den fysiske virkeligheten eldes jo ting og forandrer seg.

2 Psykologene David Dunning og Justin Kruger ga i 1999 navn til fenomenet som innebærer at de som er inkompetente, vil ha liten innsikt i sin egen inkompetanse, og dermed at «folk med god kompetanse på ett felt kan eksempelvis lett gå i den fellen å tro at overfladisk kunnskap på et annet felt gjør dem til eksperter også på dette nye feltet». (Sitat SNL).

3 Thorstensen presiserer at dette tallet ikke korresponderer med andelen manuelle – det finnes høyt utdannede manuelle arbeidere, som kirurger eller sykepleiere, og lavt utdannede som ikke er manuelle og for eksempel jobber med telefonsalg. Men han anslår at over halvparten av nordmenn jobber med kroppen på et eller annet vis.

4 Begrepet «flyt» ble først popularisert i 1990 med boka *Flow: The Psychology of Optimal Experience* og er alminneliggjort innen positiv psykologi og organisasjonspsykologi.

↑
Ole Thorstensen er skuffet over akademikerne som har studert hans eget domene, som Richard Sennett og Hartmut Rosa. Han håper på en framtidig mer reell kunnskapsutveksling mellom de manuelle og teoretikerne.

levelse – eksempelet han bruker mest, er fjellklatring. Men flyt er noe som oppstår når en konsentrerer seg og nettopp slipper det der helt eksepsjonelle. Alle som har holdt på en del manuelt, opplever flyt jevnlig – det er en helt standard opplevelse.

– Så noe vanlig gjøres til noe eksotisk?

– Det gjelder også bautaen *The Craftsman* av Richard Sennett.[5] Jeg liker mye av det som står der, men boka har noen grove svakheter. Han skriver at håndverkeren er «quality driven» og håndverket en «obsession». Hva slags moralsk, psykologisk vurdering har han gjort av folk som gjør at han kan konkludere med at det er en hoveddrivkraft for folk som driver med håndverk? Jeg tror han slipper unna med det fordi det jo virker *hyggelig* innstilt mot håndverkerne. Og de fleste som leser det, har den samme avstanden til det manuelle som han har, så han får ikke noe motstand. Dermed blir sånt sludder stående.

I *Hendenes metode* intervjuer Thorstensen fire manuelle arbeidere – en renholder, en tømrer, en tannlege og en kirurg. Han mener at disse fire gruppene viser bredden i den manuelle kunnskapen.

– Så hvorfor er statusforskjellen så stor mellom en kirurg og en renholder?

– Du trenger ikke begynne med forskjellene, du kan begynne med likhetene, bare se på kunnskapen og hva de gjør. Og hvis folk lurer på i hvilken grad det å være kirurg er et manuelt fag, så får de spørre seg: Når du ligger på operasjonsbordet, vil du ha den flinkeste teoretiker-kirurgen til å operere deg, eller den som er flinkest med skalpell? Du vil først og fremst ha en som har mange operasjoner bak seg.

– Men mange vil vel innvende at hjertekirurgi er mer komplisert enn renhold?

– Greit, kanskje det. Men det finnes også enkel kirurgi, som å fjerne vorter. Og det finnes komplisert renhold, som å rengjøre Mona Lisa. Det viktige her er uansett at begge deler er former for manuell kunnskap, og at den manuelle kunnskapen, på tvers av alle skiller, har noen fellestrekk. Det ene er at kroppen er helt essensiell. Den andre delen er det at det er mye tenking og mye teoretisk kunnskap som ligger bak.

Ifølge Thorstensen kjennetegnes den manuelle kunnskapen av at den tilegnes i en stadig veksling mellom kroppslig og mentalt arbeid. Og læringen må foregå i en takt og en prosess som tar lang tid.

– Det er en av forklaringene på hvorfor Blindern er sånn en suksess. Det er en billig måte å utdanne utrolig mange mennesker på. Her kan du ha flere hundre i et auditorium med én foreleser, men det går ikke an med mitt arbeid. I praktisk opplæring er det gjerne én person som skal lære, og så er det kanskje to eller tre som lærer vekk.

Her kommer Thorstensen tilbake til grunnskolen og hvordan den er formet av den teoretiske forståelsen av kunnskapsformidling.

– I både grunnskole og videregående ser en hvordan man har nedprioritert infrastrukturen. Undervisningslokalene i norsk grunnskole forsvinner jo. Man har matfag uten å ha ordentlig kjøkken. Ungene sitter og *tegner* det de

5 Richard Sennett er en amerikansk sosiolog, kjent for å skrive om skillet mellom privat og offentlig. *The Craftsman* kom ut i 2009, og handler om faglighet og ferdighet i arbeidslive

skulle lage, de har ikke engang tilgang på materialer i de manuelle fagene.

– Hvorfor er det et problem?

– Nå er det mye diskusjon om beredskap. Det vi har fått av råd fra myndighetene, er en shoppingliste. Men egentlig er det interessante det som skjer etter de første 14 dagene. Da må vi lære oss å sylte og salte, få ting til å vokse, lage mat. Beredskap handler ikke om at vi skal sitte i mørket og utveksle teorier når lyset har gått. Det vil handle om å greie seg manuelt i stor grad.

Ifølge Thorstensen gjelder det ikke bare matfag, men også andre praktiske fag, og selve lærernes kompetanse. Bare 30 prosent av lærerne under 30 som underviser i kunst og håndverk, har utdannelse i fagene de skal undervise. Dessuten skjer det noe strukturelt med selve kunnskapsforståelsen, mener han.

– I det øyeblikket de nærmer seg det manuelle, kaller de det «kunst og håndverk». Dermed har de gjort det til kunst, og dermed er det det mest individualiserte du har. Folk snakker om at barna er utsatt for et veldig sosialt press og kroppspress. Men dette er et intellektuelt press som skolen utøver. De underkjenner hele kunnskapskulturen, som er basert på noe annet enn selvrealisering.

– Er problemet at de selv bare kjenner manuelt arbeid som hobbyaktivitet på hytta og dermed en form for selvrealisering?

– Ja, satt på spissen er det her på Blindern en forventning om at hver enkelt skal vise seg og være originale. Men i den manuelle kunnskapskulturen jeg kommer fra, er ikke det viktig. Det er blitt oversett at vi har en hel kunnskapskultur som handler om å kopiere og imitere, ikke prestere noe unikt. Hvis du vil at jeg skal bygge et bad for deg, så vil du ha et bad med liten b, i henhold til lover og forskrifter. Du vil ikke ha min *visjon* av et bad, eller min selvrealisering gjennom ditt bad.

Thorstensen forteller at han var på Blindern på et foredrag med sosiologen Hartmut Rosa.[6] Nok en gang mener han akademikeren har gode poenger, men ikke forstår det grunnleggende ved den manuelle tilværelsen.

– Rosa snakker om at samfunnet er så akselerert, og at folk mister kontakten med seg selv. De trenger «resonans», og det kan de få ved å spille et instrument eller være kreative gjennom manuelle aktiviteter som kan sette dem i kontakt med deres indre. Andre igjen[7] har satt dette i forbindelse med hvordan middelklassefolk finner mening i å forlate kontorjobber og begynne med såkalt «neo-craft», der de for eksempel lager IPA i mikrobryggerier – av en eller annen grunn er visst det bedre enn å lage pils hos Frydenlund. Det er som om det finnes en ekstra individuell form for kreativitet som er mer verdifull enn bare å gjøre noe, lage noe – som er det normal manuell kunnskap handler om. Men jeg tenker at det viktigste kanskje ikke er akkurat hva slags øl man lager, men at man har gode arbeidsbetingelser. Bare kunne gå på jobb, være trygg og betale regningene? Kanskje kunne man da føle *resonans* i en helt vanlig jobb? F

6 Hartmut Rosa er en tysk sosiolog som fra utgivelsen av *Sosial akselerasjon* i 2005 har fått internasjonal oppmerksomhet med sine analyser av moderne samfunns rammer for å la individer leve gode og meningsfylte liv.

7 Thorstensen henviser her (og i *Hendenes metode*) til artikkelen «Neo-craft Work as Meaningful Work: Longing for Resonance», der forfatterne (Alessandro Gandini, Gianmarco Peterlongo og Marta Tonetta) forklarer middelklassens lengsel etter manuelt arbeid med bakgrunn i Rosas resonans-begrep.

1

Hvilket råd ville du i dag gitt til deg selv ved starten av karrieren?

– Det her finner du ut av, ikke stress.

2

Hva har du endret mening om?

– For 30 år siden ville jeg ikke sagt at demokratiet er den viktigste enkeltsaken. Det gjør jeg nå. Det gjør også at jeg er blitt mer forståelsesfull for andres meninger – jeg synes det er viktigere at andre er fornuftige folk, enn at de er enige med meg i saker som for eksempel EU eller NATO.

3

Hvilken endring i verden vil du at forskningen din skal forårsake?

– Jeg ser på meg selv som en informasjonsarbeider for det manuelle, og ønsker at den manuelle kunnskapen skal bli mer forstått, fordi den er så viktig for samfunnet.

WILL YOU BE MY BODYGUARD?

KI i høgare utdanning krev at undervisarane vågar å vere dei vaksne i rommet.

Illustrasjonsbileta er henta frå videoen til «You can call me Al» av Paul Simon (t.v.) der komikar Chevy Chase òg var med.

For 40 år sidan skreiv Paul Simon ein song der det tredje verset går slik:

A man walks down the street
It's a street in a strange world
Maybe it's the third world
Maybe it's his first time around
He doesn't speak the language
He holds no currency
He is a foreign man
He is surrounded by the sound, the sound
Cattle in the marketplace
Scatterlings and orphanages

Refrenget i songen byrjar slik: *If you'll be my bodyguard* ..., og sluttar slik: *You can call me Al* ...

Det følgjer eit irritasjonsmoment med å verta gamal, og det er opplevinga av at representantar for yngre generasjonar i sin vilje til sjølvstende og eigarskap i notida ignorerer eldre generasjonar sin livsvisdom og fornuft. Det er ikkje av vond vilje, men ein del av posisjoneringa som aktør i samfunnsutviklinga. Alt kan ikkje vara ved slik det var før, om samfunnet skal utvikla seg. Det skjønar dei fleste, gamal og ung. Samstundes har alle vi gamle vore del av dei yngre generasjonar, og irritasjonsopplevinga veks med alderen og opplevingane av at utviklinga medfører at noko som ein ikkje vil mista, faktisk går tapt når det vert erstatta av noko anna. Det heng saman med at eg mister posisjon som aktør, og at andre kvalitetar vert verdsette enn dei eg hegnar om. Men for å skeivsitera frå filmen «Monty Python og Ridderne av det runde bord»: *I'm not old, I'm 53*. Og det er ein del av irritasjonsmomentet for meg. Vi vert eldre og eldre, samstundes som endringar går fortare og fortare, i alle fall teknologiske endringar. Dette gir yngre generasjonar moglegheit til å utfordra posisjoneringa i samfunnsutviklinga tidlegare og tidlegare, ikkje berre basert på veksande kunnskap og utvikling av ferdigheiter, men i aukande grad basert på prioritering av tempo, tilgjenge og lettvintheit. Eg er ikkje klar til å gje frå meg posisjon utan motstand, i alle fall ikkje når eg opplever at det går ut over samfunnsutviklinga, gjennom devaluering av verdien av å inneha kunnskap og ferdigheiter til fordel for kompetanse i å få hjelp til å finna kunnskap og ferdigheiter. Det altoverskyggande dømet no på denne devalueringa er generativ KI.

Frode Olav Haara er professor i matematikkdidaktikk ved Høgskulen på Vestlandet, Campus Sogndal

Få studentane gjennom!

Den flytande moderniteten, som sosiologen Zygmunt Bauman skildrar, er verkeleg komen i fart, tykkjer eg, mann 53. Samfunnet og vi menneska i samfunnet omfamnar tempoauke, lettvintheit og teknologibasert forenkling i praktiske samanhengar. Praktisk og teknologisk utvikling er noko av det som gir oss samfunnsutvikling, til dømes gjennom at ein har tatt i bruk hjulet, elektrisitet, Vipps og elsyklar. Effektiviteten i nyvinningar gjer at ein kan gjera meir, og gjera det raskare, men ein tapar i nokre samanhengar noko på vegen. Eg nyt godt av Vipps, men tykkjer at det er leitt at sjølvbetente kasser på butikkar avgrensar tilgangen på kommunikasjon med andre og faktisk aukar uroa for å gjera noko kriminelt på effektivitetens alter. Denne vektlegginga av effektivitet er ei utvikling som eg i aukande grad gjennom mitt arbeid som undervisar i høgare utdanning opplever at òg spreier seg til kunnskap og ferdigheiter. Eg opplever at dei yngre generasjonar les mindre, skriv mindre, ser meir levande bilete og lyttar meir, fordi dei opplever det som effektivt. Å delta på ei førelesing er i alle fall ikkje freistande, om eg skal tru ein student som i vår uttalte i eit intervju i *Forskerforum*: «Hvis jeg er på forelesning i fire timer, føler jeg nesten at jeg har kastet bort fire timer jeg kunne brukt på å lære.» Denne utviklinga er ikkje ein brå overgang, men ei utvikling som går gradvis. I høgare utdanning heng dette saman med at å studera meir og meir vert eitt blant fleire effektive gjeremål. Det viktige vert å få vitnemålet samstundes som ein gjer noko anna. Å vera student og studera for å læra vert ikkje viktig i seg sjølv. Politikarar, Kunnskapsdepartementet og lærestadane støtter opp om dette gjennom ei finansieringsordning som ropar: «Få studentane gjennom!»

Blind tru på kjeldene

I tillegg er det slik at når noko nytt både vert vurdert til å ha kvalitet og til å treffa si samtid på eit vis som gjer at det vert oppfatta som nyttig, vert dette utslaget av kreativitet sjølvsagt (for mange) å ta i bruk, så lenge det ikkje er ulovleg, farleg eller heilt klart umoralsk. Oppfinning av lyspære, forbrenningsmotor og Post-it-lappar er døme på dette. Generativ KI ser no ut til å vera i ferd med å skaffa seg ein slik posisjon i samfunnet. Samstundes er det nokre konsekvensar å sjå i horisonten for studentar knytte til generativ KI, i alle fall av moralsk karakter og potensial for å operera i både ulovleg og farleg terreng. Tillitskrise er den første av desse. Når ein av mine søner (mann, 22) viser fram eigenprodusert tekst til venene sine, vert han konfrontert med «Brukt KI eller …?». Vi les òg om oppgåver som vert leverte til vurdering ved universitet og høgskular der studentane vert skulda for å skrive for godt til at det er truverdig. Korleis skal ein oppretthalda tillit

til det som vert arbeidd med og levert av studentane? Det neste er at kunnskaps- og ferdigheitsutviklinga hos studentane ser ut til å vera under press. Kunnskap og ferdigheiter er noko vi tileignar oss og bevarer og utviklar gjennom bruk. Det er i møtet mellom student, undervisar og lærestoff læring finn stad. I staden møter vi meir og meir ei sjølvsagd oppleving av argumentasjon for at det er tilstrekkeleg å ha kompetanse i å finne kjelder til kunnskap og ferdigheiter når ein treng det. Konsekvensar av dette, slik eg ser det, er at kunnskap og ferdigheiter vert mindre verdsett, ein beherskar i mindre grad å vurdera kvalitet og korrektheit, og ein vert historielaus og trur med det meir blindt på råd og innspel frå kjeldene ein kan rådføra seg med. I utdanning har vi alltid hatt studentar som i varierande grad utviklar kunnskap og ferdigheiter, men no er kompetanse i å nytta verktøy som kan hjelpa, i ferd med å erstatta utvikling av fagkunnskap og retoriske ferdigheiter – med tap av vitskapleg dømmekraft og sjølvstende når det gjeld utvikling av kunnskap og ferdigheiter, som resultat. Denne kompetansen er, strippa for all glamour, ein sofistikert måte å strekkja armen i veret på for å be om hjelp. Det er det ein gjer når problemløysingsstrategiar, kritisk tenking og vilje til å streva for å beherska og læra, vert lagde til side. Fordi det er mogleg å gjera det utan å verta stilt til ansvar.

Å skriva er å tenkja

Om vegen til å unngå desse moglege konsekvensane av at generativ KI vert teke breitt i bruk og får anerkjenning i samtida, går gjennom å dyrka sjølvstende og læringsfellesskap som grunnlag for å læra, veit eg ikkje. Det vil krevja konsentrasjon om verdien av moral, vilje og karakter når det gjeld å stå for eige læringsarbeid, og revitalisert fokus på at læring tek tid – det er ein sakte prosess, som til dømes krev at studentane ser verdi i å bruke lang tid på å skriva dårlege tekstar, slik Anna Kvam i vår poengterte i Morgenbladet. Ein tenkjer gjennom å skriva, slik til dømes professorane Anders Johansen og Toril Moi poengterer gjennom høvesvis boka *Kunnskapens språk* og essayet *Å skrive er å tenke*. Men kanskje er dette fånyttes. Er det mogleg å ta vekk igjen eit verktøy som har funne anerkjenning gjennom bruk i si samtid? Eller er det berre ein utopisk draum, slik Jan Eggum skildrar i *Mor, jeg vil tilbake?* Skal ein heller omfamna generativ KI, og bruka det til å undervisa og læra med fokus på utvikling av vitskapleg dømmekraft og sjølvstende? Skal ein til dømes erstatta eiga skriving av oppgåver med å retta fokus mot andre si skriving og kritisk revidering av polert KI-produsert tekst ved hjelp av generative KI-verktøy? Då vert alle andre delar enn skriving meir verknadsfulle i læringsarbeidet (lesing, idéutvikling, kritisk vurdering av aktualitet og argumentasjon, val av litteratur, kjennskap til innhald i litteratur, pro-

Ein kan stilla seg spørjande til kva
det er som er så kult med å framstå
som ei usjølvstendig nikkedokke
som badar i lært hjelpeløyse.

duksjon av data, analyse av data, argument i diskusjon av resultat, moglege implikasjonar), og så vert desse gjenstand for diskusjon med faglærarar/sensorar/opponentar. Men då kjem ein til å verta dårlegare til å skriva sjølv. Nokre studentar trekkjer kanskje på skuldrene av ein slik konsekvens, men dette er ikkje det same som at ein får slappare muskulatur av å bruka elsparkesykkel. Det kan ein kompensera for med anna trening, om ein orkar det strevet. Skriving kjem ikkje til å verta vektlagd på andre arenaer enn SoMe, og der har både grammatikk og vilje til å formulera seg vanskelege kår. Eit tredje alternativ er å overlata denne utviklinga til studenten sjølv. Ikkje anerkjenna generative KI-verktøy som anna enn verktøy for dei som vil nytta det, og så avsløra dei som ikkje har kompetanse til å bruka det utan å vera klønete. Nokre studentar vil då mest truleg beherska kompetansen, men ikkje utvikla vitskapleg dømmekraft. Det vil seia å få papir på ei utdanning der dei ikkje har utvikla den kunnskapen og dei ferdigheitene vi forventar ut ifrå kva vitnemålet seier.

Det kostar å lære

Eg las nyleg ein artikkel av Zhan mfl., publisert i 2025 i det vitskaplege tidsskriftet *Higher Education Research & Development*. I artikkelen rapporterte ein frå eit forskingsarbeid der ein freista å utforska om det er mogleg, og i så fall kva som skal vera premissar for, at generativ KI skal kunna påverka positivt studentens engasjement og handlekraft knytt til å nytta seg av tilbakemeldingar i høgare utdanning. I artikkelen vert det argumentert for at den som underviser, bør tilby innføring og trening i å utvikla spørsmål studenten bør nytta for å kommunisera med generativ KI, og at studenten så treng å utvikla ein slik kompetanse sjølv gjennom praksis. Deretter viser artikkelforfattarane til at undervisaren må hjelpa studenten til å definera sine mål ut ifrå tilbakemeldingane ein har fått frå undervisaren, før studenten søker tilbakemelding via generative KI-verktøy. Då kan generativ KI verta ein ny tilretteleggjar for studenten sitt engasjement knytt til tilbakemelding, for å forbetra studenten sitt læringsutbytte. Dette er eit døme på forsking som fører oss på ville vegar. Eg spør meg sjølv: Kvifor skal ein erstatta rettleiing og tilbakemelding frå ein kunnskapsrik undervisar og rettleiar med maskinell respons og redigering, utan at studenten skal gjera arbeidet med tilbakemeldingane sjølv, for å læra? Det kan ikkje grunngjevast slik eg finn i den nemnde artikkelen, gjennom at studentar kan finna det strevsamt, vondt og utleverande å få tilbakemeldingar som er kritiske. Eller i alle fall, eg vonar hardt og inderleg at det ikkje er slike dekadente og hedonistiske signal ein legg vekt på når ein peikar på forventningar til korleis ein skal stilla seg til bruk av generativ KI knytt til høgare utdanning. Det er ikkje lett å læra.

Det kostar ein del å læra, av både krefter og innsats. Det tar tid å læra, fordi mennesket lærer sakte, men godt. Det vi lærer oss fort, blir gjerne gale. «Hastverk er lastverk» har aldri vore meir sant enn no.

Leik og skaping

Det einaste poenget med kritikk frå undervisaren er å vise studenten korleis ein kan forbetre teksten og lære. Grunntanken er at det positive ligg i kritikken. Ei maskinelt styrt revidering i form av forslag til kva ein kan gjera for å raffinera eit arbeid ein har fått slik tilbakemelding på, eller kritikk, som det jo faktisk er, tilbyr ei forkasting av denne kritikken. Innkoplinga av det maskinelle gir ein kortsiktig produktgevinst, i form av oppgulp av eksisterande kunnskap basert på generativ KI sin bruk av eksisterande datagrunnlag. Kva lærer ein av ein slik prosess? Jo, ein legg til rette for at maskinene kan få studenten til eitt nivå, men utan fokus på utvikling av dømmekraft, kompetanse i problemløysing og kritisk tenking. Kor vert det då av kreativitet, leik, originalitet og skaping hos studenten? Fysiologen Ivan Pavlov er mellom anna kjend for å ha sagt: «If you want a new idea, read an old book.» Kanskje vert det kreative, leikande, originale og skapande utilgjengeleg fordi ein ikkje lenger tileignar seg kunnskap og ferdigheiter som krevst for å utvikla nye og sjølvstendige idéar, men heller berre lærer seg å skaffa seg hjelp? Totalt sett vert læringa til utvikling av ein kunnskaps- og ferdigheitsforakt, der prioritering av å utvikla eigen kvalitet i å laga velsmakande mat av gode råvarer vert erstatta med ferdiglaga, datostempla hurtigmat frå ei lågpriskjede. Du får det du ber om. Ver så god, sit ned, spis, om du ønskjer.

Ein kan snu ryggen til

Når mennesket tek i bruk generativ KI, er det eit forførande møte med noko ukjent som lovar å vera løysinga på alt (Will you be my bodyguard?), der ein vert så overvelda og blenda at ein ikkje ser eigen mangel på kunnskap om det ein opplever, og i alle fall ikkje konsekvensar av å la seg riva med. Samstundes kan ein sjå det slik at generativ KI treng nettopp oss som støttespelarar (ein bodyguard) for å leva. Det treng å verta nytta og anerkjent for å få ein posisjon, for ikkje å verta forkasta av si samtid. Slik kan ein òg sjå Paul Simon sitt vers som ei skildring av mottakinga generativ KI opplever å få av menneska. Men ein kan faktisk la vera å la seg forføra, og la vera å opptre som ein støttespelar. Ein kan snu ryggen til og gå. Det er verken avvisande eller ignorant, og verken woke eller antiwoke. Det er eit døme på grensesetting mot indoktrinering og usjølvstende, som viser at det faktisk er nokre vaksne heime som kan stilla seg spørjande til kva det er som er så kult med å framstå som ei usjølvstendig nikkedokke som badar i lært hjelpeløyse. F

LIS og lære

LIS er noe så sjeldent som en fiktiv tv-serie om utdanningspraksis. De unge legene i serien mangler god veiledning, mener eksperten på feltet.

Av Ida Eritsland

LIS

Dramaserie fra NRK i to sesonger (2026).

Serieskaper og manusforfatter: Karianne Lund

Petra Lie og tre andre unge leger skal bli spesialister. Tv-serien *LIS*, som står for leger i spesialisering, handler om deres første tid ved Sykehuset Innlandet.

Praksisperioden er siste del av utdanningsløpet i profesjonsstudiet i medisin og spesialistutdanningen alle leger må gjennom i Norge. Serien følger de unge legene mens de skal opparbeide seg kunnskap og erfaring gjennom virkelige pasientmøter, dilemma og situasjoner. Petra og kollegene på akuttmottaket må håndtere førstelinje psykiatri, bruddskader, demens og bilulykker, alt mens klokka tikker, vaktene ikke strekker til og sykehusøkonomien er stram.

Petra (Elpida Stojcevska) ringer en overordnet om hjelp, og får beskjed om å fikse det på egen hånd. Cecilie Birkeli mener serien i noen tilfeller får utdanning og god pedagogisk praksis til å fremstå som en tidstyv heller enn som en investering.

FOTO: TORBJØRN SUNDAL HOLEN / RUBICON / NRK

Utdanning i praksis

– Det jeg synes serien viser godt, er den uformelle læringen som skjer på arbeidsplassen, sier Cecilie Birkeli.

Hun forsker på medisinsk pedagogikk ved Legeforskningsinstituttet (LEFO) og har nettopp levert en avhandling ved Universitetet i Bergen om veiledning av leger i sykehusspesialisering. Tidligere har hun også vært ansvarlig for Nasjonal evaluering av spesialistutdanningen for leger. Nå kan hun hygge seg med sesong 2, men da LIS kom i fjor, holdt hun seg bevisst unna for ikke å bli forstyrret i sitt eget doktorgradsarbeid. For nivået på realismen i serien er høyt. Likevel mangler det noe:

– LIS1 er jo også et utdanningsløp. Det blir litt mer usynlig, sier Birkeli.

LIS1 er den første delen av legespesialiseringen og har erstattet turnus.

Tøffe tak

Forskeren savner situasjonene hun selv forsker på, nemlig veiledningen på arbeidsplassen som binder den faglige utviklingen sammen med praksis:

– At du har tid til refleksjoner og setter deg ned. Veiledning skal være en samtale som gjerne er skjermet fra resten av kollegiet og avdelingen, der du kan snakke om progresjon og oppnåelse av læringsmål.

Muligens er det dramaturgiske valg som gjør at disse situasjonene ikke havner på skjermen, men mangelen bidrar uansett til at serien, som er bejublet for sin realisme, skurrer for forskeren. For denne delen er viktig. Veilederrelasjonen er på nivå med den veilederen har til en doktorgrad – en person som er dedikert til å bistå LIS-legen i det store.

– God veiledning er en viktig støttestruktur, men også en formell del av utdanningen, sier Birkeli.

Når de unge legene opplever tøffe ting i serien, ser vi gjerne en debrif i form av en kort samtale i gangen med de andre LIS-legene. Noen tårer og en klapp på skuldra. I virkeligheten vil forhåpentligvis oppfølgingen være bedre, påpeker Birkeli.

–Du trenger både støtte, rettledning og refleksjon over hendelser som du opplever som LIS-lege. Det skal være en læringsarena der du kan diskutere med veilederen hva du opplever i praksis. Og det har jeg ikke sett eksempler på. →

↘

– Du trenger støtte, rettledning og refleksjon over hendelser som du opplever som LIS-lege, sier forsker Cecile Birkeli.

FOTO: AGNETE BRUN / RUBICON / NRK

↗

Hvor mye tid og overskudd har de erfarne legene til å drive god pedagogisk praksis? Her tester overlegen Anders (Anders Baasmo) nytt utstyr.

FOTO: MARTIN HOGSNES SOLVANG / RUBICON / NRK

Cecilie Birkeli forsker på veilederrollen i LIS-løp på norske sykehus.

Kald skulder

Det vi faktisk ser av læringssituasjoner, er mer av typen supervisjon. Dette er de daglige instruksjonene legene får fra ulike overordnede, gjerne overleger, eller mer erfarne kollegaer eller bakvakt på jobb, i det løpende arbeidet.

– Vi ser eksempler på at LIS-legene får støtte fra noen som kan mer enn dem. Men om det er god supervisjon vi ser, kan vel diskuteres.

I en scene skal hovedpersonen Petra reponere en skulder – altså sette tilbake en skulder som er ute av ledd. Hun kan ikke teknikken, og gjør vondt verre. Rådvill ringer hun overlegen Fredrik, som står i en operasjon.

– Det reagerte jeg litt på. Hun har prøvd, og så har han egentlig ikke tid til å forklare henne hvordan. Han skjønner jo at hun har gjort det feil, men han har ikke tid til å forklare eller foreslå hvem hun kan spørre om hjelp. Rett etterpå bruker han ett minutt på å skifte en snus, sier Birkeli.

Både kultur og ukultur følger lett med på kjøpet i disse pressede læringssituasjonene:

– Det er ikke en god situasjon for legen som ringer og ber om hjelp.

«Hva er det her?»

I en annen situasjon er samme overlege bakvakt – med ansvaret for å assistere og være supervisør på nattevakt.

– Det er en LIS-lege som skal sjekke et kne. Her bærer instruksjonen mer preg av å stille til veggs enn å forklare og instruere. Han sier sånne ting som: «Pass deg!» og «Hva er det her?» Og han svarer heller ikke spesielt pedagogisk. Her ville en erfaren supervisør som fokuserte mer på potensialet for læring, kanskje stilt litt mer spørsmål av typen: «Ser du noe spesielt her?» eller «Hva tenker du?»

Birkeli har lagt merke til at serieskaperne også lar Fredrik si i en bisetning at det «ikke er dritmotiverende med de veiledningsgreiene».

– Her fremstilles utdanningen mer som en tidstyv, når den egentlig bør sees på som en investering.

– Hvem kan vi finne i en veilederrolle? Er det en valgfri relasjon, eller er det for eksempel noen med spesiell pedagogisk kompetanse som blir veiledere?

– Når du blir overlege, er det ofte en forventning om at du skal bli veileder, og denne rollen blir ofte tildelt en spesialist i et relevant fagområde. Veilederen skal følge deg gjennom hele LIS1-perioden, og veiledning skal gjennomføres regelmessig.

Tidsklemma

I virkeligheten ville nettopp de overarbeidede overlegene Fredrik, Anders og Henriette kanskje hatt dette ansvaret, i tillegg til mye annet. Mange er i en livsfase der de sjonglerer høyt arbeidspress, rådgivning, familie, karriereambisjoner og personalsaker i en hektisk røre. Og det er nettopp her serien treffer en nerve hos mange helsearbeidere:

– Det er virkelighetsnær læring, kan man vel si. Men man kan lære feil fra supervisøren. Å ha god tid til å sette seg inn i det man skal gjøre, og

– VI SER EKSEMPLER PÅ AT LIS-LEGENE FÅR STØTTE FRA NOEN SOM KAN MER ENN DEM. MEN OM DET ER GOD SUPERVISJON, KAN VEL DISKUTERES.

CECILIE BIRKELI

i ettertid kunne sette seg ned med veilederen og reflektere, er kjempeviktig med tanke på å få trygge, gode leger.

Til tross for at veiledning er en formell del av utdanningen, og at det er utarbeidet retningslinjer for veiledning fra helsemyndighetene, er det ofte vilkårlig hva som videreformidles i denne delen av utdanningsløpet:

– Blir du møtt med avvisning eller at supervisøren eller veilederen ikke har tid til deg, gjør det noe med din egen læring. I stedet for å spørre eksperten spør du for eksempel en mindre erfaren kollega. Slike situasjoner kan gjøre deg mindre trygg. Dette finner vi eksempler på i egne forskningsstudier også.

Salderingpost

Medisin er landets kanskje mest prestisjefylte universitetsstudium og et enormt globalt forskningsfelt. Medisinsk praksis er forskningsbasert, og profesjonsutøvere er i kontakt med forskningsfronten, samt pålagt å forske selv i utdanningsløpet. I en undersøkelse fra 2017 undersøkte Birkeli og LEFO hvilken plass forskningen har i LIS, spesielt i løpene der legene skal spesialisere seg videre, LIS2 og LIS3.

– *Ser du eksempler på forskning i serien?*

– Nei, det har jeg ikke lagt merke til.

Hun forteller at 41 prosent av LIS-legene i undersøkelsen svarte nei på om de opplevde at det var lagt til rette for at de skulle kunne drive med forskning på arbeidsplassen. 47 prosent svarte nei på om de opplevde at det var lett å komme i gang med forskningsprosjekter. Og for 23 prosent ble tida som var avsatt til forskning, ofte eller svært ofte brukt som salderingspost for andre nødvendige oppgaver.

Hun understreker at serien handler om LIS1, der legene skal lære praksis og pasientbehandling. I LIS2 og LIS3, som er mer videregående, spesifikke spesialistløp, har forskningen en større plass.

– Men jeg vil jo håpe og tro at man diskuterer forskning også i forbindelse med pasientbehandling? F

↘
Presset hverdag. LIS-legene Joakim (Deniz Kaya) og Samuel (Taume Dery) deler opplevelser mellom slagene.

FOTO: TORBJØRN SUNDAL HOLEN / RUBICON / NRK

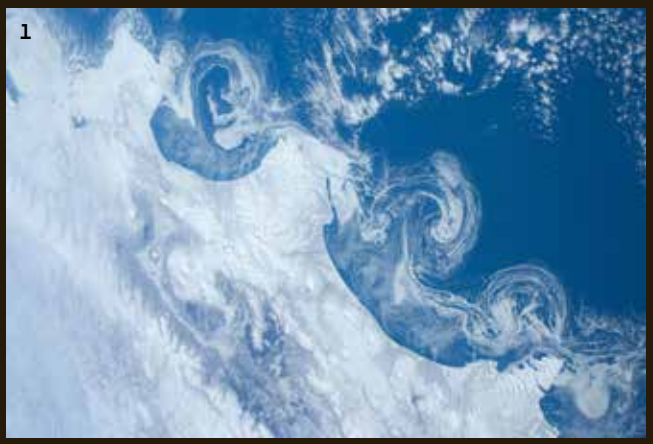

TRE REKORD-VARME ÅR FOR JORDA

Havet spiller en sentral rolle når klimaforsker Lingling Suo skal finne ut av hvorfor de globale temperaturene har gjort et byks siden 2023.

Tekst Asle Olav Rønning
Foto Paul S. Amundsen

1
Havstrømmer påvirker temperaturer over hele kloden. Isflak ved Kamtsjatka i Russland fotografert fra den internasjonale romstasjonen ISS.

2
Deler av Europa har hatt rekordvarme i år. En brannmann under innsats i en skogbrann i det sørvestlige Frankrike i juli.

3
Sentinel-satellittene er en del av EU-programmet Copernicus, som samler inn viktige klimadata.

4
Værfenomenet El Niño gir varmere vann og mindre fisk i deler av Stillehavet. Det blir også mindre mat til pelikanene. Bilde fra en fiskerihavn i Peru tidligere i år.

5
El Niño gir også tørke i deler av Sørøst-Asia. Brannmannskap prøver å slokke en skogbrann i den indonesiske delen av Borneo i september.

6
Endret klima gir økt forekomst av flom. En beboer evakueres fra byen Jeseník i Tsjekkia september 2024.

FOTO/ILL: 1: NASA. 2: EMMA DA SILVA / AP PHOTO / NTB. 3: ESA. 4: SEBASTIAN CASTANEDA / REUTERS / NTB. 5: REGINA SAFRI / AP PHOTO / NTB. 6: PETR DAVID JOSEK / AP PHOTO / NTB

HVEM: Lingling Suo, forsker ved Nansen senter for miljø og fjernmåling
FÅR: 12 millionar kroner frå Forskingsrådet
SKAL: Finne ut av hvorfor 2023–2025 ble den varmeste perioden i nyere tid

Jorda blir som følge av menneskeskapte klimaendringer gradvis varmere, men utviklingen går i rykk og napp. Selv om trenden på lang sikt er at temperaturen øker, er det vanligvis slik at temperaturene svinger, og at varmere og kaldere år avløser hverandre. Det er sjelden at unormalt varme forhold varer over flere år. Så kom 2023, 2024 og 2025 – tre rekordvarme år på rad.

Lingling Suo er klimaforsker ved Nansen senter for miljø og fjernmåling i Bergen. Sammen med kollegaer ved Universitetet i Oslo og Universitetet i Bergen skal hun avdekke hva som drev fram varmerekordene. Prosjektet ble tidligere i år tildelt 12 millioner kroner gjennom Forskningsrådets ordning FRIPRO for erfarne forskere.

– *Gratulerer! Hvordan kjennes det?*

– Takk! Helt fantastisk. Det er en anerkjennelse av hvor viktige forskningsspørsmålene vi arbeider med, er. Det betyr også at jeg får mulighet til å gjøre forskning jeg virkelig ønsker å gjøre, og ressurser til å sette sammen et team, sier hun.

Mangler viktig kunnskap

Suo har doktorgrad fra Peking University i Beijing og kom til Bergen takket være en postdoktorstilling ved Nansensenteret. Her har hun blitt værende. Suo har tidligere blant annet forsket på klimaendringer i Arktis.

– *2023, 2024 og 2025 er de varmeste åra som er registrert i moderne tid. Hva er det dere klimaforskere ikke allerede vet om det som skjedde?*

– Det er mye som ikke er forklart. Før temperaturstigningen i 2023 var det ingen prediksjoner som sa at det ville bli slik. Hvorfor slo prediksjonene feil? Hvilken kunnskap er det vi mangler? Dette er svært viktige spørsmål, sier Suo.

På grensa til 1,5-gradersmålet

Klimaforskeren forklarer at disse åra utgjør noe helt ekstraordinært og uventet. 2023 ble det til da varmeste året i moderne tid. En ny rekord kom i 2024. Det året var det globale gjennomsnittet 1,55 grader over nivået fra førindustriell tid, ifølge Verdens meteorologiorganisasjon. Den rekorden står fortsatt. 2025 ble også et svært varmt år – enten det nest varmeste eller det tredje varmeste, avhengig av hvilke datasett som legges til grunn.

Et spørsmål som stadig blir stilt, er om det fortsatt er mulig å begrense den globale oppvarmingen til et nivå verden har forpliktet seg til, eller om det allerede er for seint for de mest ambisiøse målene.

Målet i Parisavtalen fra 2015 om at temperaturen helst ikke skal være mer enn 1,5 grader over førindustrielt nivå, står fortsatt ved lag. Målet er satt som et snitt over en lengre tidsperiode og er ikke knyttet til enkeltår. Det betyr at ett år med temperaturer over dette ikke innebærer at målet er overskredet.

2026 blir også et varmt år

Etter at Suo fikk tildelt penger til sitt prosjekt, har det blitt tydelig at rekken av rekordvarme år antagelig ikke slutter i 2025. 2026 ligger også an til å bli et varmt år. Når regnestykket gjøres opp ved årsskiftet, kan det vise seg å være på linje med de foregående. Suo sier at dette er veldig unormalt.

– I vårt prosjekt vil vi undersøke om de globale temperaturene nå har bykset opp på et høyere nivå og kan forventes å bli værende der, eller om dette kun er en midlertidig avstikker fra trenden, sier hun.

Forskningsprosjektet heter EEIWarm, der EEI står for Earth's Energy Imbalance. Ubalansen består i at jorda absorberer mer energi fra sola enn det som avgis til verdensrommet. Denne energien kan akkumuleres i det som klimaforskerne om-

taler som jordsystemet. Havet, atmosfæren og landjorda er noen av elementene i dette systemet.

– I dette prosjektet vil vi beregne hvor mye ekstra energi som kom inn i jordsystemet, ble akkumulert, refordelt og deretter ga høyere temperaturer, sier Suo.

Havet lagrer varme

Hun er særlig opptatt av havets rolle. Det er beregnet at om lag 90 prosent av jordas overskuddsvarme fra 1970-tallet og fram til i dag er lagret i verdenshavene.

– Havet er det viktigste stedet for lagring av varme, påpeker Suo.

I tillegg til å lagre varme bidrar havstrømmene til å transportere og fordele denne varmen globalt. I havoverflaten utveksles varme med atmosfæren. Disse to delene av jordsystemet har ulike egenskaper når det gjelder endring over tid. Der atmosfæren har et korttidsminne, har havet en lengre hukommelse.

– Fordi endringene i havene skjer så langsomt, kan du si at det er en slags arv fra foregående årstider eller år, sier Suo.

Ny El Niño under oppseiling

2023, det første rekordvarme året, var et år med El Niño, som er et syklisk værfenomen i Stillehavet, der unormalt varmt overflatevann ved ekvator gir endrede værforhold og nedbørsmønster på flere kontinenter. Navnet kommer av det spanske ordet for guttebarn/Jesusbarnet og skal stamme fra fiskere utenfor kysten av Peru som merket at varmt havvann forekom oppunder jul. Siden i sommer har en ny, sterk variant vært under oppseiling.

– Modellberegninger tyder på at årets El Niño kan bli den sterkeste som er observert noen gang. Og siden El Niño normalt fører til høyere temperaturer globalt, forventer vi at temperaturene vil bli veldig høye i år, sier Suo.

Konsekvensene kan bli ekstreme værforhold med tørke i deler av Sørøst-Asia og store nedbørsmengder i andre deler av verden.

Statistisk sett er år med El Niño varmere enn normalen. Det er uklart hvor mye av den globale temperaturstigningen i perioden 2023–2025 som skyldes denne faktoren. I prosjektet EEIWarm er et av målene å skille ut effekten av El Niño fra andre årsaker til økt temperatur i enkeltår.

– ÅRETS EL NIÑO KAN BLI DEN STERKESTE SOM ER OBSERVERT NOEN GANG.

LINGLING SUO

Kan utarbeide eksperimenter

Mye av arbeidet i dette prosjektet er basert på etablerte datasett fra satellitter, bøyer i havet og målestasjoner på land, bearbeidet av andre. Disse dataene lastes inn i klimamodeller. To av modellene som brukes, er utviklet av norske forskningsmiljøer.

Der virkeligheten er kompleks og preget av mange prosesser som skjer samtidig, kan man ved hjelp av modellene eksperimentere med enkeltfaktorer og lete etter sammenhenger.

– Ved å holde en del av systemet uforandret eller velge å endre det i modellene kan vi undersøke hvordan resten av systemet svarer, og på den måten etablere relasjoner mellom årsak og virkning, forklarer Suo.

I datasimuleringene bruker klimaforskerne Sigma 2, som er den norske nasjonale infrastrukturen for avanserte vitenskapelige beregninger.

Vil lage bedre klimavarsel

Suo finner en drivkraft i samfunnsnytten av forskningen. Hun og hennes kollegaer har satt seg som mål å styrke evnen til å forutsi hvor lenge perioder med uvanlig høye temperaturer kan vare. Det kan gi bedre klimavarsel og bidra til å gjøre samfunnet mer robust i møtet med klimaendringene, for eksempel når det gjelder matproduksjon fra landbruk og fiske.

– Dersom vi kan få et klarere bilde av de underliggende mekanismene som forårsaket det som skjedde i 2023–2025, håper vi at vi kan bruke denne kunnskapen til å gi en bedre evne til å forutsi denne type hendelser, sier klimaforskeren. F

– Bergen er et godt sted for å drive klimaforskning, med et sterkt fagmiljø og gode rammer, sier Lingling Suo.

BØKER

Side 54–67

Fritt Ord har gitt støtte til en utvidet bokseksjon i Forskerforum.

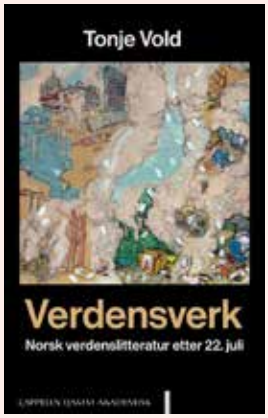
NORSK LITTERATUR PÅ VERDENSKARTET

Betimelig bok om internasjonale strømninger i litteraturvitenskapen, aktualisert ved lesninger av norsk samtidslitteratur.

Av Kjetil Vikene

Tonje Vold er professor i nordisk litteraturvitenskap ved Universitetet i Oslo. Bokens tittel oppsummerer prosjektet: Traumet 22. juli har nedfelt seg i en samtidslitteratur som vender seg mot verden og også åpner for lesemåter ut over nasjonale rammer. «Verk» betyr både smerte og skapelse.

Bokens første del er en lettfattelig, men presis innføring i teoretiske strømninger som har vært en stor del av den internasjonale litteraturvitenskapen, men i liten grad den norske. Volds gjennomgang av blant annet postkolonialisme, antropocen og sannhets- og forsoningskommisjoner er opplysende, og med sine stringente forklaringer av de ulike perspektivene er bokens første del god medisin mot antiwokistiske mørkemenn. Oversikten er også paret med et etterrettelig, kritisk blikk på norsk litteraturkritikk de siste vel 40 år, og er ganske klar på at den ikke har evnet å plassere norsk litteratur i en større global sammenheng. Litteraturkritikken, mener Vold, har i stedet indirekte – og noen ganger direkte – bidratt til en ytterligere marginalisering av bestemte perspektiver: «Om norsk akademia (og forlagsbransjen) hadde fattet interesse for postkoloniale innsikter alt på 90-tallet, kunne kanskje litteraturen som omhandler diasporaerfaringer, samisk kulturtap, rasisme og flerspråklighet, resonert langt tidligere.» For å unngå faren for «metodologisk nasjonalisme» er det «et selvstendig litteraturfaglig og metodisk poeng i denne boka å utforske nasjonallitteraturen ved å sette den i sentrum for lignende verdenslitterære undersøkelser, og å forsøke å se verdenslitteraturen fra denne vinkelen».

Tonje Vold
Verdensverk. Norsk verdenslitteratur etter 22. juli.
CAPPELEN DAMM AKADEMISK, 2026
348 SIDER
KR 449

Bokens andre og klart største del heter «Lesninger». Denne tar for seg norske romaner og selvbiografisk sakprosa i all hovedsak utgitt etter 2015. En underliggende påstand i boken er at det er omtrent her vi ser resultatet av 22. juli. Dette nasjonale traumet gjør at en tidligere isolert og beskyttet norsk identitet revner, og åpner opp mot en verden som står til knes i flere kriser samtidig: terrorisme, klimaforandringer, polarisering. Vold skriver i bokens første del om faren for at litteratur skrevet av marginaliserte stemmer fort kan bli representantlitteratur. Volds egen bok kan kritiseres for at også den gjør sine litterære forelegg til eksempler som passer godt inn i de teoriene hun aktualiserer. Med en grov forenkling kan jeg for eksempel hevde at Zeshan Shakars roman *Gul bok* presses inn i en sosiologisk Bourdieu-boks, med Black Lives Matter som ekstrarett, at Matias Faldbakkens *Vi er fem* kun leses som en fortelling om naturkrise, teknologi og antropocen, og at Kathrine Nedrejords *Sameproblemet* kun leses som antikolonialistisk urfolkslitteratur. Siden jeg selv har lest

FOTO: COLIN EICK/NTB CREATIVE

og likt disse tre bøkene, er det dermed også veldig lett for meg å hevde at Vold gjør bøkene til mindre enn de er, at hun ikke tilfører dem noe – som skjønnlitteratur. Denne kritikken står jeg inne for. Den er likevel ikke så entydig negativ som den kanskje høres ut, men en mer positiv innstilling til Volds bok avhenger at man som leser stadig må minne seg selv på at boken har en litteraturteoretisk og ikke en litteraturkritisk agenda: Den er i all vesentlighet en innføring i noen – i norsk sammenheng – nyere internasjonale litteraturteorier. Leser man boken med denne påminnelsen, blir boken – og lesningene – straks mer spennende og opplysende, både på de utvalgte bøkenes og teorienes vegne. Det Vold på ambisiøst vis tilfører sin fagdisiplin, er med andre ord nye rammer for en forståelse av den «norske» samtidslitteraturen som helhet. At de utvalgte bøkene – som også inkluderer verk av navn som Vigdis Hjorth, Linn Ullmann, Yohan Shanmugaratnam og Sumaya Jirde Ali – må finne seg i å være brikker i Volds prosjekt, er dermed tilgivelig og forståelig. Boken er med andre ord både teoritung og betimelig.

Til syvende og sist må Volds bok kanskje først og fremst sees på som et litteraturvitenskapelig opplysningsprosjekt. Men selv om det nok er litteraturvitere som vil ha mest nytte av boken, er den også verdt å lese for personer som er nysgjerrige på internasjonale strømninger i humaniora generelt.

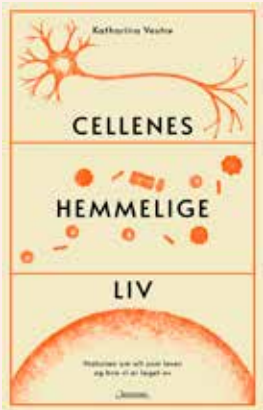
LIV UNDER LUPEN

Med kunnskap, lekenhet og sans for symbiose hjelper Katharina Vestre leseren med å se det helt store i det bittesmå.

Av Frida Skatvik

Kanskje begynte det med at Charles Darwin lot seg overtale til å innlemme Herbert Spencers uttrykk «survival of the fittest» i det femte opplaget av *Artenes opprinnelse*, et uttrykk som ofte ble uheldig oversatt til «de sterkestes rett» snarere enn «de best tilpassedes rett». I alle fall har biologer og andre evolusjonsfortolkere lenge lagt stor vekt på konkurranse og «egoistiske» gener. Kanskje for stor? I dag ser vi antydning til en ny biologisk grunnforståelse, altså en grunnleggende forståelse av at ingen organisme lever alene. *Cellenes hemmelige liv* skriver seg inn i den nye tradisjonen og kan leses som et friskt pust.

Vestre løfter fram samarbeid og gjensidige avhengighetsforhold som drivkrefter i evolusjonen. Vi kan lese hvordan encellede organismer gradvis er blitt mer komplekse ved å gi avkall på selvstendighet og bli avhengige av hverandre, og hvordan planter begynte å samarbeide med cyanobakterier. Vi får vite hvordan bakterier kommuniserer med hverandre, og hvordan fettceller «kan snakke med alle deler av kroppen». Ikke minst får vi en forståelse av hvordan alle de ulike cellene som til sammen utgjør et menneske, samarbeider om å holde oss i live.

Katharina Vestre
Cellenes hemmelige liv. Historien om alt som lever og hva vi er laget av.

ILLUSTRERT AV LINNEA VESTRE
ASCHEHOUG, 2026
206 SIDER
VEIL. PRIS: KR. 429

Cellenes hemmelige liv er en fornøyelse å lese – ja, beint fram en *page turner*. Vestre vet selvfølgelig hva hun snakker om. Hun er cellebiolog og har doktorgrad i cellemigrasjon. Som forfatter er Vestre først og fremst en fremragende formidler. Hun skriver på en måte som gjør komplekse prosesser forståelige. Lekent og luftig, og med en egen evne til å la det ene spørsmålet føde det neste. Slik driver hun leseren videre, fra avsnitt til avsnitt, fra kapittel til kapittel.

I kjeden av celledelinger tar Vestre oss helt tilbake til den første cellen. Vi blir med ned i havets mørke dyp, til et vulkanlandskap som vrimler av bakterier og dyr. Her kan livet ha oppstått. Dette kan vi naturligvis ikke slå fast med sikkerhet, men Vestre er ikke redd for å sannsynliggjøre teorier. For leseren er det en glede å inviteres inn i en utforskende, snarere enn oppdragende forfatterstil.

Boken byr på flere tankevekkende perspektiver. Fett omtales som et organ. Mikrobiomet i tarmen omtales som et organ. Sammen med sopp og virus bor det like mange bakterier i tarmen som det finnes menneskeceller i kroppen. «Du er ikke bare *homo sapiens*», skriver Vestre: «Du er en metaorganisme bestående av bakterier, sopp og virus – i samspill med dine menneskeceller.»

Herfra peiler hun seg inn på et felt som jeg selv finner fascinerende: at bakterier skiller ut stoffer i blodet som påvirker humøret og atferden vår. Det finnes bakterier som produserer serotonin, andre som lager dopamin. Tarmen er forbundet med hodet gjennom vagusnerven. Ves-

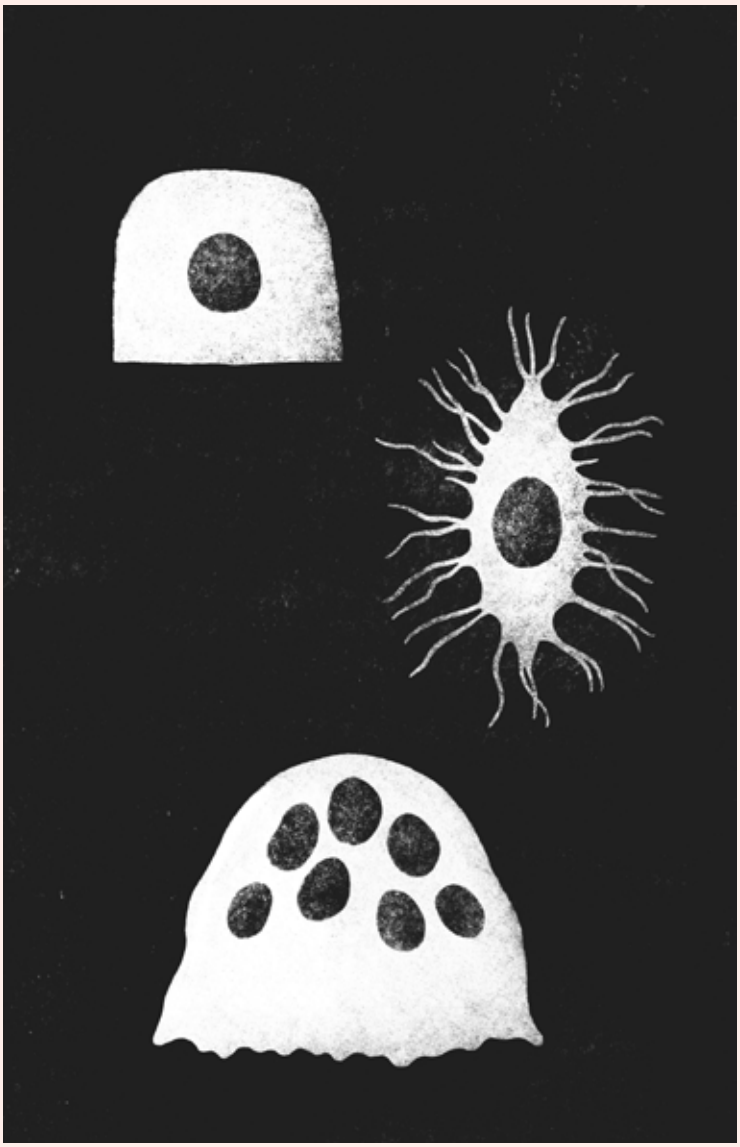
tre er den første til å erkjenne at det er mye vi ikke vet om forbindelsen mellom hode og tarm. Samtidig våger hun å se framover: «Flere medisiner mot angst og depresjon baserer seg på å øke serotoninnivåene i hjernen, så kanskje kunne vi fått noe av den samme effekten med et endret mikrobiom i tarmen?»

Siden hver celle i kroppen er utstyrt med såkalte klokkeproteiner, er det faktisk lettere for Vestre å slå fast at B-mennesker ikke bør kave seg opp om morgenen. Du leste riktig. Forskere har hentet hudceller fra både morgenfugler og nattugler, og sett at cellene fortsetter å følge sine respektive døgnrytmer – selv når de blir dyrket i en plastskål. Det er vanskelig å ikke la seg fascinere. Det samme gjelder den detaljerte beskrivelsen av beincellenes samarbeid. Siden disse cellene er mest aktive om natta, kan det forklare at skiftarbeidere har høyere forekomst av beinskjørhet og beinbrudd.

Tidlig i boken fikk vi bli med da 1600-tallsgeniet Robert Hooke så ned i mikroskopet sitt og oppdaget at alle de menneskeskapte tingene han forstørret, var fulle av feil. «Nålen er ikke lenger spiss, det glatte barberbladet er egentlig ruglete, og det runde punktumet i slutten av en setning som denne, ligner på en rufsete hårball.» Ei loppe, derimot! I storverket *Micrographia* beskriver Hooke det forstørrede skadedyret som et vakkert vesen.

Etter Vestres vandringer i vitenskapshistorien, kuriøse fakta og frampek mot alt vi kanskje vil forstå mer av i framtiden, skal det mye til for ikke å dele både Hookes og Vestres begeistring – for mikroskopien, for naturen og for det svimlende mangfoldet av liv som til sammen utgjør en kropp. Gjennom forfatterens øyne har vi sett kreftceller som deler seg selv om donoren døde i 1951, og hjertemuskelceller som fortsetter å dunke selv når de blir dyrket i en plastskål. Men tankene våre – de er elektriske.

Når boken er lukket, sitter jeg igjen med følelsen av å ha vært i kontakt med noe strømførende. Et lite glimt av hvordan alt henger sammen.

Illustrasjon fra boken: Beinbyggende celle, ostreocytt og beinspisende celle.

ILLUSTRASJON: LINNEA VESTRE

AUTOMATISERT AKADEMIA

På sitt beste peiler KI-professor Morten Goodwin retningen for akademisk bruk av språkmodeller, på sitt verste går det på autopilot.

Av Andreas Ervik

Store deler av studentmassen bruker språkmodeller aktivt, og deler av forskerstanden er like påkoblet. Samtidig har en mistanke om at det ikke er studentene selv som har skrevet eksamensbesvarelsene, sneket seg inn i sensurarbeid, og antallet studenter felt for KI-fusk øker. Enten du bruker KI med entusiasme, bekymrer deg for at akademikere reduseres til tannhjul i et tekstmaskineri, eller begge deler – Morten Goodwins *Håndbok i kunstig intelligens* er sårt tiltrengt.

Som professor i KI ved Universitetet i Agder har forfatteren solid innsikt, og boka starter med en oversiktlig introduksjon i språkmodeller. Deretter følger hovedanliggendet, hvordan modellene kan fungere som «støtteverktøy gjennom hele lærings- og forskningsprosessen, fra idéutvikling til ferdig tekst». Fra hypoteser til litteraturoverblikk, fra fagbegreper forståeliggjort for ferskinger til avansert dataanalyse, fra fagfellevurdering til renskriving – Goodwin viser hvordan språkmodeller kan avlaste travle studenter, undervisere og forskere.

«For å få reell verdi ut av boken må du teste selv», skriver Goodwin. Underveis har jeg derimot holdt modellene på avstand. Skepsisen kan kobles til fagbakgrunn. Goodwin påpeker at administrativt ansatte og realister bruker KI flittig, mens humanister er mer avventende. Det tilskrives at realfag ofte «gir tydelige og konkrete svar», mens for humanister er «tolkningen, nyansene og ikke minst tankeprosessen frem mot svarene vel så fruktbare». Goodwin kombinerer derimot det konkrete og fortolkende. Like stødig som han viser mulighetene språkmodellene kan tilby, reflekterer Goodwin over risikoen for at de kan forhindre utviklingen av eller føre til at akademiske ferdigheter forvitrer.

Morten Goodwin
Håndbok i kunstig intelligens – for studenter og ansatte i høyere utdanning
CAPPELEN DAMM AKADEMISK
320 SIDER
KR 299

En sentral lærdom fra boka er at mennesket bør beholde kontrollen over tekstmaskineriet, dette for å forhindre en KI-karakteristikk av «overpolert og glansbildeaktig tekst, typisk med en overdreven bruk av bindestrek og uttrykk som 'Det handler ikke om [noe]. Det handler om [noe].' Vi kan lukte at ChatGPT har skrevet». Viktigst for Goodwin blir likevel å beholde den vitenskapelige egenverdien av skriving, og han fremstiller velformulert «arbeidet med å forme egne setninger, bryne seg på språket og bearbeide egne tanker helt sentralt for å forstå eget arbeid».

Det overrasker dermed at boka tidvis virker skrevet på automatikk. Slurv burde vært rettet – av menneske eller maskin: «Merk at tuller ofte tuller med språket.» Teksten kjøres fast i nær identiske setninger: «Et av de mest brukte KI-verktøyene for å lete etter forskningslitteratur, er Elicit. For mange forskere har Elicit blitt et naturlig førstevalg for KI-basert litteratursøk og litteraturanalyse. [...] Elicit er bygget med forskning og forskere som målgruppe.» Åpningen av bokas mest interessante kapittel, om etiske utfordringer, skjemmes av at forfatteren tilsynelatende ikke har bestemt seg for hvilket av to avsnitt han vil gå for, og isteden beholder begge.

Språkmodeller utgjør kanskje et vesentlig veiskille for akademia. *Håndbok i kunstig intelligens* tilbyr velfunderte retningsangivelser – både i oppgaver og refleksjoner, men også blundere. Goodwin viser at tross rike muligheter for automatisk avlastning forblir menneskelig vurderingsevne fortsatt akademias viktigste arbeidsredskap.

ØKONOMENS BLIKK FOR MORAL

En vellykket kombinasjon av selvbiografi og kritikk av økonomifaget.

Av Kjetil Vikene

Med sin lille bok stiller Knut Anton Mork store spørsmål og utfordrer noen grunnforestillinger både om og i økonomifagene. Mork plasserer seg selv i begivenhetenes sentrum uten å gjøre seg selv til hovedperson. Gjennom førstepersonsperspektivet lykkes han godt med å gjøre boken interessant og lettlest også for ikke-økonomer.

Gjennom sin karriere har Mork vekslet mellom akademia og næringsliv: Han fullførte siviløkonomstudiet ved Norges Handelshøyskole (NHH) i 1969, tok en doktorgrad ved Massachusetts Institute of Technology (MIT) i 1977 og var Handelsbankens sjefsøkonom i 20 år. Han er ennå forsker og veileder ved NTNU og BI, og altså ingen hvemsomhelst. Han har vært innflytelsesrik både teoretisk i faget og instrumentelt på samfunnsnivå.

Forfatteren forteller godt og personlig om hvordan de ulike erfaringene har formet hans perspektiver på økonomifagene. Ved endt lesning sitter jeg igjen med en opplevelse av at boken er mye mer omfattende enn dens begrensede sidetall skulle tilsi. Med en svært sympatisk og tilforlatelig skrivemåte gir Mork oss en konsis innføring i økonomifagenes historie og internasjonal økonomisk politikk, korte profiler over innflytelsesrike teoretikere, ofte folk han kjenner personlig, og en overbevisende påpekning av økonomifagenes positive bidrag, for eksempel når det gjelder inflasjonsstyring og krisehåndtering. Samtidig er han svært tydelig på økonomifagenes blindsoner. Boken er dermed også et oppgjør med de etablerte paradigmene, «tvangstrøya», som utgjøres av «de tre forutsetningene optimaliserende atferd, rasjonelle forventninger og markedslikevekt». Tvangstrøya «går ut fra at vi mennesker fungerer som egoistiske optimaliseringsmaskiner».

Knut Anton Mork

Fra dogmer til vitenskap. Refleksjoner etter 50 år som økonom.

UNIVERSITETSFORLAGET, 2026
137 SIDER
KR 249

Her er det langt fra uvedkommende at Morks utdanningsløp startet et helt annet sted enn i økonomien. Ansporet av en tanke om å gjøre karriere i KrF meldte han seg på et «nytt, toårig Bibelseminar» ved Indremisjonens bibelskole i Oslo. Han passet imidlertid ikke inn i det «superfromme miljøet», og endte altså opp på NHH i Bergen. Han mistet imidlertid ikke troen på «en god og tilgivende Gud», og nettopp dette kommer han tilbake til når han senere i boken tar et oppgjør med grunntesen optimaliserende adferd: «Det hender at altruistiske motiver finner veien inn i økonomiske analyser», skriver Mork, «men det dreier seg om unntak.» Er økonomifaget «grunnleggende amoralsk?» spør Mork, og svarer: «Ja, på sett og vis er det slik.»

Det ligger en tydelig etisk grunnholdning på lur overalt i teksten, og det er også et slags håp. Mork redegjør godt, oppdatert og løfterikt om pågående nyorienteringer i faget. Nye og radikale forslag forkaster de rådende og grunnleggende premissene og erstatter dem med mer komplekse og datadrevne modeller, på «jakt etter nye og bedre måter å forstå verden på», som også vil gjøre økonomifaget til en vitenskap. Til og med jeg blir optimistisk på fagets fremtids vegne av denne boken.

FRAGMENTER OM KLÆR

Innfallsvinklene er varierte, og enkelte essay er lysende. Men samla sett framstår boka som retningsløs.

Av Agnetha Thormodsdatter

Klær er kommunikasjon, identitet, makt og begjær, men har også en estetisk side. Antologien *Klær. Påkledningens sosiale liv fra bronsealderen til Barne-TV* forsøker å romme ulike perspektiver. Den gir eksempler på hvordan klær har banet vei for nye praksiser, sier noe om påkledningas rolle i litteratur og populærkultur, den ser på statsleders påkledning og på uniformens paradoks – at den samtidig reflekterer makt, kollektivitet, men også søker individuell identitet.

Redaktørene er ekteparet Cecilie Basberg Neumann, professor i sosiologi ved Oslomet og Iver B. Neumann, samfunnsviter og forskningssjef på NUPI. Det kommer verken fram i forordet eller i bokas omtale hvorfor det er de som står bak antologien, ei heller noe om hvordan utvalget av bidragsytere er gjort. Bidragsyterne til de ni essayene og etterordet har bakgrunn fra sosiologi, arkeologi, litteraturvitenskap, statsvitenskap og fashion studies. Jeg forbinder ellers Iver B. Neumann med internasjonal politikk og diplomati og Cecilie Basberg Neumann med profesjonsutøveres arbeidsvilkår, særlig innenfor velferd og barnevern, så en redegjørelse hadde vært på sin plass. Det er derfor vanskelig å vite hva utgivelsen skal gjøre, utover å si noe om klær som sosialt fenomen.

Cecilie Basberg Neumann og Iver B. Neumann (red.)
Klær. Påkledningens sosiale liv fra bronsealder til Barne-TV

FAGBOKFORLAGET, 2026
216 SIDER
KR 399

Essayene har interessante perspektiver, men er av ulik kvalitet. Veien er kort til kvalte gjesp der det starter med: «I dette kapittelet handler det om (...)». Noen trenger heldigvis bare noen sider med «så gjør vi så» før det begynner å lyse. Et eksempel er Marit Haldars essay «Kledd for tiden: Klær som alder, norm og motstand i bevegelse», hvor hun drøfter hvordan påkledninga til programledere i Barne-TV har endra seg over tid, og hva det kommuniserer.

I bokas første essay, «Meg, Ziggy Stardust og skredderne fra Mars», viser Marius Wulfsberg hvilken makt til påvirkning populærkulturen kunne ha på 1970- og 1980-tallet. Han tar utgangspunkt i hvordan David Bowies alter ego Ziggy Stardust «fikk tenåringer til å lete etter androgyne trekk i speilet, farge håret, kle seg annerledes», bevist med et bilde av Wulfsberg fra 1984. At en musikkvideo skulle føre til «kjønnsforvirring», virker utenkelig i 2026.

Tittelen på Wulfsbergs essay, med det framskutte personlige pronomenet, avslører noe som preger flere av bidragene, nemlig et overdrevent fokus på forfatternes egne erfaringer. Essay kan absolutt ha en personlig side, som ungdomsbildet Wulfsberg legger ved. Blir det personlige bærende i teksten, er det kort mellom det vellykkede og det pinlige. Det siste gjelder for eksempel når Marit Haldar bruker sin egen og døtrenes intimbarbering som eksempel i sitt essay.

To av essayene er særlig vellykkede: «Klær og begjær i litteraturen: Leibniz i foldeskjørt og Venus i pels» av Knut Stene-Johansen og «Et miniskjørt til begjær: Bronsealderklærnes resepsjon og virkningshistorie» av Lene Melheim.

Regekvinnen levde i bronsealderen. Denne representasjonen av henne er hentet fra utstillingen «Solkult, myter og mystikk» ved Arkeologisk museum i Stavanger.

FOTO: ANNETTE ØVRELID, ARKEOLOGISK MUSEUM, UNIVERSITETET I STAVANGER

Stene-Johansen beveger seg sømløst mellom foldene han har valgt å strukturere essayet sitt rundt. Han sveiper uanstrengt gjennom toneangivende litterære verk, hovedsakelig fra 1700- og 1800-tallet, som Goethes *Unge Werthers lidelser* (1774) og Flauberts *Madame Bovary* (1856), for å vise hvilken rolle klær og mote som begjærsobjekt spiller i dem. Han er opptatt av at begjæret ikke er «begrunnet eller motivert i noen mangel, slik Sigmund Freud og Jacques Lacan etter ham tenkte det», men som «en konstant varierende, immanent og selvstendig livskraft». På denne måten går han i konstant dialog med tenkere og tanker i resonnementene sine som han holder det breie utvalget av litterære eksempler opp mot. Alt formidles på en presis og lettfattelig måte.

Essayet til Melheim er kritisk og opplysende. Hun tar utgangspunkt i funnet av en ung bronsealderkvinne i 1914, Egtvedpiken, fra Vejle i Danmark, for å drøfte hvordan fortolkningsarbeidet og resepsjonen endres over tid. I analysen sin ser hun på den første mottakelsen av Egtvedpiken, og holder den opp mot vår tids resepsjon av det samme funnet, gjennom nye analyser. Hun presenterer med klarhet og imponerende oversikt virkningshistorien mellom disse to resepsjonene. Det gjør heller ingenting at hun bruker humor. Mot slutten av essayet skriver hun: «Bronsealderkvinnen er blitt woke», for å kommentere hvordan Arkeologisk museum i Stavanger framstiller Regekvinnen – en norsk ekvivalent til Egtvedpiken – med dolk og kroppsmaling. Og med det er hun også den eneste av forfatterne som orienterer seg mot samtida.

Fragmentene essayene om klær som sosialt fenomen utgjør, strekker seg i tid fra bronsealder til 2000-tallet. Uten en overordna idé eller motiv blir boka dessverre hengende i løse lufta, men enkelte fragment er absolutt verd å lese.

KILDEGRANSKING SOM PAGE TURNER

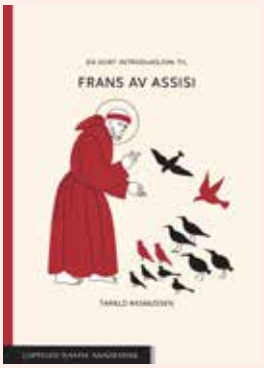
Frans av Assisi ble til et symbol mulig å tolke, noe forfatteren gjør til medrivende lesning.

Av Aasne Jordheim

I dag snakkes det stadig om *selvoptimalisering*. På Frans av Assisis tid, det vil si rundt år 1200, hadde man også forestillinger om å skulle «bli en bedre versjon av seg selv», men motivasjonen kom fra et annet sted, fra kristendommen, og ikke sånn som hos oss, der individualisme, materialisme og antakelig et behov for kontroll er sentrale faktorer.

Også Frans av Assisi kjente til prestasjonsjag, men ikke for å bli sterk, få glatt hud og se rik og sunn ut, for hvorfor ellers ville han bytte ut sine vakre klær med filler? Og det er ikke akkurat helsebringende å kysse spedalske på hender og munn. Det gjorde Frans, ifølge en ny bok i historieserien «En kort introduksjon til». Denne er skrevet av professor emeritus i kirkehistorie Tarald Rasmussen, og han forteller at hellighet er det ypperste å strebe mot på denne tiden. Helligheten opptrådte gjennom middelalderen i flere varianter, som martyrium, askese og eremittilværelse. Felles for dem alle var målet om kristusetterfølgelse, å leve sitt liv i tråd med Jesu liv. Frans' streben var så sterk at han ble en fornyer av dette målet.

Frans av Assisi gikk fra å være en gavmild rikmannssønn med lederambisjoner til å bli en av de mest berømte katolske helgener. Han ble kanonisert bare to år etter sin død, og deretter «eksploderte produksjonen av litterære tekster om Frans», skriver Rasmussen, «på en måte som savner sidestykke i middelalderens litteraturhistorie». Hva var det som var så spesielt med ham? Og er livet hans noe å la seg besnære av i dag?

Tarald Rasmussen
En kort introduksjon til Frans av Assisi
CAPPELEN DAMM AKADEMISK
186 SIDER
VEIL. PRIS: KR 369

Vi får et kort riss av tiden han levde i. De spedalske var stengt ute fra byen, munker og nonner levde i klosterfellesskap ut fra idealer om lydighet, kyskhet og fattigdom. Den rådende munkeordenen var Benediktinerordenen, med munker som levde som moralske og åndelige forbilder i tråd med kirkens lære. Det var også en folkelig bevegelse på gang, som søkte et hellig liv nedenfra, og den lar Frans seg inspirere av. Han grunnla selv en bevegelse, kjent som fransiskanerne, som ikke knyttet an til et kloster, men som Jesus vandret omkring blant fattige og syke for å forkynne og hjelpe. De hadde en regel om å leve som så fattige som mulig, og Frans ønsket visstnok å være den fattigste av alle.

Joda, det går an å reflektere over hvorfor noen velger å leve sitt liv ved å vie det helt til andre og aldri å skulle eie noen ting. Og at det er mulig å omtale alt rundt seg som brødre og søstre, enten det dreier seg om mennesker og dyr eller vind og måne. Frans er også kjent for sitt lyttende forhold til naturen, til skapelsen. Nå får vi ikke et klart og tydelig bilde av Frans her, men vi får noen glimt. Vi kan skjønne hvordan noen mer enn andre er i stand til å gjøre dypt inntrykk. Rasmussen omtaler ham som en «superkjendis».

Men alt dette er ikke det viktigste med boka, eller det som gjør den virkelig spennende å lese. På grunn av det manglende klare bildet og fordi han etter hvert ble et viktig symbol, ble Frans av Assisi offer for politiske interesser. Den Frans ettertiden er blitt kjent med, viser seg å ha blitt formet av en pavekirke som ønsket å nedtone noen av elementene i hans

Frans av Assisi forkynner for fuglene. Fresko av Giotto Di Bondone i katedralen i Assisi.

liv og virke, og da særlig fattigdomsidealet. De ufarliggjorde ham, skriver Rasmussen, ved at han ble opphøyd, nærmest gjort til en Kristus-skikkelse selv. På den måten ble han et ideal det var umulig å imitere. Dette er hva som kommer frem når kildene studeres og konteksten får spille en rolle. Derfor handler denne boka også om kildegransking. Å lære om Frans av Assisi må nødvendigvis innebære å bli invitert inn i forskningen, og vi ser hvor viktig det å bedrive fortolkning er.

Etterfølgerne av Frans av Assisi skapte to ikke helt overensstemmende bilder av ham. Lenge var det kun ett bilde, men utpå 1700-tallet fant man andre skrifter om ham. De var beordret ødelagt, men så gikk det ikke helt slik likevel. «Hvilke interesser prøver de ulike kildene å fremme?», spør Rasmussen tidlig i boka, og trekker dermed leseren med seg inn i studiet av kildene. Vi får en dobbelt historie, om Frans og om kildegransking, der den ene belyser og virkeliggjør den andre, og det er det spennende å følge med på. Det er lett også. Formidlingen oppleves omsorgsfull, ved at det er dialog med leseren, for eksempel gjennom spørsmål, og at alt forklares ryddig. I tillegg er prosessen vi slik får ta del i, gjenkjennelig, for det å prøve å ta kontroll over en fremstilling ved å omfortolke den, preger mangt også i vår tid. Alltid lever symboler utsatte liv.

Vi får faktisk en tredobbelt historie. Fortellingen om Frans har inspirert mange kunstnere, og boka inneholder en del bilder fra kunsthistorien hvor Frans er motivet. Også de er interessante å ta en titt på. Her blir vi vitne til dramatikk og inderlighet.

FØR VI BRENNER OPP

Skal vi gjøre noe med de økende temperaturene, må vi først forstå hva de betyr. Da er denne boken et suverent startpunkt.

Av Siri Lindstad

Overraskende nok føles den som en svalende vind, den nye boken *Temperatur*. Nok en skremmende overopphetet sommer er over, og nå varsles det om en ny El Niño som vil gi oss en varmere høst enn vanlig. Men forfatter Ellen Viste holder hodet kaldt og skriver uten flammende utrop. Bare pennen gløder.

«Ved å utfordre temperaturen erobret vi verden», skriver Viste, som er meteorolog og til daglig jobber med kommunikasjon ved Bjerknessenteret for klimaforskning i Bergen. For to–tre millioner år siden reiste mennesket seg opp fra alle fire, mistet det meste av kroppshår og ble i stedet gode til å svette. Vi tok oss til stadig kaldere områder, og ettersom vi iførte oss pels fra andre dyr og hadde ilden, kunne vi overleve. «Som ingen andre arter tok vi kontroll, ikke bare over vår egen, men over omgivelsenes temperatur», skriver hun.

Nå er vi der, i menneskets historie, hvor vi må gjenopprette klodens energibalanse om vi ikke skal risikere å utrydde oss selv. Men om vi skal klare å gjøre noe med de stigende temperaturene, må vi forstå hva temperatur og varme er. Viste gir med sin bok et svært velskrevet og kreativt bidrag til økt kunnskap.

Hun lar oss møte dem alle, vitenskapsmennene som har gitt navn til måleenhetene vi gjør bruk av – Celsius, Fahrenheit, Kelvin, Joule, Réaumur. Lenge trodde man varme var et stoff, en slags væske. Først på 1600-tallet begynte man å forstå at varme er bevegelse, en overføring av energi. Temperatur måler en materies energitilstand. Varme er energien som overføres mellom objekter med ulike temperaturer.

Ellen Viste

Temperatur. En historie om kuldesjokk, varmedød og arten som stiller klodens termostat

Bonnier Norsk Forlag, 2026

287 SIDER
KR 449

Ingen steder har temperaturen endret seg mer enn på Svalbard. Siden 1971 har årstemperaturen steget nesten fem grader, og vintertemperaturen nesten åtte. Viste hadde et tre måneders skriveopphold på øya i 2024, og vi får følge med ut i polarnatten, ned i kullgruvene, ut i det iskalde badevannet, inn i badstuen («en tropefantasi av trebenker»). Hun forklarer hvilke prinsipper som ligger bak at en termos holder kaffen varm, og hun viser fram en helt konkret frysepinne fra en fangsthytte. Den skulle hindre sengetøy og den sovende i å fryse fast til veggen i de kaldeste nettene. Forfatteren fletter vitenskaps- og kulturhistorie og gjør abstrakt fysikk konkret, alt fortalt i et språk som vitner om faglig overskudd. Hun er trygg nok på det hun forteller om, til å kunne leke seg med kunnskapsformidlingen.

Som når hun skriver: «Høy temperatur er ikke ensbetydende med varme. Omgitt av rasende atomer kan et legeme avkjøles til det sprekker.» Og så legger hun til: «Hva kan bedre illustrere dette enn ekteskapet mellom grev Rumford og madam Lavoisier?» Et ekteskap som er i ferd med å fryse til is, mellom to av temperaturvitenskapens sentrale personer, får illustrere fysikkens lover.

«Temperaturens vitenskapshistorie er som en sporete traktorvei, og jeg har skjenet ut», skriver Viste unnskyldende et annet sted i boken, når historien om et fysikkeksperiment fører henne inn i en historie om vennskap. Alle disse avstikkerne av noen setninger, som likevel viser seg å ha et poeng i fortellingen om temperatur, gjør det til en glede å lese, også for oss som aldri helt hang med i fysikktimene.

Ofte nærmer Viste seg det litterære, som når hun med hele seg skildrer

et besøk i en nedlagt kullgruve: «Etter et par meters åling blir taket lavere. Kullet kommer nærmere, over hodet og i grusen under ansiktet. Under magen er det to hundre og femti meter til havnivå, over ryggen ligger to hundre og femti meter stein, men akkurat her er det bare kull, i luften, i fjellet og under nesen, i støvet og mellom tennene, kull og en smak av metall.»

Før var kulden vår største trussel. Nå er det i økende grad varmen. Med vår normale kroppstemperatur på 36–37 grader kommer varmen vanligvis innenfra. Men blir lufttemperaturen høyere enn hudens, blir det vanskelig å få nok varme bort fra kroppen. Heteslag innebærer at kroppens termoregulering ikke lenger lykkes.

En gang var Norge eksportør av kulde, i form av handelsskip lastet med store isklosser, fraktet ned til varmere strøk. Nå fraktes i stedet folk hit i form av klimaturister, som kommer for å kjøle seg ned. De blir både et symptom på et problem og et problem i seg selv idet de setter seg på flyet nordover.

«Nedstemthet er det siste vi trenger», skriver Viste.

«Snuoperasjonen krever vidstrakt entusiasme og ståpåvilje, oppfinnsomhet og lysende idéer med mål om måtehold og mindre av alt.» Og ja, mindre av alt, men gjerne enda mer forskningsformidling av denne sorten.

Daniel Gabriel Fahrenheit. Kobberstikk av ukjent kunster, 1600–1700-tallet.

FOTO: ALAMY

SOLFORMØRKELSE

Hvordan er livet som funksjonshemmet akademiker i USA? Jan Grue gir en innsiktsfull og skremmende oppdatering.

Av Siri Lindstad

Han kaller det selv en elegi, en sørgesang, historien han forteller i sin nyeste bok. Jan Grue, språkviter og professor ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo, ser med sorg på at noe er i ferd med å ta slutt. Vi er ikke lenger i solen, men vi var der.

Dette «vi» er i første omgang den lille familien hans – ham selv, hun han er gift med, og sønnen deres, en trio som drar vestover høsten 2024, til Nord-California, der Grue skal ha et forskningsopphold. Men «vi» er også alle som ham, alle vi som trodde at universitetsbyen Berkeley representerte framtiden, med sin radikale åpenhet og aktivistiske mangfoldstenkning. Det var her USAs første nedsenkede fortauskanter ble anlagt, i 1972, slik at rullestolbrukere som Grue kunne bevege seg ubesværet i gatebildet. Det var her, under sitt første besøk i 2005, han forstod at en annen verden var mulig. Og det var her han først kom i kontakt med forskning på funksjonshemning som et eget kunnskapsfelt.

Han har selv uttalt at årets bok utgjør en trilogi sammen med *Jeg lever et liv som ligner deres* fra 2018, og deretter *Hvis jeg faller* fra 2021. I den første boken forteller han hvordan han på et tidspunkt sluttet å tenke på seg selv som en som måtte repareres. Det er en svært radikal posisjon å innta i vårt terapeutiske samfunn, ikke bare om man er funksjonshemmet, selv om det blir ekstra tydelig da.

I den andre boken handlet mye om det usynlige egenarbeidet som først må til for at personer som Grue skal kunne få gjøre det de faktisk er gode til, i hans tilfelle lese og skrive, forske og undervise. I Berkeley var mye av dette usynlige arbeidet allerede gjort, i form av en selvfølgelig tilrettelegging, som når bussjåførene nærmest på automatikk legger ut rullestolrampen for ham.

Sist familien var her, i 2020, var det pandemien som tvang dem derfra. Nå er de her under valgkampen som skal gi Trump presidentsetet for andre gang. De blir vitner til endringene som raskt finner sted både nasjonalt og lokalt etter maktskiftet. «Utenlandske studenter blir pågrepet, kjørt bort i umerkede biler, fengslet på ukjente steder. Gjesteforskere blir stoppet på grensen. Akademiske visum blir trukket tilbake, uten forklaring, men etter en forutsigbar logikk. Språk er makt, og det nye regimet angriper dem som bruker et språk det ikke liker», skriver Grue.

I Berkeley er framtiden, har Grue tenkt, men nå begynner han å lure på om forskerkollegaen Halvor, også han funksjonshemmet, har rett: Integreringen av funksjonshemmede har nådd et toppunkt nå. Det blir ikke bedre, heller tvert imot. Andre politiske krefter er i ferd med å vokse fram, fulle av forakt for svakhet.

Med denne trilogien har Jan Grue

Jan Grue
Vi var en tid i solen

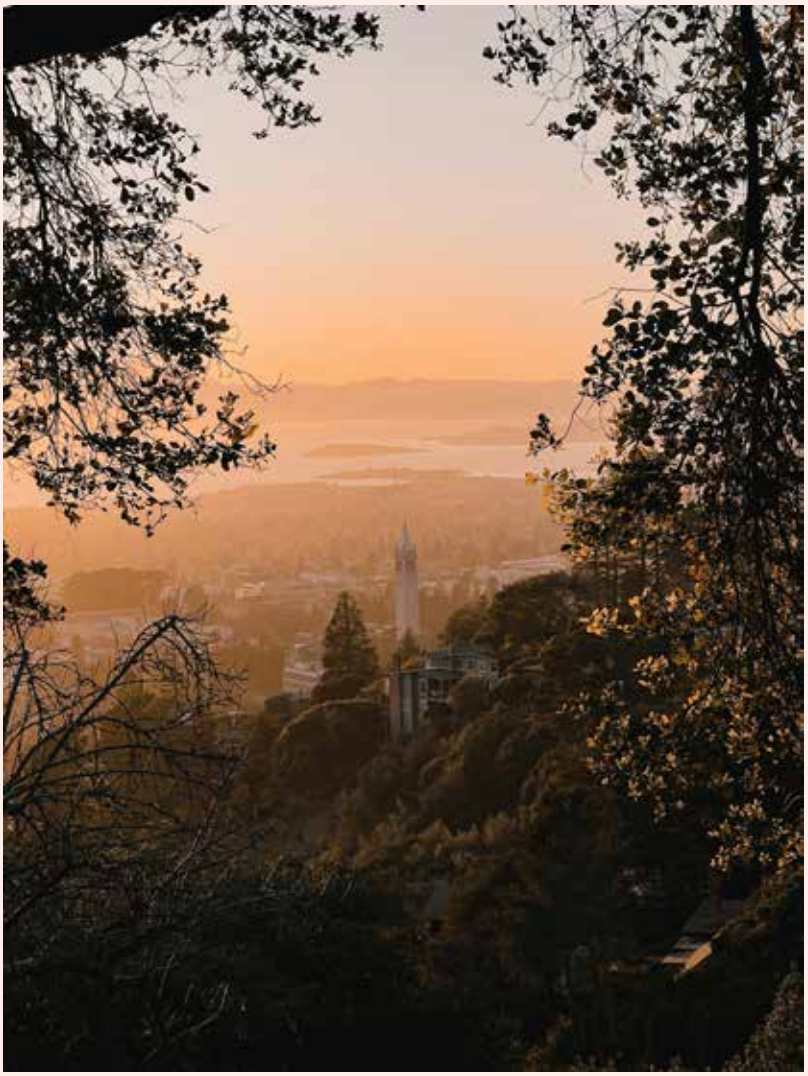
Gyldendal, 2026

272 SIDER
KR 429

vært med på å utvide norsk sakprosa. Han skriver seg inn i en framfor alt amerikansk essayistisk sjanger, eksemplifisert blant annet gjennom norsk-amerikanske Siri Hustvedt. I dokumentarfilmen om henne som kan ses på norske kinoer akkurat nå, forteller hun om hvordan hun insisterer på å skrive i første person, ettersom hennes personlige erfaring av sykdom er like viktig som vitenskapens objektive utlegging om feltet. Eller som Grue selv skriver i første bok: «Erfaring er ikke ubestridelig, men det er en annen slags kunnskap enn den som kommer av refleksjon, den har en annen substans.»

Lenge skrev han imidlertid skjønnlitterært. Det tok ham ti år å skrive den første boken i trilogien. «Så vanskelig var det å skrive om det sanne.» Denne siste boken tok langt kortere tid å skrive. Når jeg først leser den, tenker jeg den kanskje kunne fått en runde til ved skrivebordet, at man merker at den ikke er like bearbeidet og gjennomtenkt som den første, og delvis den andre. Den føles mer springende, vi fortelles historier som oppleves nesten anekdotiske. Han forteller for eksempel om en hendelse på sønnens skole som jeg ikke får helt grep om, hvor det virker som Grue selv ikke har tenkt helt ferdig hvordan han skal forholde seg til det som skjedde. Var det rasisme? Diskriminering av et barn med nedsatt funksjonsevne? Jeg ville gjerne hørt enda mer.

Men etter hvert er det nettopp dette som blir styrken ved boken. Man får følelsen av det akutte, at noe er i ferd med å gli ut hendene av på ham. Atlantis er i ferd med å synke i havet, en sol er i ferd med å gå ned, og mens det skjer, må Grue huske å fortelle oss alt han så langt har tenkt og sett under denne californiske solen. Jeg tror ikke dette er den siste boken hans verken om livet med en funksjonshemning eller om USA. Men det var denne som måtte skrives akkurat nå.

Berkeley, California.

FOTO: DINAKAR TUMU/UNSPLASH

Inkvissisjonen

Det norske kongehuset

a) Kva for tysk fyrstehus er både den norske og den danske kongefamilien ei sidegrein av?
b) Ved kva for universitet fullførte dåverande kronprins Haakon Magnus ein bachelor i statsvitskap i 1999?
c) Kven utgjer Det norske kongehuset?
d) Kongens krone, kongens septer, kongens rikseple og rikssverdet vart i samband med gravferda til kong Harald V transportert til Oslo. Kor blir til vanleg dei norske kronregalia – som omfattar fleire enn desse – oppbevart?

e) Kong Harald V døydde 28. august. Kva var fødselsdagen hans?

Frå akademia

a) Kva er namnet på den nye søknadsportalen til Forskingsrådet – som ifølgje ein del frustrerte forskarar er lite brukarvennleg?
b) I juni konkluderte eit utval med at fem forskarar ved Oslo universitetssjukehus har gjort seg skuldige i alvorlege brot på forskingsetiske normer og grovt aktlause handlingar. Kva for medisinsk felt handlar saka om?
c) Kva for universitet er medeigar i den offentlege debattarenaen Lytring?
d) Og kva heiter denne journalisten og mediekritikaren som er leiar for Lytring?

e) Kva for NMBU-professor som av og til dukkar opp i NRKs friidrettssendingar som trenar for to stavhoppande søner, har nyleg teke til orde for at det er meiningslaust å bruke eit omgrep som «KI-fusk»?

Det nære og det fjerne

a) Kor i Akershus finn vi dette soloberservatoriet (sjå bilete til høgre), som vart brukt til forsking fram til 1986 for sidan å bli eit kurs- og opplysningssenter?
b) Kva heiter årets vinnar av Peer Gynt-prisen, som i fjor var astronaut om bord på SpaceX-fartøyet Fram2?

c) Kor mange aktive satellittar går i bane rundt jorda i dag – 1) mellom 10 000 og 20 000, 2) mellom 50 000 og 60 000, eller 3) mellom 100 000 og 120 000?
d) «Blue moon» kan fort dukke opp i hovudet som ein melodi, men kva er eigentleg ein blå måne? (Tips: Det har ingenting med fargen å gjere.)
e) Kva er namnet både på eit område i Frogner bydel i Oslo, eitt av den danske astronomen Tycho Brahes observatorium og sveitservillaen til Roald Amundsen på Svartskog, som i dag er museum?

Bok og motbok

a) Kva for samfunnsøkonom og politikar er redaktør for boka *For rikt for hvem?* som kom ut i sommar som svar på Martin Bech Holtes storseljar frå i fjor, *Landet som ble for rikt*?
b) I 1966 kom romanen *Wide Sargasso Sea* ut, skriven av Jean Rhys. Kva for klassikar av Charlotte Brontë var dette ein «prequel» (forhistorie) og kommentar til?

c) Kva for sørafrikansk nobelprisvinnar i litteratur gav i 1986 ut romanen *Foe*, som tek utgangspunkt i element frå Daniel Defoes *Robinson Crusoe*?
d) Kva for skodespel blir sitert i tittelen *Rosencrantz og Guildenstern er døde*, gjennombrotsstykket til dramatikaren Tom Stoppard, som døydde i fjor?
e) Nemn namnet på minst ein av dei tre historikarane som i 2020 utgav *Rapport frå ein gjennomgang av Hva visste hjemmefronten?* som svar på Marte Michelets verk frå 2018.

Fotball-VM

a) I opptakta til VM vart det meste kartlagt, også lesevanane til dei norske spelarane. Kva for klassikar kunne skodespelar Turid Gunnes, mor til Oscar Bobb, stadfeste at sonen heldt på med å lese? Som hjelp – eit bilete av forfattaren:

b) Spania vart verdsmeister og sleppte berre inn eitt mål i løpet av heile turneringa. Kva for lag var det som i kvartfinalen fekk hol på den spanske byllen?
c) Korleis gjekk det til at USAs Folarin Balogun hamna i sentrum for den kanskje største kontroversen under meisterskapen?
d) Kven av følgjande spelarar scora *ikkje* for Noreg i VM: 1) Marcus Holmgren Pedersen, 2) Antonio Nusa, 3) Leo Østigård, 4) Martin Ødegaard, 5) Andreas Schjelderup?
e) Spania har no vunne VM to gongar, det same har Frankrike. Kva for tredje land står også med to VM-triumfar? (Tips: det er mindre enn Noreg.)

FOTO: DIGITALT MUSEUM

Svar

Det norske kongehuset a) Glücksburg (eller Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg). b) University of California, Berkeley. c) Kong Haakon VIII, dronning Mette-Marit, dronning Sonja og kronprinsesse Ingrid Alexandra. d) I Nidarosdomen. e) 21. februar. **Frå akademia** a) iFront. b) Kjønnsinkongruens (forskarane er alle tilknytt Nasjonal behandlingsteneste for kjønnsinkongruens, NBTK). c) Nord universitet (saman med Nordlandsforskning). d) Anki Gerhardsen. e) Atle Guttormsen (sønene heiter Sondre og Simen). **Det nære og det fjerne** a) Harestua (Gunnarshaugen, svært spesifikt, og Lunner, kommunen, er også godkjent). b) Jannicke Mikkelsen. c) Alternativ 1. d) Det er når det blir fullmåne for andre gong innanfor ein og same kalendermånad. e) Uranienborg. **Bok og motbok** a) Ali Esbati. b) Jane Eyre. c) J.M. Coetzee. d) Shakespeares Hamlet. e) Elise Barring Berggren, Bjarte Bruland og Mats Tangestuen. **Fotball-VM** a) Forbrytelse og straff av Fjodor Dostojevskij. b) Belgia (i kampen som Spania vann 2-1). c) Han slapp å sone karantene for raudt kort etter ei kontroversiell avgjerd der Donald Trump skal ha ringt FIFA-president Infantino i forkant. d) Alternativ 4. e) Uruguay

A-81755

HEILE NOREG HOPPAR

Eg trudde det var no vi snakka om stress. Men det var i 1966: «Begrepet stress er på mote. Alle snakker om stress, alle kjenner ordet stress, alle sukker over stress.»

Biletet, og sitata her, er henta frå ei sak i reportasjebladet Aktuell nr. 42/1966. Utgangspunktet for saka var den nye boka *Lev – og lev lenger* av professor dr.med. Kåre Rodahl (1917–2008), som var sjef for Arbeidsfysiologisk institutt. Boka handla om korleis ein kan meistre stress og leve lenger. Metoden til Rodahl var hyppig aktivitet med låg terskel, og hoppetauet var sjølve nøkkelen. Han hadde alltid med seg ei samankveila klessnor i veska, som han kunne ta fram for å hoppe, om det var på kontoret, hotellrommet eller gardsplassen. Det var journalisten, ikkje Rodahl, som uroa seg for: «Hva vil naboen tenke, og hva vil han si?»

Treningsprogrammet omfatta ikkje berre hopping, men «skulderrotasjon, armsvingninger og bensvingninger, hofterulling så vel som nakkebøying, kroppsheving og kroppsreising, håndknytting og knebøyinger, crawl-tak og gang på hælene, kroppsløftning og armhevning».

Forlagskonsulenten til Rodahl hadde teke til seg treningsråda og fått med seg andre Gyldendal-tilsette på daglege hoppeøkter. På biletet er forfattaren sjølv i spissen for treninga.

AV KJETIL A. BROTTVEIT

FOTO: IVAR AASERUD / AKTUELL / NTB

EKSPERTEN SVARER
Har du spørsmål om arbeidsforhold? Skriv til julia.loge@forskerforum.no.
Bidrag som kommer på trykk, blir anonymisert.

– Ta en prat med den det gjelder

Å varsle eller ikke varsle, er det egentlig spørsmålet? Advokat Eirik Kollerøy slår et slag for vanlig folkeskikk og ukomfortable samtaler.

Av Julia Loge

NIKOLA JOHNNY MIRKOVIC / UNSPLASH

– Hvis du ser en blokkert rømningsvei, sier du fra til vaktmesteren før du eventuelt sender avviksmelding. På samme måte, hvis noen bruker ugreit språk, kan det være en god idé å banke på døren til vedkommende, lukke den bak seg og si «Jeg reagerte på det du sa, det var kanskje ikke sånn ment?» heller enn å eskalere unødvendig eller i affekt.

Eirik Kollerøy har ansvar for Forskerforbundets kurs i konflikthåndtering og får mange spørsmål om små og store konflikter. Her er hans beste råd.

– Man kan ofte komme langt med å gi andre sjansen til å reflektere over egen adferd uten å sette for store merkelapper på ting, men det kommer selvsagt an på den konkrete saken, sier han.

– La oss ta noen kimer til konflikt. En kollega leverer mangelfullt. For seint, for lite eller for dårlig. Hva kan du gjøre?

– Det kan ofte være opplysende å ta en prat med den det gjelder. Tenk gjennom hvordan du ville likt at noen hadde adressert det overfor deg. Det kan være grunner til at vedkommende ikke har klart å levere som du ikke er kjent med. Kanskje justerer vedkommende seg og endrer oppførsel.

– Har du noen råd før en sånn samtale?

– Ta høyde for at du kan ha misforstått. Vær konkret. Ikke overdriv. Fokuser på fakta, og unngå å være moraliserende. Og la vedkommende svare før du går ut døren igjen. Dette er sunn fornuft, ikke juss. Hensikten her er ikke å stigmatisere en kollega, men å få til et fungerende samarbeid.

– Hva hvis en kollega har et privat problem, som rus eller ugrei tilstedeværelse på sosiale medier?

Eirik Kollerøy er senioradvokat i Forskerforbundet.

– Her kommer det veldig an på den konkrete saken. Det er vanskelig å gi et generelt råd, men hvis du har en god relasjon til vedkommende og adferden går ut over kolleger, så kan du forsøke en prat under fire øyne om hvordan vedkommende har det.

– Ja, når griper man inn i ugrei oppførsel som går ut over kolleger?

– Det er grunn til å gå frem med varsomhet før man tyr til såkalt tredjepersonsvarsling. Luft saken med den tillitsvalgte, og snakk med den eller de som ble utsatt for den ugreie adferden. Man kan tro at man gjør andre en tjeneste ved å reagere på deres vegne, men mennesker er forskjellige. Det er variasjon i hva folk reagerer på.

– Hvis praten ikke hjelper, hvem skal man henvende seg til?

– Hvis noen går langt utenfor kontoen for «en dårlig dag på jobb», eller hvis det er et vedvarende problem, kan man ta det opp med nærmeste leder eller HR. Ta en prat med den tillitsvalgte hvis du er i tvil. Det er et stort spenn, fra påstander om lovbrudd eller ukollegial adferd til brudd på forskningsetiske regler. Noen ganger er det sakskomplekser som har flere elementer i seg, med konflikt knyttet til faglige vurderinger, rekkevidden av arbeidsgiverens styringsrett, og kommunikasjon mellom to eller flere personer. Arbeidsgiveren skal ta stilling til hvilket spor saken skal gå i, ved mottak av et varsel.

– Skal man da varsle eller prøve å løse det på andre måter?

– Det kommer an på, men det er lurt å ta en prat med den tillitsvalgte. De har taushetsplikt, og du kan snakke med dem i fortrolighet. Hvis du skal levere varsel – vær så konkret som mulig. Oppgi tid, sted og faktiske opplysninger, slik at det kan følges opp. Varsling betyr egentlig bare å si ifra, så varslingssporet i seg selv gir ikke noen garanti for at saken behandles på en god måte, men det kan være viktig for å få vern mot gjengjeldelse. Mange varslingssaker eskaleres unødvendig mye og kunne vært løst på et lavere nivå. Samtidig har mange arbeidsgivere blitt flinkere til å sortere, slik at saken ikke blir behandlet mer vidløftig enn nødvendig. Hvis det reelt sett er kritikkverdige forhold, så kan en sak få et etterspill som en personalsak også.

– Når har man plikt til å varsle?

– Hvis vi holder oss til adferd, så skal man etter arbeidsmiljøloven sørge for at arbeidsgiveren eller verneombudet blir underrettet så snart arbeidstakeren blir kjent med at det forekommer trakassering eller diskriminering. Noen ganger får uønsket adferd gå for langt fordi folk synes dette er vanskelig å ta opp. F

FOTO: FORSKERFORBUNDET

DEN FRIE TANKEN I BEREDSKAPENS TID

Universitetene må forholde seg til beredskap. Men bestemte forestillinger om framtiden må ikke begrense hva vi forsker på og spør oss om, advarer kronikkskribenten.

Det er vanskelig å være mot beredskap. Et samfunn som overser farer det burde kunne forutse, gjør seg sårbart. Forskningsinstitusjoner (universiteter, høgskoler og forskningsinstitutter) som vender blikket bort fra verden omkring seg, risikerer å miste kontakten med samfunnet de skal tjene. Men nettopp fordi beredskap framstår som både nødvendig og fornuftig, bør vi undersøke hvordan den former disse institusjonene.

Forskningsinstitusjonene forventes i økende grad å bidra gjennom forskning, utdanning, innovasjon og kritisk tenkning. Dette kommer til uttrykk i diskusjoner om kunnskapssektorens rolle i totalforsvaret, kunnskap som en del av den nasjonale beredskapen og hvilken rolle universitetene bør ha i beredskapen.

Debattene tar som regel utgangspunkt i det samme praktiske spørsmålet: Hvordan kan forskningsinstitusjonene bidra til at samfunnet er bedre forberedt på framtidige kriser?

Et annet spørsmål har fått mindre oppmerksomhet: Hva skjer med forskningsinstitusjonene når beredskap blir et prinsipp for å avgjøre hvilken kunnskap som teller?

Forventningene blir formende

Før institusjonene kan forberede seg, må de avgjøre hvilke scenarioer som fortjener oppmerksomhet. Utviklingstrekk fortolkes, mulige hendelsesforløp beskrives, sårbarheter identifiseres, og noen risikoer gjøres mer presserende enn andre. Framtiden ligger med andre ord ikke bare der og venter på å bli oppdaget. Den blir forestilt og gjort handlingsrelevant gjennom praksiser og beslutninger i nåtiden.

Zerihun Abebe Woldeselassie
førstelektor ved UiT
Norges arktiske universitet

En slik utvelgelse er uunngåelig. Men virkningene av de utvalgte scenarioene stopper ikke ved beredskapsplanene. Når scenarioene får betydning for forskningsfinansiering, rekruttering, internasjonalt samarbeid og institusjonelle strategier, begynner de også å omforme institusjonene som forsøker å forberede seg på dem.

Når beredskap definerer relevans

Denne omformingen er lettest å se i kunnskapen beredskapssatsingen støtter. Dagens norske forskningsprioriteringer omfatter kritisk infrastruktur, hybride trusler, krisehåndtering, geopolitiske utfordringer, energisikkerhet og samfunnets motstandskraft. Den brede politiske oppslutningen kommer til uttrykk både gjennom deltakelsen fra flere departementer og gjennom finansieringen av nye forskningsprosjekter om samfunnssikkerhet og beredskap.

Områdene er legitime og viktige. Den mindre synlige virkningen handler om hvordan annen kunnskap blir vurdert. Forskning som er knyttet til erkjente trusler, framstår lett som aktuell, strategisk og sam-

«Forskning som er knyttet til erkjente trusler, framstår lett som aktuell, strategisk og samfunnsmessig nødvendig.»

funnsmessig nødvendig. Forskning uten en tydelig forbindelse til slike trusler må i større grad begrunne sin relevans i et forskningslandskap som innrettes stadig mer mot beredskap.

Dette handler om mer enn akademisk frihet. Spørsmålet er ikke bare om forskere har anledning til å arbeide med bestemte problemstillinger. Det handler også om hvordan noen spørsmål framstår som verdt å undersøke, mens andre gradvis mister oppmerksomhet. Gjennom finansiering, ansettelser, samarbeid og institusjonelle strategier kan endrede vurderinger av relevans snevre inn hva forskningsinstitusjonene betrakter som verdt å vite, uten at det innføres formelle begrensninger.

«Hva skjer med forskningsinstitusjonene når beredskap blir et prinsipp for å avgjøre hvilken kunnskap som teller?»

Vanskelig å forutse

Beredskap tar utgangspunkt i hvilken kunnskap samfunnet trenger. Forskningsinstitusjonene må også spørre hva det blir vanskeligere å få kunnskap om når forventninger om framtiden styrer den akademiske oppmerksomheten.

Noen former for forskning avhenger av langsiktige relasjoner, samarbeid på tvers av politiske skillelinjer eller vedvarende kontakt med samfunn som i økende grad betraktes gjennom et geopolitisk risikoperspektiv. Annen forskning undersøker spørsmål som ennå ikke framstår som betydningsfulle, fordi omstendighetene som kan gjøre dem viktige, ikke har oppstått.

Slik kunnskap er ikke irrelevant. Vi kjenner ennå ikke dens relevans. Mange former for kompetanse som senere viste seg å være uunnværlige, ble ikke utviklet som svar på allerede erkjente kriser. Betydningen deres oppsto gjennom utviklingstrekk som verken forskere eller beslutningstakere med sikkerhet kunne forutse.

Still spørsmål ved rammene

Beredskap skal gjøre samfunnet bedre i stand til å møte usikkerhet. For at beredskapen skal kunne omsettes i handling, må usikkerheten likevel avgrenses til et håndterbart sett av risikoer og prioriteringer. Det kan gi verdifull kompetanse og avdekke reelle sårbarheter, men det kan også skape en selvforsterkende utvikling.

Når ressurser organiseres rundt bestemte scenarioer, blir disse scenarioene mer synlige og lettere å forske på. Kunnskapen som produseres, bekrefter deres betydning og trekker til seg ytterligere oppmerksomhet. Samtidig blir muligheter utenfor det etablerte rammeverket vanskeligere å få øye på.

Forskningsinstitusjoner som innretter seg rundt forventede trusler, kan derfor bli svært gode til å håndtere det de allerede har forestilt seg, samtidig som de blir mindre oppmerksomme på utviklingstrekk som faller utenfor disse forestillingene. Problemet er ikke sikkerhetsorientert forskning i seg selv. Det oppstår når forventninger om framtiden blir den dominerende målestokken for hva som regnes som faglig relevant.

Derfor er forskningsinstitusjonenes oppgave ikke bare å fylle kunnskapshull innenfor eksisterende beredskapsrammer. De må også kunne stille spørsmål ved disse rammene og opprettholde forskning med en betydning vi ennå ikke kjenner.

Debatten vi trenger

Dagens debatt spør om universitetene bør integreres tettere i totalforsvaret, og advarer om at rollen som operative «beredskapsmotorer» kan svekke både forskningen og sikkerheten. Et beslektet argument framhever uavhengig forskning og akademisk frihet som beredskap i seg selv.

Dette er viktige spørsmål, men argumentet her gjelder en annen og mindre synlig utvikling: Selv uten operativ integrering eller formelle inngrep i den akademiske friheten kan beredskap forme forskning og kunnskapsproduksjon ved å påvirke hva som framstår som relevant, nødvendig og verdt å undersøke.

Forskningsinstitusjonene bør bidra til beredskapen uten å la dagens forventninger om framtiden trekke grensene for framtidens kunnskap. Beredskap må derfor ikke bare være et samfunnsoppdrag forskningsinstitusjonene bidrar til. Den må også gjøres til gjenstand for kritisk forskning og diskusjon.

Den største risikoen er ikke at forskningsinstitusjonene mislykkes i å forutse framtiden. Den er at bestemte forestillinger om framtiden får så stor innflytelse at de snevrer inn hva disse institusjonene er i stand til å forestille seg, spørre om og få kunnskap om.

Satans søknadsportal

Den nye søknadsportalen til Noregs forskingsråd. Den nye søknadsportalen til Noregs forskingsråd. Den nye søknadsportalen til Noregs forskingsråd. Kjenner du at frustrasjonen og raseriet kokar frå botnen av magen, oppover i kroppen og spruter som lava ut av knollen?

Kanskje har du gjort ditt beste for å fortrenga heile greia etter å ha lagt inn unemneleg mange arbeidstimar i vår for å få formatet til å fungera på eit eller anna vis? Kvifor skulle eg minna deg på dette Satans verk akkurat no?

Sjølv møtte eg systemet denne første runden i rolla som kollega og kommentator. Tekstane var uvanleg irriterande lesing, trass i at prosjektideane var solide og relevante. Det var openbert at skjemaet gjorde det umogleg å unngå irriterande repetisjon og tullete tomprat.

Helga Eggebø
forskar 1 ved
Nordlandsforskning

Men ein ven av meg meinte at ho, mot alle odds, hadde klart det kunststykket det er å pressa ein god søknadstekst utan tullprat inn i formatet. «Den vil eg veldig gjerne lesa!», erklærte eg. Dersom det verkeleg var mogleg, ville eg bruka den teksten som inspirasjon og sjangermal neste gong det var min tur. «Dessverre. Det let seg ikkje gjera. Det er ikkje mogleg å eksportera ein pdf eller annan delbar versjon av sin eigen søknad», konstaterte ho.

Forskarar over heile landet skreiv mange rasande, bitande og treffande kronikkar om søknadssystemet etter at fristen var ute og søknadene leverte. Men kritikken har, ikkje uventa, prella av som vatn på gåsa. I sommar har Forskingsrådet jobba med å implementera det nye systemet til nok ein søknadstype.

Reaksjonane frå forskarhald kan umogleg ha vore ei overrasking for dei ansvarlege. For ein prislapp på nærare 280 millionar har dei jobba nok med dette til å vera klar over kva dei fekk. Ifølgje Khrono har dei hatt testing «med næringsliv, forskere, evaluatorer og andre brukere av systemet».

Søknadssystemet er ikkje eit resultat av inkompetanse; det ligg ei eller anna form for systematikk, ein eller annan logikk bak. Spørsmålet er kva føremål systemet er utvikla for å fylla. Kven sine interesser er det laga for å tena?

Når forskingsresultata skurrar, blar eg til metodekapittelet. Kva i all verda har forskarane gjort for å få dette resultatet? Eg går forskingsspørsmålet, designet, datainnsamlinga og analysane etter i saumane. Er eg i rolla som fagfelle, vil eg garantert ha meir informasjon

Forskerforums gjesteskribenter skriver sant og subjektivt om forskning.
De faste gjestene er John Peter Collett, Helga Eggebø, Oddveig Storstad og Lorenz Khazaleh.

ILLUSTRASJON: SHUTTERSTOCK

«Det var openbert at skjemaet gjorde det umogleg å unngå irriterande repetisjon og tullete tomprat.»

om metode for å forstå og kunna peika på kor det har gått gale.

Så kjære ansvarlege i Noregs forskingsråd: Kan de senda meg metodeappendikset til søknadsportal-prosjektet? Eg vil gjerne lesa ei grundig skildring av kva metodar de har nytta i arbeidet. Korleis hadde de definert problemstillingane? Kva slags situasjonsskildring, eller problemforståing, låg til grunn? Kven har arbeidd med prosjektet, og kva har dei gjort? Eg vil gjerne vita meir om aktørane som deltok i «brukartestinga», kva metodar dei nytta, og kva som var resultata. Eit solid metodekapittel er det minste ein kan laga i eit prosjekt med ein prislapp til 280 millionar.

Å avvikla det nye søknadssystemet til Noregs forskingsråd er ikkje godt valflesk. I det store og heile er det få andre enn forskarar som bryr seg om det fungerer til føremålet om å finansiera dei beste søknadsprosjekta, eller ikkje.

Men me kan ta i bruk ein variant av streikevåpenet: organisert boikott: Ikkje ein einaste forskingsinstitusjon søkjer på ei einaste NFR-utlysing det neste året. Ikkje ein einaste forskar stiller opp til programstyre og evalueringspanel. Eg ser føre meg eit år med tomme skjema og null forskaraktivitet i denne Satans søknadsportal! F

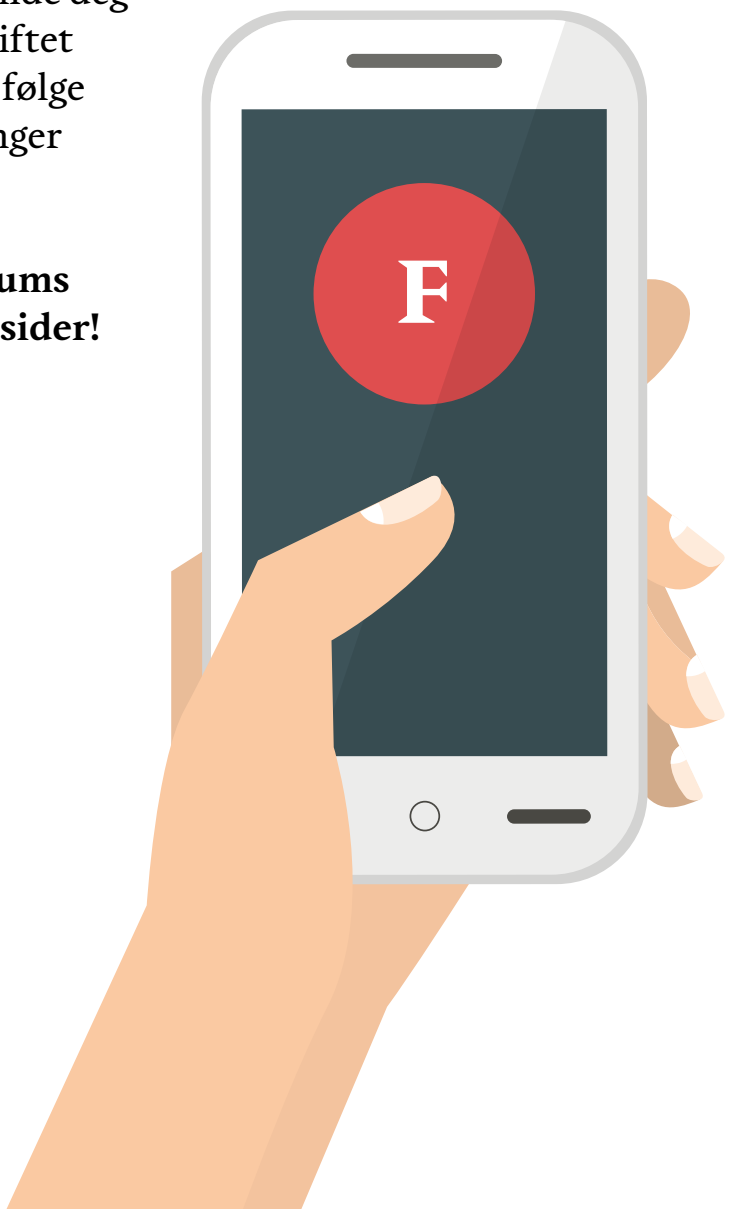
Forskerforums nyhetsbrev

Vil du holde deg oppdatert om forskning og høyere utdanning på universiteter, høyskoler, forskningsinstitutter og i arkiv, bibliotek og museum?

Forskerforums nyhetsbrev kommer én gang i uken med nyheter, debattstoff og stillings-utlysninger fra vår nettavis.

Vi fortsetter selvsagt å sende deg 6 utgaver i året av tidsskriftet Forskerforum, og du kan følge daglige nyhetsoppdateringer på Forskerforum.no.

Meld deg på Forskerforums nyhetsbrev på våre nettsider!

Hilde Gunn Slottemo
Nestleder i Forskerforbundet

Adjø solidaritet?

**Solidaritet kan virke som et stort ord.
Men det kan også omsettes i små, konkrete handlinger.**

Årets forskningspolitiske seminar har tittelen *Adjø solidaritet?* Seminaret avholdes i Oslo tirsdag 3. november, og der spør vi blant annet om vi har mistet det globale sør av syne i forsknings- og utdanningspolitikken. Er det sånn at internasjonal solidaritet er blitt mindre viktig i akademia de siste tiårene?

Utfordringene i verden kan i dag virke overveldende. Krig og konflikt, autoritære regimer og angrep på demokratiske institusjoner rammer også universiteter og høgskoler. Akademikere forfølges, studenter fengsles, og utdanningsinstitusjoner settes under voldsomt press. Mange av oss kjenner på en uro for at kolleger i andre land lider og får stadig vanskeligere forhold. Vi vil gjerne gjøre noe, men kan lett føle oss hjelpeløse i møtet med alt det vi ser og hører om.

Solidaritet i praksis

Men solidaritet trenger ikke alltid å være komplisert. En ganske enkel måte å omsette den i praksis på er å støtte SAIH – Studentenes og Akademikernes Internasjonale Hjelpefond.

SAIH ble opprettet i 1961, i ei tid da norske studenter og akademikere engasjerte seg mot apartheid og for retten til utdanning. Siden har organisasjonen arbeidet for akademisk frihet og retten til utdanning, og den har støttet studenter og akademikere som kjemper for disse rettighetene.

SAIH-tieren er kanskje det mest konkrete uttrykket for denne solidariteten. Om lag 150 000 studenter bidrar i dag. Små beløp fra mange gir til sammen over 11 millioner kroner hvert år. De siste årene har studentdemokratiene også valgt å øke størrelsen på det frivillige bidraget studentene kan gi. Det viser at studentsolidariteten i Norge er sterk.

Hvor er de ansatte?

Studentene er altså viktige bidragsytere. Blant oss ansatte i akademia er ordninga derimot langt mindre kjent og brukt. Det er litt paradoksalt. SAIH heter tross alt ikke bare Studentenes Internasjonale Hjelpefond, men har også med Akademikerne i tittelen. Likevel forbinder nok mange fortsatt SAIH først og fremst med studentene.

Her ligger det et stort uutnyttet potensial. Om langt flere av oss som arbeider ved universiteter, høgskoler og forskningsinstitutter, ga et lite, fast beløp, ville det både gi SAIH større økonomiske muskler og være et tydelig uttrykk for at akademisk solidaritet ikke stopper ved landegrensene.

Kunnskap utfordrer makt

Utdanning og forskning er ikke upolitiske størrelser. Kunnskap kan utfordre makt. Skolering kan gi mennesker mulighet til å stille spørsmål, organisere seg og kreve rettigheter. Nettopp derfor blir studenter, forskere og universiteter lett angrepet når autoritære krefter vil styrke kontrollen.

Jeg sitter som Forskerforbundets representant i styret i SAIH. Det har gjort meg oppmerksom på hvor liten innsats som faktisk skal til for å bidra, men samtidig hvor lite kjent denne muligheten er blant mange akademikere.

Kanskje skal vi ikke si adjø til solidariteten ennå. I stedet kan vi heller gjøre den litt mer konkret. Arbeidsplasser i kunnskapssektoren kan bidra til SAIHs arbeid. Hva om større fagarrangementer setter av et visst beløp til SAIH, for eksempel for hver deltaker? Eller kanskje en frivillig avgift ved påmelding til konferanser? Og hva med å gi en julegave til SAIH?

Som enkeltpersoner er det enkelt å bidra. Søk opp SAIH (222 222) på Vipps, og bli fast giver av et frivillig månedlig beløp. Ved flere institusjoner – Universitetet i Agder, Universitetet i Tromsø, Universitetet i Stavanger og NTNU – har de ansatte dessuten mulighet for å gi gjennom et fast lønnstrekk. Det er det mulig å gjennomføre også andre steder. Se nettsiden til SAIH for informasjon om de ulike måtene å støtte dem på: **www.saih.no/no/stott-oss**.

Solidaritet handler om de store prinsippene. Men den trenger også de små handlingene. SAIH-tieren er én av dem.

«Mange av oss kjenner på en uro for at kolleger i andre land lider og får stadig vanskeligere forhold.»

– Alle politikere har et ansvar for forskning

Forskningsandelen i regjeringens forslag til statsbudsjett er historisk lav, og 10 av 16 departementer bruker mindre på forskning. Nå vil Forskerforbundet bevisstgjøre politikerne.

2332 milliarder kroner. Det er prislappen på statsbudsjettet regjeringen Støre la fram i oktober. Statsbudsjettet blir større år for år, takket være prisstigningen. Men andelen av statsbudsjettet som går til forskning, øker ikke. Den faller. Mens 3,52 prosent av statsbudsjettet gikk til forskning og utvikling i fjor, er årets forskningsandel bare 3,37 prosent. Det er historisk lavt.

– Selv om Norge bruker mye penger på forskning, bruker vi en stadig mindre andel av samfunnets ressurser. Forskningsandelen i regjeringens forslag til statsbudsjett for 2027, er den laveste vi har sett siden 2005, opplyser Steinar A. Sæther (bildet).

Han er leder i Forskerforbundet, og bruker høsten til å kjempe for økte bevilgninger til norsk forskning. Det er en kamp i motbakke.

– Dessverre ser vi at forskning blir en liten budsjett-taper år etter år. Det skjer fordi veksten i statsbudsjett som helhet, er større enn veksten i forskningsbevilgningene. Så for hvert år som går, prioriterer vi forskning litt mindre, forklarer forbundslederen.

Han mener det burde være motsatt.

– Hvis regjeringen og Stortinget hadde tenkt langsiktig, hadde vi brukt en større andel av fellesskapets ressurser på forskning. Vi har store samfunnsutfordringer vi er nødt til å løse, og vi er helt avhengig av forskning og innovasjon hvis vi skal henge med i den internasjonale konkurransen om arbeidsplasser og eksportinntekter. Våre nordiske naboer og EU satser, mens vi sakker akterut. Det vil få konsekvenser for Norge i framtiden, mener han.

Vil vekke politikerne

Nå vil Sæther vekke politikerne – også dem som ikke til daglig jobber med forskningspolitikk.

– Alle statsråder og stortingsrepresentanter har et ansvar for forskning på sitt fagområde. Men i fjor falt forskningsbevilgningene hos 8 av 16 departementer, og i år ligger det an til nedgang hos 10 av 16. Slik kan det ikke fortsette.

Derfor har Sæther og nestleder Hilde Gunn Slottemo denne høsten brukt statsbudsjetthøringene annerledes enn før. De har sendt høringsinnspill til samtlige stortingskomiteer, og møtt til høring i flere komiteer enn noen gang. Målet er å bevisstgjøre flere.

– Vår erfaring er at mange politikere ikke er helt bevisst det ansvaret de har for forskningsbevilgningene på sitt område. Vi har sett over tid at flere tunge departementer bruker en veldig lav andel

av ressursene på forskning. Derfor har vi tatt et lite opplæringsløft denne høsten. Vi vil rett og slett minne politikerne på deres forskningsansvar, sier Sæther.

Målet er mer penger til forskning, men kanskje like mye: Bedre politikk.

– Vi gjør jo dette fordi det er mye å både spare og vinne på mer kunnskapsbasert politikk. Ved å forske mer på felt som samferdsel eller justispolitikk, kan politikerne få hjelp til å treffe bedre med politiske tiltak og bruke skattebetalernes penger mer effektivt. I en tid med stramme budsjetter, blir slik forskning bare enda viktigere, avslutter han.

Forskningsandelen i statsbudsjettet

- Ifølge **treprosentsmålet**, som det er bred politisk enighet om, bør de samlede investeringene i forskning og utvikling (FoU) utgjøre 3 prosent av Norges bruttonasjonalprodukt (BNP). Én prosent skal finansieres av staten, mens to prosent skal finansieres av det private. Ifølge tall fra Norges forskningsråd ligger den samlede FoU-andelen i dag på om lag 1,75 prosent.
- **Den offentlige FoU-andelen** lå i 2025 på 0,95 prosent. Sammen med åtte andre organisasjoner i Kunnskapsalliansen, har Forskerforbundet tatt til orde for at den offentlige FoU-andelen bør økes til 1,25 prosent. Hvis en slik opptrapping tas over ti år, krever det rundt 1,6 milliarder årlig i ekstra forskningsbevilgninger
- Forskningsinstituttet NIFU har målt **forskningsandelen av statsbudsjettet** tilbake til 2005. Årets forskningsandel på 3,37 prosent er lavest i denne perioden
- I Norge er ansvaret for forskning organisert etter det såkalte **sektorprinsippet**. Det betyr at alle departementer har et selvstendig ansvar for forskning innenfor sine fagområder. I 2026 var det en realnedgang i forskningsbevilgningene hos 8 av 16 departementer, i regjeringens budsjettforslag for 2027 har 10 av 16 departementer en realnedgang

Advarer mot overstyring av lærerutdanningene

Regjeringen sendte nylig et forslag til nye rammeplaner for lærerutdanningene på høring. Målet har vært mindre detaljstyring og mer tillit til fagmiljøene. Derfor kom det overraskende på mange lærerutdannere at regjeringen plutselig formulerte en rekke krav til de nye utdanningene. I avisen Khrono reagerer flere på det de mener er unødvendig detaljstyring.

Forskerforbundets nestleder Hilde Gunn Slottemo forstår kritikken.

– Det har over år pågått en grundig prosess med god faglig forankring for å få på plass bedre lærerutdanninger. Å plutselig gripe inn i denne prosessen med forhastede forslag er uklokt og skaper unødvendig støy, mener hun. Hun minner om at regjeringen har lovet kunnskapssektoren mer overordnet styring og økt tillit.

Ny rapport: Krevende å være ung forsker

Akademiet for yngre forskere og Forskerforbundet la 15. september fram rapporten «Sånn er det å jobbe som forsker» – En kartlegging av arbeidsvilkår og karriereutsikter blant unge forskere i Norge.

Det er Christian Thue Bjørndal, hovedtillitsvalgt og professor ved Norges idrettshøgskole som har hatt hovedansvar for rapportarbeidet. Han har spurt rundt 900 unge forskere hvordan arbeidshverdagen er som forsker. Og én faktor skiller seg ut som særlig viktig.

– Midlertidigheten er roten til mye av det som er vanskelig for ung forsker. To av tre vurderer sjansen for fast jobb som relativt liten. Fire av ti fast ansatte vil anbefale andre en forskerkarriere, mens bare to av ti midlertidig ansatte vil gjøre det samme, oppsummerer han.

Ber HK-dir trekke sikkerhetsveileder

En ny «Veileder til personellsikkerhet for UH-sektoren» er for tiden under utarbeidelse. Bakteppet er en spent geopolitisk situasjon og økt spionasjefare mot Norge. I et felles høringsinnspill retter Forskerforbundet, NTL og Tekna sterk kritikk mot flere av forslagene i veilederen.

De tre fagforeningene mener veilederen åpner for mistenkeliggjøring mellom ansatte, og for at virksomhetene gjennomfører sikkerhetsvurderinger av ansatte eller søkere uten klar hjemmel, klare kriterier og tilstrekkelig dokumentasjon.

– Denne veilederen legger opp til å inkludere mange personer som i utgangspunktet ikke er underlagt sikkerhetsbestemmelsene. Den virker veldig vidtrekkende og kan i verste fall legge grunnlaget for mye mistenkeliggjøring og et dårlig arbeidsmiljø, sier Forskerforbundets leder Steinar A. Sæther.

FORSKER FORBUNDET

Følg oss!
Facebook @forskerforbundet
Instagram @forskerforbund
Bluesky @forsker.bsky.social

Hei, medlem!
Dette har du allerede – men er det nok?

819 294 kr
Livsforsikring

655 435 kr
Uføreforsikring

136 549 kr
Kritisk sykdom

Opptil 6 144 705 kr
Ulykkesforsikring ved 100 % varig medisinsk invaliditet*

Grunnforsikringen gir deg en god grunnmur. Hvor mye du trenger i tillegg, avhenger av livssituasjonen din, økonomien din og hvem du har ansvar for.

Hvor mye trenger du?
Ring oss, så hjelper vi deg med å se om du bør bygge på forsikringene dine.

*Forsikringssummen ved ulykke varierer etter familiesituasjon.

Les mer om grunnforsikringen

FORSKER FORBUNDET